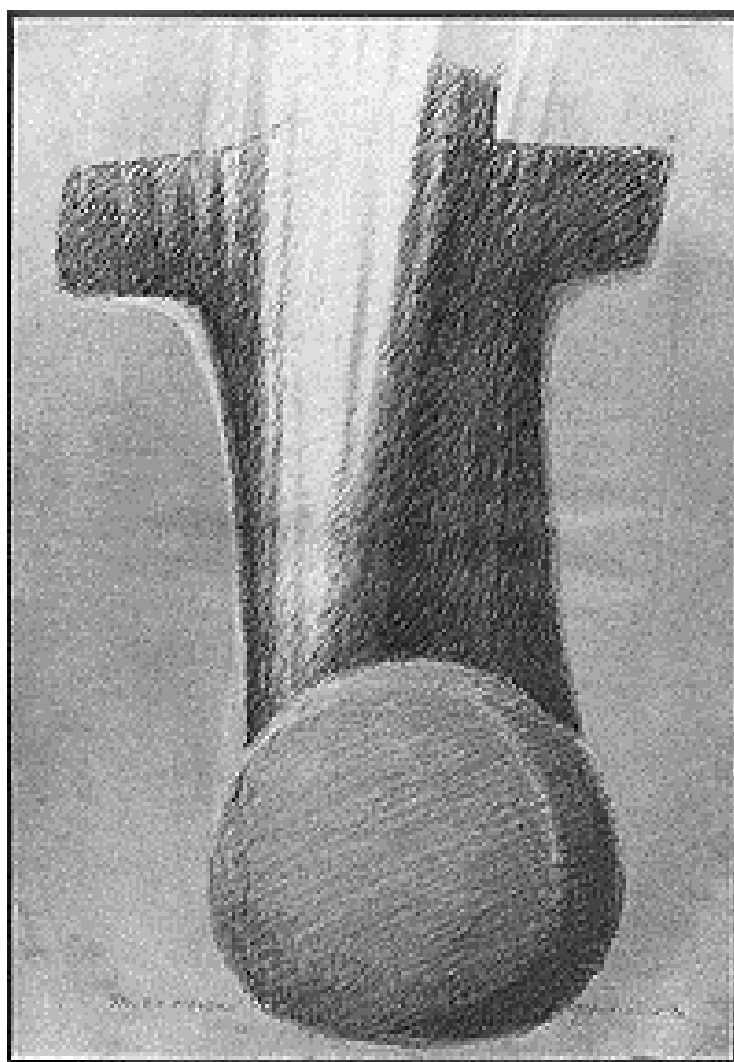

Rituály v pastoraci

Vikářská práce

Mgr. Tomáš S. Drobík

Praha 2002

Českobratrská církev evangelická
Komise pro vikariát

Rituály v pastoraci

(Vikářská práce)

Vedoucí práce a oponentka: Mgr. Vendula Glancová

Vypracoval: Mgr. Tomáš S. Drobík

Praha, 2002

Předmluva

Naším úkolem je odborně pojednat téma „Rituály v pastoraci“. Úkol je to nelehký. Vždyť co vše se skrývá za pojmem „rituál“? Jaké děje a činnosti se nám pod tímto slovem vybaví? A jak chápeme pastoraci? Jaký z mnoha konceptů pastorační práce zastáváme?

Téma je to nelehké také proto, že v odborné zahraniční teologické produkci není zpracováno, tím méně se s ním lze setkat v odborné teologické produkci české. Je proto nutné začít zcela od začátku, sledovat napřed dějinnou cestu našeho pojmu a přiklonit se k nějaké metodě své vlastní pastorační práce. Posléze je nutné nastínit jakousi „teologii rituálů v pastoraci“, abychom věděli, jak chápat a traktovat jejich praxi.

Základní otázka, kterou si musíme klást, je, zda pojednáváme něco, co již praktikujeme, co je součástí naší pastorační činnosti nebo zda „vyvíjíme“ cosi nového a teprve následně hledáme význam a uplatnění toho pro pastoraci. Pravda se nachází asi někde uprostřed mezi těmito dvěma možnostmi. A tak mnohé, co v praktické části naší práce vyjmenováváme je běžnou součástí našeho života v církvi a s církví. Jiné věci jsou jaksi přítomny, nebo někdy v církevní praxi již přítomny byly a můžeme mluvit o možnosti obnovit je, a konečně o některých moc nevíme, je to tedy jakési objevování nových cest a možností.

Dříve než přistoupíme k vlastnímu tématu, zmiňme ještě formální náležitosti této práce. Jde o tzv. vikářskou práci, odbornou studii z oblasti aplikované teologie, sloužící zároveň jako zkouška schopností studijně zvládnout a přiměřeným způsobem zpracovat zadané téma. Rozsah práce je stanoven (minimálně?) na 25-30 (normo?)stran. Vzhledem k výše popsané obtížnosti tématu a z nutnosti dokládat praktickými příklady průběh jednotlivých rituálů je přes všechno krácení zadaný rozsah práce mírně překročen, aniž by však zadané téma bylo zcela vyčerpáno. Naopak: z práce vyplývá řada dalších principiálních i dílčích témat, která je nutno odborně dopracovat, v pastorační činnosti církve užít a výsledky takového „prožití“ znovu přinést do teologické reflexe.

Citování literatury i odkazování na ni pod čarou je v této práci uzpůsobeno České státní normě (ČSN ISO 690, 01 0197).

*Prohlašuji, že jsem tuto práci
vypracoval samostatně a že jsem použil
pouze prameny uvedené v bibliografii.*

Mgr. Tomáš S. Drobík

V Praze, dne 29. dubna 2002

Obsah

PŘEDMLUVA	2
OBSAH	3
1 DĚJINNÁ CESTA POJMU RITUS, RITUÁL	5
1.1 POJEM.....	5
1.2 STARÉ ŘECKO.....	5
1.3 RANĚ KŘESŤANŠTÍ AUTOŘI.....	5
1.4 PŘEDREFORMAČNÍ DOBA.....	5
1.5 DOBA TRIDENTU.....	5
1.6 REFORMACE.....	6
1.7 II. Vatikánský koncil.....	6
1.8 CESTA RITU V BIOLOGII.....	6
1.9 RITUS ZPĚT V TEOLOGII.....	7
2 RITUS, RITUÁL V MODERNÍ DOBĚ	8
2.1 ANTROPOLOGIE.....	8
2.2 RELIGIONISTIKA.....	8
2.3 CHARAKTER RITŮ.....	9
2.4 ROZDĚLENÍ RITŮ.....	9
2.5 PRAKTICKÁ TEOLOGIE.....	10
3 PASTORACE, PASTÝŘSKÁ PÉČE	11
3.1 METODY PASTORACE.....	11
3.2 MYSTAGOGICKY CHÁPANÁ PASTÝŘSKÁ PÉČE.....	12
3.2.1 <i>Co není mystagogie</i>	12
3.2.2 <i>Co znamená mystagogická pastýřská péče</i>	12
3.2.3 <i>Obsah mystagogické pastorace</i>	13
3.2.4 <i>Cíl mystagogické pastorace</i>	13
3.2.5 <i>Osoba pastýře</i>	13
3.3 POLE PASTORACE.....	14
3.3.1 <i>Definice</i>	14
3.3.2 <i>Nová skutečnost a pastorace</i>	14
3.3.3 <i>Ekleziocentrický rozměr pastorace</i>	14
3.3.4 <i>Situace všedního života i krize</i>	15
3.3.5 <i>Situace životních přechodů</i>	15
3.3.6 <i>Setkání Boha a člověka</i>	15
4 TEOLOGIE RITUÁLŮ V PASTORACI	16
4.1 ČLOVĚK V SITUACI MILOSTI.....	16
4.1.1 <i>Milost jako entelechie světa</i>	16
4.1.2 <i>Místa zakoušení milosti</i>	16
4.2 ČLOVĚK- TVOR SYMBOLICKÝ A RITUÁLNÍ.....	16
4.2.1 <i>Rituál: jednota mluvení a jednání</i>	17
4.2.2 <i>“Účinnost” rituálu</i>	17
4.2.3 <i>Symbolický charakter rituálu</i>	18
4.2.4 <i>Komunikativní charakter rituálu</i>	18
4.3 EKLEZIOCENTRIČNOST PRAXE RITUÁLU V PASTORACI.....	19
4.4 PASCHÁLNOST (PŘECHODOVOST) RITUÁLU V PASTORACI.....	19
4.5 OBSAHOVÁ A FORMÁLNÍ STRUKTURA RITUÁLU V PASTORACI.....	20
4.5.1 <i>Eulogický charakter rituálu v pastoraci</i>	20
4.5.2 <i>Anamneticko-epikletická struktura rituálu v pastoraci</i>	21
4.5.3 <i>Anakleticko-doxologické zarámování rituálu v pastoraci</i>	22
4.6 “DRAMATURGIE” RITUÁLU V PASTORACI.....	22
4.6.1 <i>Základní struktura rituálu</i>	23
4.6.2 <i>Zkrácená struktura rituálu</i>	23

5	PRAXE RITUÁLŮ V PASTORACI.....	25
5.1	SOUČASNÁ SITUACE RITUÁLŮ V PASTORACI	25
5.2	RITES DE PASSAGE	25
5.2.1	<i>Křest</i>	26
5.2.2	<i>První přijímání (jako rituál začínajícího dospívání)</i>	30
5.2.3	<i>Konfirmace (jako rituál křesťanské dospělosti).....</i>	33
5.2.4	<i>Svatba</i>	35
5.2.5	<i>Ordinace.....</i>	37
5.2.6	<i>Pohřeb</i>	39
5.3	RITUÁLY OBNOVY.....	42
5.3.1	<i>Rituál obnovy křestního slibu</i>	42
5.3.2	<i>Rituál obnovy manželského slibu.....</i>	43
5.3.3	<i>Rituál obnovy ordináčního slibu.....</i>	45
5.4	RITUÁL POKÁNÍ A SMÍŘENÍ.....	46
5.5	RITUÁLY ŽEHNÁNÍ.....	49
5.5.1	<i>Rituál žehnání snoubenců</i>	49
5.5.2	<i>Rituál žehnání matky (rodiny) čekající dítě</i>	50
5.5.3	<i>Rituál žehnání homosexuální dvojice</i>	50
5.5.4	<i>Rituál žehnání při kulatém životním jubileu</i>	51
5.5.5	<i>Rituál žehnání (pomazání) nemocných.....</i>	52
5.6	RITUÁLY SOUVISEJÍCÍ S HLUBŠÍM VŽITÍM SE DO CÍRKEVNÍHO ROKU.....	55
5.6.1	<i>Rituál nad adventním věncem.....</i>	55
5.6.2	<i>Rituál při začátku doby postní</i>	56
5.6.3	<i>Rituál Velké noci- ritus přechodu- oslava přechodu ze tmy do světla</i>	57
5.6.4	<i>Rituál na svátek seslání Ducha svatého.....</i>	59
	ZÁVĚR.....	61
	BIBLIOGRAFIE	62

1 Dějinná cesta pojmu ritus, rituál

1.1 Pojem

Naším tématem jsou „**Rituály** v pastoraci“. Může se zdát, že pojmu ritu, resp. rituálu rozumíme. Vždyť je běžně používán. Přesto u slov cizích či přejatých vždy hrozí, že se v každodenním používání původní význam vytratí. Proto je nutno začít od začátku a podívat se na dějinné traktování pojmu ritus, rituál. Pokusme se proto o stručný dějinný přehled našeho pojmu.

Pojem rituálu, resp. ritu vychází z indogermánského kořene „*ar“, kde znamená „spojit“¹. Podobně je tomu v řečtině (arithmos - počet) a ve staroindičtině (rtáh- přiměřený, správný).

1.2 Staré Řecko

Již ve starém Řecku znamená ritus závazný způsob stereotypního jednání v náboženské praxi, která se skládala nejen ze slov, ale také z jednání. Zejména šlo o osvědčený způsob obětování. Později se objevuje sklon oddělovat od sebe náboženství (religio), jako vnitřní stránku a ritus jako vnější stránku náboženské praxe.

1.3 Raně křesťanští autoři

Raně křesťanští latinští autoři mluví o ritu jednak v souvislosti kultu jiných náboženství, zejména tehdejšího pohanského římského ritu, tento termín používali také pro pohanskou modloslužbu (idiolorum ritibus), která je zakázána již ve Starém zákoně a v neposlední řadě byly jako ritus označovány i židovské bohoslužby. Termín ritus ovšem používají již tito autoři také jako označení pro křesťanské bohoslužby, vždy ovšem dodávají, že rity křesťanů, tedy jejich oběť, je nekrvavá².

1.4 Předreformační doba

Z předreformační doby existují stanoviska k neřímským ritům církví východu. Papež Clemens VI. v odpovědi hierarchii arménské církve požaduje tolerování rozdílných ritů při současné jednotě vyznání³. Toto pojetí přejal Mikuláš Kusánský a požadavek jednoty vyznání bez jednoty ritu rozšířil na všechna velká náboženství.

1.5 Doba Tridentu

Po vystoupení Wicklefa, Husa a vzniku reformačních církví se otázka po jednotě víry rozšiřuje i na ritus, který se stává nutným pro spásu. Jeho nedodržování je anathematizováno⁴. Začíná se rozlišovat mezi ritem jako neměnným jádrem a ceremonií jako akcidenční příkrasou. Ritus již neznamená jen dodržování určitého kánonu textů, ale patří k němu také určitý způsob představení kánonu (něco se říká tišeji, něco hlasitěji...). Od slova je pohled

¹ LthK 8, s. 1210

² TRE 29, s. 271

³ DH 1061

⁴ DH 1613

upřen k okolnostem pronesení tohoto slova. Obojí je stejně podstatné. Význam ritu pro Řím se ukazuje v tom, že pořádek ritu byl podřízen nejvyššímu sjednocujícímu dohledu ustanovením kongregace pro ritus a publikováním jednotící agendy „Rituale Romanum“ roku 1614, která všechny liturgické materiály různých druhů shromažďuje do jedné knihy⁵.

1.6 Reformace

Pro reformační církve je důležité vyrovnat se se stávajícím ritem. Confessio Augustana je rozdělena na část o učení a část o církevních zvycích, přičemž Melancton chtěl církevní rozpory usmířit názorem, že rozdílnost ritů neruší jednotu víry. Tento pokus rozpojit učení (doktrínu) a ritus (ceremonii) však rychle ztroskotal. Reformace ritů postihuje substanci víry a naopak, změna učení vyžaduje zásah do ritů. Dvojitost doktríny a ritu leží v dvojitosti slova a sakramenta. Slovo používá médium doktríny, sakramenta (svátosti) médium ritů, ceremonií. V CA však nejsou sakramenta (svátosti) označena jako rity. Rity jsou výlučně lidské zvyky a jako takové je nutno je od božského zákona odlišovat. Rozdíl mezi ritem a ceremonií je setřen. Ke konstitutivní jednotě církve v učení a svátosti lze sice připojit lidská ustanovení, není ale potřeba, aby musely být všude stejně formulovány nebo aby byly chápány jako nutné ke spáse nebo dokonce jako spásu zasluhující⁶. Rity, resp. ceremonie jsou se svátostmi kompatibilní tehdy, když nedělají a nezpůsobují nic víc, než že učí (ad docendum, ut doceant), což dělá i učení víry (doctrina verbi)⁷.

Tím byly stanoveny církevní pozice a konfesijní rozpor byl chápán jako katolický ritualismus versus protestantský antiritualismus. Za těchto okolností mohl být každý zájem o rituál sám o sobě chápán jako katolizující. V protestantském prostředí byla pozornost přesunuta na mimocírkevní záležitosti. Ne náhodou kompenzoval např. reformovaný teolog Johannes Althusius (+1638) rituální zdrženlivost v bohoslužbě své církve podrobnou ceremoniální naukou občanského života⁸.

1.7 II. Vatikánský koncil

II. Vatikánský koncil se tématem ritu zabýval velmi obšírně. V 35. odstavci konstituce „Sacrosanctum Concilium“ se říká: „Ut clare appareat in Liturgia ritum et verbum intime coniungi...“ (Aby bylo jasně vidět, že v liturgii obřad a slovo spolu těsně souvisí...)⁹. To je formulace, kterou v římsko-katolických dokumentech předtím nikdy nenajdeme. Poprvé se objevuje v Confessio Augustana, lze ji tedy spíš označit za protestanskou.

1.8 Cesta ritu v biologii

Zabarikádování se obou znesvářených církevních stran západního křesťanství ve svých pozicích v otázkách rituálu mělo za následek, že se tento pojem dále rozvíjel jen mimo teologii. V religionistice v 19. století byl ale zájem o ritus nahrazen zájmem o mýtus a několik generací se diskutovalo o tom, co bylo dřív a co je na čem závislé. Posléze byl pojem ritus převzat etologií (moderní vědou o chování živočichů a člověka) a ze sféry náboženské přenesen do oblasti biologie. Stalo se tak v souvislosti s Darwinových učením o duchovních

⁵ TRE 29, s. 272

⁶ Čtyři vyznání, s. 69, s. 72, (CA 7, 15)

⁷ TRE 29, s. 273

⁸ TRE 29, s. 273

⁹ Dokumenty II. vatikánského koncilu, 1995, s. 144

projevech člověka a s obratem zájmu religionistiky od mýtu k ritům. Za ritus je J.S. Huxleyem označen takový děj, kdy „zvířecí instinktivní jednání ztratí svou původní funkci a získá novou“¹⁰. Byl-li jako ritus napřed chápán děj, ve kterém např. původně nesexuální děj opatřování potravy nebo obrany před nepřítelem získá novou, pro sexualitu důležitou komunikativní hodnotu, je později pojem ritus rozšířen na tento posun vůbec (u zvířat stejně jako u lidí). Jako ritus se pak označuje takové schéma jednání, které se na cestě znakového nadsazování a svobodného opakování oddělilo od svého neritualizovaného vzoru a získalo sdělovací charakter. „Rituály jsou znaky, které, na rozdíl od jazykových znaků nejsou libovolné; zůstávají vázány na reálné pozadí“¹¹. J.S. Huxley vytvořil také neologismus „ritualizování“ (angl. ritualization). Tento pojem pomáhá dosavadní teologické otázce o původu ritu z božského nebo z lidského slova, stejně jako religionistickým otázkám o prioritě mýtu nebo ritu, jazyka nebo jednání tak, že označuje za dřívější jednání a učí chápat ritus jako protipól pólu jazyka. Téma ritualizace jako paradigma používá dál celá řada vědních oborů.

1.9 Ritus zpět v teologii

Jak jsme viděli výše, byl ritus na římsko-katolické straně „zrubrikován“, na protestantské straně téměř zlikvidován. Oklikou přes etologii a biologii se nyní dostal zpět do náboženství, resp. do teologie. Na své cestě však získaly pojmy ritus, rituál, symbol i ceremonie nové definice, které byly zpětně uplatněny i na náboženské fenomény.

¹⁰ TRE 29, s. 274

¹¹ TRE 29, s. 274

2 Ritus, rituál v moderní době

2.1 Antropologie

Věda o člověku v mnohosti situacích lidského života objevila určité základní archetypální situace, na kterých participují všichni lidé: narození, dospívání, vstup do manželství, smrt. Jsou to mezní situace, ve kterých dochází k proměně naší bytosti. V těchto situacích, kterým se nelze vyhnout a které tedy musíme prožít, jsme citlivější pro zachycení signálů transcendentna. Dotýkáme se tajemství života. Cítíme svou vázanost na materiální, biologické a společenské podmínky, zároveň intenzivněji pociťujeme vnitřní dynamiku své existence, která ukazuje někam mimo nás, odborně řečeno: cítíme svou transcendenci. Na druhé straně cítíme ohraničenost a omezenost svého života, stojíme tvář v tvář smrti a své bytí můžeme zakoušet jako bytí darované a přijaté. Jakoby biologické danosti našeho života získávaly v důsledku duchovního rozměru lidské existence hlubší smysl. Platí to jak pro mezní situace života, tak pro zdánlivě všední a stále se opakující procesy.

Tyto archetypální situace jsou místem naděje, ale také místem obav z darování se neznámému. Proto jsou ve všech kulturách a náboženstvích provázeny rity¹². Lze proto říci, že ritualizace životních situací je projevem základního transcendentálně-sakramentálního rozměru lidské osoby. **Ritualita se tak ukazuje jako základní antropologická kategorie.**

2.2 Religionistika

V religionistice se pojem ritu používá jako souhrnného označení pro jednotlivé ceremonie nebo jejich části. Ritus má původně jen ten smysl, že se děje, že se odehrává. Je proto otevřen všem významům, které nějaké dění může mít. Moment, ve kterém je tomuto nespécifikovanému dění dán nějaký význam, se označuje jako **práh** (latinsky limen). Jde o hranici mezi dvěma rozdílnými strukturami časů nebo míst, kterými je určen stav na daném dění se podílejících osob¹³. Prahová fáze může trvat několik minut až několik dní. Dojde při ní ke zbavení se všeho dosavadního. Dotyčný se dostane do jakéhosi „mezitavů“, mezi pozice fixované zákonem, tradicí, konvencí a ceremonií, symbolizované oblastmi smrti, mateřského klínu, neviditelnosti, temnoty, bisuality, pustiny. Teprve na druhém konci rituální cesty (často symbolizovaném dveřmi) je nově narozen, znovuzrozen, přichází zpět do společnosti nebo skupiny jako někdo nový (tzv. rites de passage)¹⁴. Význam ritu může být vysvětlován také mýtem. Takové vysvětlení, ať již ve vyprávěné formě (jako sága nebo legenda), v recitované (jako litanie) nebo v přehrané (jako divadelní drama) dovoluje prožít přeměnu lehčeji než v samotném ritu. Ovšem ritus, jehož mýtus není znám a mýtus, jehož ritus není znám, zůstává v podstatě nepochopitelný.

Téma ritu je v religionistice traktováno v zajímavé souvislosti, většinou se totiž o ritu, kultu a liturgii mluví současně¹⁵.

Jako ritus, rituál je v religionistice tedy označován ten model či stereotyp chování, který slouží jak ke zvládnutí kritických prahových fází tak pro novou klasifikaci skutečnosti

¹² Dokonce i ateistická ideologie reálného socialismu se rituálu nevzdávala- viz vítání občánků, slavnostní předávání občanských průkazů, pompézní slavení státních svátků apod.

¹³ Martin 1998, s. 16; EKL 1659

¹⁴ Martin 1998, s. 15

¹⁵ více viz Waardenburg 1997

provedenou samotnými zúčastněnými a nových regulací jejich vztahu ke společnosti. Takové náhradní jednání, umožňuje symbolickým vyjadřováním zvládnout aktuální nemožnost jednat jinak nebo zvládnout blok, který způsobilo citové rozrušení, což nastává zejména v situacích bezmoci.

2.3 Charakter ritů

V současné religionistické i teologické diskuzi se vychází z multidimenzionality náboženského projevu, která je vlastní každému žitému náboženství. Za samozřejmé se považuje, že k náboženství patří i jiné věci než jen učení (doktrína). Do sféry náboženského jazyka nevstupuje jen poetická a metaforická řeč, ale také celá mnohotvárnost všeho kvasijazykového (tedy obraz, architektura, hudba, gesto, atd.). Taková multidimenzionalita náboženských výrazů se v ritu koncentruje na spojení mluvení (řeči) a jednání (činu). Ritus má své místo právě v průsečíku této polaroty. Není myslitelný bez **jednání**, tedy bez takového jednání, které přijímá jazykový charakter a stává se svým způsobem druhem mluvení. Je ale stejně nemyslitelný bez **mluvení**, přičemž mluvení musí být chápáno jako jednání mluvy a tedy jako svým způsobem druh jednání¹⁶.

Při ritualizování jak archetypálních situací lidského života tak situací všedních a stále se opakujících je respektováno založení člověka a používáno jednání i mluvení, znamení a slovo. Samotné jednání, znamení a úkony jsou nejednoznačné, je nutno specifikovat je slovem, interpretovat je. Při interpretování základních, archetypálních situací lidského života se lze setkat s interpretací ateistickou, teistickou, fatalistickou, humanistickou, agnosticko-skeptickou nebo specificky křesťanskou.

2.4 Rozdělení ritů

Můžeme tedy shrnout a konstatovat, že „ritus jako společensky ustavené, schválené a pravidelně se dějící jednání lidí v rámci určitých historicko-kulturních hranic a v souvislosti s náboženstvím je univerzálním fenoménem expresivního a komunikativního chování... Tvoří viditelnou a slyšitelnou syntakticky uspořádanou stereotypní jednotu, která byla v dějinách proměňována“¹⁷. Je zřejmé, že s takto univerzálním jevem se můžeme setkat ve všech historických periodách na většině míst naší planety. S tím souvisí i velká mnohost ritů, která vedla k vypracování následujících kategorií¹⁸. Rity rozdělujeme na:

- **přechodové rity**, rites de passage. Stejnou dramatickou strukturu tohoto typu ritu objevil Arnold van Gennep. Podle něj mají přechodové rity tři zřetelně od sebe odlišitelné fáze¹⁹: oddělovací fáze (rites de séparation), střední prahová resp. přeměňovací fáze (rites de marge) a fáze nového začlenění (rites d'agrégation). Přechodové rity se týkají sociálního statutu jednotlivce (narození, puberta, dospělost, uvedení do úřadu, svatba, smrt). Jsou neopakovatelné a neanticipovatelné.
- **kalendářní rity**. Týkají se přechodů mezi časovými periodami a životním prostorem skupiny. Ceremoniálním ztvárněním bodu obratu v přírodním dění a průběhu času zakládají kolektivní identitu. Jsou opakovatelné a anticipovatelné.

¹⁶ TRE 29, s. 275

¹⁷ LthK 8, s. 1210

¹⁸ LthK 8, s. 1211

¹⁹ Martin, 1998, s. 15

- **krizové rity.** Jsou prováděny v situacích náhlé nouze a nebezpečí jak skupinou tak jednotlivcem. Jsou podmíněny situací, proto jsou většinou neopakovatelné a neanticipovatelné.

2.5 Praktická teologie

V rámci traktování ritu (rituálu) v moderní době není možno opomenout praktickou teologii. Uvedli jsme již, že pojem ritus dospěl oklikou přes etologii, biologii a religionistiku do teologie. Prosadilo se používání pojmu „rituál“. Přesto je i nadále používán a v odborné literatuře uváděn i pojem ritus, přičemž oba pojmy („ritus“ i „rituál“) jsou užívány jako synonyma²⁰.

V praktické teologii se pojem ritus (rituál) již nevztahuje jen na liturgické pořady, ale v souvislosti novodobého užití v jiných vědách také ke všem aktům formalizovaného a dramatizovaného symbolického vyjadřovacího jednání jednotlivce nebo skupiny. Pojem ritus (rituál) má vztah k pojmu ceremonie, z kterého zřetelně vyplývá moment opakování. Vůči jednostranně kritickému pohledu na náboženské rituály jako bezmyšlenkovité praxi se zdůrazňuje pozitivní význam rituálů pro jednotlivce i skupinu. Jsou chápány jako ontogenetické předpoklady pro vývoj sociálních institucí, jsou nutné pro vytvoření jak identity jednotlivce tak i pro rovnováhu společnosti, která vede své členy k tomu, aby se účastnili na sociálním setkávání²¹.

V rámci traktování ritu (rituálu) v teologii jde tedy jak o průběh bohoslužby tak o průběh všedního dne. Vždyť liturgie i celý život je vázán na ritualizaci. Ta dává jednotlivci k dispozici možnosti, jak obstát a sdílet s druhými dané životní situace. Zejména liturgický život by se bez určitých rituálů rozpadl.

²⁰ TRE 29, s. 279

²¹ EKL, s. 1662

3 Pastorace, pastýřská péče

Naším tématem jsou „Rituály v **pastoraci**“. Musíme proto vytyčit, jak pastoraci chápeme, jaký koncept pastorace používáme.

3.1 Metody pastorace

Kromě klasických evangelických konceptů pastýřské péče (které lze zařadit do konceptů pastýřské péče s dominancí biblicko-teologického přístupu) jako je kerygmatická, nuthetická (napomínající), parakletická (utěšující), biblická či biblicko-terapeutická pastorace a vedle konceptů pastýřské péče s dominancí teologicko-sociologického přístupu jako je diakonická, evangelizační, interaktivní, komunikativní, politická (osvobozující), feministická (kreativně-emancipační), interkulturní (ekologická), transverzální (umělecká) a plurálně chápaná pastorace, se současné pastorační metody vyznačují masivním příklonem ke konceptům s dominancí pastorálně-psychologického přístupu. Lze se tak setkat s psychologickou, hlubinněpsychologickou, terapeutickou, pastorálně poradenskou, logoterapeutickou a gestaltterapeutickou pastoračí či s pastoračí jako pastorálním poradenstvím²².

Pavel Ambros ve své Pastorální teologii odhaluje šest důvodů, které vedou k masivnímu příklonu k pastorálně-psychologickému přístupu k pastoraci: **a)** odklon od teologické tradice reprezentované P. Tillichem a K. Rahnerem, **b)** stoupající vliv amerického pojetí pastorace v Evropě šířeného pojetím práce ve farnosti, **c)** vliv hlubinné psychologie, **d)** rozvoj sociální psychologie a jejího vlivu na pastoraci, **e)** kritický přístup k nezvratným změnám skutečnosti v procesu sekularizace a diferenciaci a **f)** znovuobjevení biblické tradice, která směřuje od náboženské zkušenosti k teologickému poznání²³. Přes mnohé, co má pastorační a psychoterapeutický přístup stejné a přes společný předmět reflexe, zůstává dle Ambrose základní kritický argument vzhledem k těmto metodám v „nevyjasněnosti mezi psychologicky a klinicky zaměřenou pastoračí a pastorační péčí církevního společenství, farnosti a místní církve. Církev je prostředím epifanickým, je místem Božího zjevení v běžném životě člověka. Ke každodennímu životu patří jeho tíže, překážky, tragédie, smrt. Terapie a poradenství se zabývá krizovými okamžiky jako mimořádnými událostmi. **Základní námitkou vůči psychologicky zaměřené pastorači míří ke zjištění, že tato speciální péče vylučuje součinnost křesťanského společenství a stává se nezávislou na její schopnosti zpřítomňovat paschální tajemství a Krista....** Nutná profesionalizace nasměrovává tuto péči mimo společenství, které je základní podmínkou pastorační péče. Společenství církve na různých úrovních je nositelem pastorační péče. Rovněž specifické a specializované činnosti, které jsou nepochybně užitečné, potřebné a nutné, musí hledat svůj kontext v základním nositeli pastorační péče, tím je církevní společenství. Pastorální kompetence má své konkrétní vyjádření ve vztahu k církevnímu společenství... Krajní a každodenní zážitky tvoří jeden celek, nemůžeme být fascinováni výjimečností, okrajovostí a abnormalitou do takové míry, že nejsme schopni postřehnout většinové potřeby církevního společenství... Pastorační péče vyrůstá z „koinonie“, z života společenství“²⁴.

²² Nauer, 2001

²³ Ambros, 2000, s. 88

²⁴ Ambros, 2000, s. 91-92

3.2 Mystagogicky chápaná pastýřská péče

Do konceptů pastýřské péče, ve kterých dominuje biblicko-teologický přístup, patří vedle klasických evangelických konceptů koncepty interkonfesijní, v nichž vyniká mystagogická pastýřská péče. Teologicky navazuje tento typ pastýřské péče na teologii Karla Rahnera, v protestantském prostředí pak na Paula Tillicha. Pro Rahnera představuje mystagogie paradigma, které ukazuje směr celé církevní praxe do budoucna. V tomto kontextu je nutno zmínit známý Rahnerův výrok: „Zbožný v budoucnosti bude buď mystikem, tím, který něco zakusil, nebo nebude ničím...“²⁵.

3.2.1 Co není mystagogie

Pojem **mystagogie** evokuje minimálně dvě historicky podmíněné asociace. Nasnadě je jednak doslovný překlad řeckého slova, které znamená „uvést do tajemství“. Mystagogie by se pak dala chápat ve smyslu mysterijních kultů jako zasvěcovací ritus do kultických tajů. Pojem mystagogie v starocírkevním užití by zase asocioval použití mystagogie ke zdůvodnění tajemného charakteru křesťanských svátostí. Obě konotace však v Rahnerově (i ostatních teoretiků mystagogie) pohledu nehrají žádnou roli. „Mystagogie se tedy nepoužívá pro uvedení vyvolených lidí do mimosvětských tajemství, ale pro všední (každodenní) dovedení všech lidí k Božím tajemstvím, která leží v nich samých.“²⁶

3.2.2 Co znamená mystagogická pastýřská péče

Mystagogická pastýřská péče je pastýří²⁷ iniciovaný dynamický proces, který zahrnuje tři aspekty: **a)** pastorační péče je definována jako „vědomé uvedení do tajemství, které nazýváme Bůh“; jde o zkušenostní vědění. **b)** nejde o abstraktní zkušenost, ale o návod k tomu, naučit se číst vlastní dějiny jako Boží dějiny s námi; jde o to, naučit se v banálních skutečnostech všedního dne objevit Boží stopy; hermeneutický úkol mystagogické pastorační péče spočívá v tom, naučit se znovu přečíst zkušenosti všedního světa, ovšem již na pozadí (směrem k) Boží skutečnosti; vždyť všední den je místem lidské sebezkušenosti a tak také místem autentické zkušenosti Boha²⁸. **c)** mystagogická pastorační péče proto začíná u člověka v jeho sebe zkušenosti a existenci a opět tam také končí; nepřináší křesťanské poselství člověku jako něco cizího nebo vnějšího, ale hledá, jak probudit a interpretovat to nejvnitřnější v člověku, poslední hloubku dimenze jeho existence. „Vědomé vnímání a zaobírání se konkrétní situací všedního dne, vypátrání Božích stop v této specifické skutečnosti a neokázalá pomoc vedení člověka před tajemství, kterým on vždy již je, představuje obsahové centrum mystagogické pastorační péče.“²⁹

V mystagogické pastorační praxi nejde o tajuplné, mystické či magické jednání, ale o praxi, ve které je v centru individuální zkušenosti dimenze všech zúčastněných. To platí také pro institucionalizované formy konání víry, jako např. slavení svátostí a společnou oslavu bohoslužby: přednostní kritérium mystagogické liturgie je, že je slavena tak, aby spoluslavící to, co je vyjádřeno v ritu a symbolu, zakusil existenciálně vhodným způsobem jako skutečnost vlastního života. Člověk potřebuje osobní vztah k symbolům víry, různým ritům a jednáním, jinak existuje nebezpečí magického nepochopení.

²⁵ Kunetka, 2001

²⁶ Nauer, 2001, s. 91

²⁷ německé slovo „SeelsorgerInnen“ se snad nedá vyjádřit jinak a i náš překlad „pastýř“ plně nerespektuje oprávněné volání po inkluzivním používání jazyka (zejména v církevní praxi)

²⁸ Názor, že životní příběh člověka a dějiny jeho víry jsou jedinou skutečností je teologicky podložen koexistencí dějin spásy a lidských dějin: In Drobík, 2001, s. 55

²⁹ Nauer, 2001, s. 93

3.2.3 Obsah mystagogické pastorace

Centrální roli v mystagogické pastoraci hraje rozhovor ve dvou. Takový rozhovor vytváří chráněný prostor, ve kterém jsou dány ideální předpoklady pro společné hledání Božího tajemství³⁰. V rozhovoru se nemusí vyskytovat explicitní teologické obsahy, kterými by byl pastorovanému nějak importován Bůh. Vždyť pastorační praxe je transparentní na Boží blízkosti, o které se předpokládá, že je „k dispozici“ i bez pastoračního přičinění. Pastorační rozhovor má přispět k tomu, aby člověk dosáhl stavu spásy. Nesmí ale sloužit k vědomému či nevědomému ovlivňování člověka, protože „jen on sám může definovat způsob, tempo a cíl své změny směrem k Bohu“³¹. Jde spíš o to, vzít člověku všechny ukvapené významy, všechno, co sebe sama uklidňuje (či zneklidňuje) hotovými obrazy a znovu dát člověku jeho tajemství.

3.2.4 Cíl mystagogické pastorace

Cílem mystagogické pastorace není misie, ale obsáhlá pomoc ve víře, pomoc orientovaná na individuální potřeby. Jde o to, „umožnit člověku zkušenost poznání své odkázanosti na Boha“³², své transcendentální transparence a čerpat z ní sílu pro všední den. Pomoci člověku věřit v to, že jeho osobní dějiny úzce korelují s božími dějinami spásy, se kterým se v bezvýhodně vypadajících krizových životních situacích může cítit souznějí. Jen na horizontu Božího souhlasu je možno získat naději pro svou beznadějnou situaci. Teologicky se takový koncept zakládá na apriorním omilostnění, které staví člověka pod spásnou vůli Boží a propůjčuje mu před Bohem neztratitelnou hodnotu.

Jako příklad mystagogického způsobu pastýřské péče lze uvést Ježíšův křest. Ve chvíli křtu mu bylo umožněno zakusit (prostě se mu „rozsvítilo“), jak blízko mu byl Bůh Otec. Nebo setkání Ježíše s Janem a jeho dvěma učedníky (Jan 1, 35-39). Osoba a činy Ježíše umožňovaly každému člověku poznat jeho odkázanost na Boha, jeho transcendentální transparenční.

3.2.5 Osoba pastýře

V mystagogické koncepci je pastýřům připsána role mystagogů. Ta se vztahuje výlučně na sám život pastýřů. Mají se stát mystagogy svého vlastního života a díky této zkušenosti pak být k dispozici druhým. V mystagogickém paradigmatu potřebuje církve spíše mystagogy vlastního života než experty všeho druhu. Nejde jen o to, aby pastýř o víře co možná nejvíc věděl, ale o to, aby jeho život byl vírou. K tomu také patří, že nemá předstírat kvality (charakterové či odborné znalosti), které ve skutečnosti nemá. Ve své nedokonalosti musí zůstat sám sebou. Mystagogická kompetence (schopnosti) doprovázet lidi do svaté živosti Boží, nemůže být nahrazena psychoterapeutickou profesionalitou.

Mystagogický pastýř je jakoby „obhájcem v člověku dlících tužeb“³³. Protože v bytí každého člověka již dávno nějak mohlo zazářit tajemství Boha, plní pastýři svou roli tehdy, když pastorovaného v konkrétní situaci přijímají jako subjekt, který má vlastní kompetenci ve víře.

³⁰ Práce s biblickým textem má smysl jen tehdy, když text navazuje na životní situace člověka a přispívá k osvětlení jeho existenciální svázanosti s Božím tajemstvím.

³¹ Nauer, 2001, s. 94

³² Nauer, 2001, s. 94

³³ Nauer, 2001, s. 98, je zde citován H. Kochanek, *Mystagogie*, 1993

3.3 Pole pastorage

Poté, co jsme se podívali na mystagogickou metodu pastýřské péče a viděli tak, k jakému konceptu pastýřské péče se přikláníme, můžeme nyní přejít k definici pastorage a jejího pole.

3.3.1 Definice

„Pastorage je mnohotvárná činnost celého církevního společenství, podnětá Duchem svatým. Touto činností se uskutečňuje plán Boží spásy člověka v čase a dějinách se stálým odkazem na konkrétní životní situaci.“³⁴ „Pastorage se dotýká veškeré činnosti církve a celé církve, protože žádná skutečnost v církvi není prosta pastoračního dopadu.“³⁵ „Pastorage je služba církve, která vyrůstá z jejího základního tajemství („ta, jež patří Pánu“) a poslání („povolání všech lidí ke spáse“, je „poslána Kristem ke všem národům, aby z nich činila učedníky“).“³⁶

3.3.2 Nová skutečnost a pastorage

Pastorační činnost se zabývá novou skutečností v jednotlivci, ve společenství lidí a v kosmu, skutečností, která se stala zřejmou a nepopíratelnou Ježíšovým vzkříšením. Vždyť „vzkříšení Ježíše je největším skutkem moci Otce, ... je největší zkušeností spásy v přítomnosti; plným poznáním Ježíše jako Mesiáše, Božího služebníka, Syna člověka, druhého Adama a „prvotiny života“, zakladatele a vzoru nového stvoření, kosmického vrcholného člověka, Pána, jenž je jako oslavený přítomen ve své obci; proto výzva k novému životu, obléknutí nového člověka, což se ovšem může stát jen v milosti Vzkříšeného. Pouze Duch Vzkříšeného totiž obnovuje věřícího v obrazu „konečného a nebeského“ Adama a uschopňuje ho, aby se mohl stát podobným Vzkříšenému“³⁷.

Vlastním jádrem křesťanské novosti je život se zmrtvýchvstalým Kristem, který otvírá člověku, lidskému společenství a celému kosmu cestu k Bohu Otci v síle Ducha svatého, a pastorační činnost církve je taková božsko-lidská činnost, která tuto novost tvoří zde a nyní³⁸. Pastorage se tou novou skutečností zabývá, tvoří ji, zprostředkovává ji³⁹.

3.3.3 Ekleziocentrický rozměr pastorage

Být „novým“ člověkem v církvi znamená být člověkem společenství, vztahů a lásky. „Hlavním protagonistou novosti je Duch svatý. Vštěpuje církvi známky budoucího věku, společenství a proměny, bez které není možné porozumět a žít v samotné církvi.“⁴⁰ Duch svatý tvoří církev jako společenství. „Církev se neodvozuje od sociologické zkušenosti ani z etiky, ale z víry.“⁴¹ Nejsme povoláni ke společenství, protože společenství je dobrou „partou“, ale protože věříme v Boha, který je ve svém bytí společenstvím, vztahem. Vždyť věříme ve Svatou Trojici, v Boha Otce, Syna i Ducha svatého. Proto je církev již svou definicí neslučitelná s individualizmem. Jejím pojátkem je společenství, které je tvořeno sítí lidských vztahů. Církev jako společenství odráží samotné bytí Boží jako společenství. Uskutečnění plného společenství je ale až Božím eschatologickým darem.

³⁴ Ambros, 2000, s. 6

³⁵ Ambros, 2000, s. 6

³⁶ Ambros, 2000, s. 25

³⁷ Rahner, Vorgrimler, 1996, heslo „Vzkříšení Ježíšovo“

³⁸ Ambros, 2000, s. 14

³⁹ více viz Ambros, 2000, s. 14-24, Kunetka, 1997

⁴⁰ Ambros, 2000, s. 24

⁴¹ Ambros, 2000, s. 24

3.3.4 Situace všedního života i krize

Prvním a základním krokem v pastýřské péči je vést člověka k bezpodmínečnému uznání, že Bůh nám je nakloněn. Z tohoto uznání roste vyznání, že nic z lidského života není vyloučeno ze zájmu Božího. Náš život je tvořen nerozdělenou skutečností života víry a lidského příběhu. Z toho plyne, že „Boží vedení se projevuje jak v jednoduchosti (všednosti, každodennosti) života tak i ve zlomových okamžicích života (krizích)“⁴².

Zkušenost všedního života je přirozeným prostorem, ve kterém se projevuje spojení běžného a náboženského života. Ve všedních skutečnostech se projevují tělesné, psychické, sociální a duchovní dimenze života. Úkolem autentické křesťanské zbožnosti je proto nalézt jednotu všech těchto složek života. Životnost všedních dnů je ale ohrožena rutinou, která se může stát překážkou k prohloubení víry i životních zkušeností. Z narušení jednotlivých dimenzí prvků všedního dne se může stát životní standart. Úpadek kvality života se posléze projeví v krizových a rozhodujících okamžicích života, které člověka nutí, aby zaujal jednoznačný postoj k dosavadnímu průběhu života. Podstata krize proto není skryta v zásahu z vnějšku. Krize je spíš okamžikem, v němž se ukazují možnosti dalšího vývoje. Náboženský rozměr krize spočívá v nutnosti projevit důvěru v moc Boží blízkosti právě tehdy, když klesáme, naříkáme a pochybujeme. Jak jednoduchost a všednost, tak i okamžiky krize jsou místem, kde pastýř pomáhá člověku odkrýt Boží blízkost a vypátrat Boží tajemství již přítomné v jeho životě. Zejména v situaci krize dochází k znejasnění vnímání, k rozdrobení celistvosti života a k fragmentaci poznání. Takto rozkouskované zkušenosti přestávají být srozumitelné. Úkolem pastýře je rekonstruovat dějiny života. Vždyť právě v nich lze nalézt Boží dějiny s člověkem, lze se naučit rozumět tomu, jak se životní příběh stává součástí dějin spásy⁴³.

3.3.5 Situace životních přechodů

Nejen jednoduchost a všednost či okamžiky krize, ale také základní životní situace jsou místem, kde lze odkrývat Boží blízkost. Vždyť v přechodových situacích dochází k proměně lidské bytosti. Proto je nutno i do nich vstoupit a prožít je. A zejména v těchto situacích je člověk citlivější pro zachycení signálů transcendentna, je nějak otevřenější pro přijetí působení Boží milosti. Je otevřenější pro zaslechnutí i zakušení křesťanské interpretace těchto událostí, interpretace, kterou sice již mnohokrát slyšel, o které ví, ale která v prahové situaci interpretace proniká „do morku kostí“. Vždyť člověk potřebuje znovu a znovu zakoušet Boží sebesdílení, resp. uznat skutečnost, že Bůh je mu nakloněn.

3.3.6 Setkání Boha a člověka

Vlastním místem pastorace je srdce člověka. V něm se odehrává setkání Boha a člověka, setkání, které je tajemnou událostí: předchází ji Boží milost a člověk nějak odpovídá. Tradiční i moderní prostředky pastorace mají stejný cíl: připravit a disponovat na toto setkání, při kterém Bůh sám působí v duši člověka. Pastorace je tak založena na různých iniciativách člověka, které vyrůstají ze situací jeho všedního života, krizí i ze situací životních přechodů a na iniciativách církve, které vstupují do každodenního života lidí⁴⁴.

⁴² Ambros, 2000, s. 86

⁴³ podrobně viz Ambros, 2000, s. 85-87

⁴⁴ Ambros, 2000, s. 28

4 Teologie rituálů v pastoraci

Seznámili jsme se s dějinnou cestou pojmu rituálu, představili jsme mystagogický koncept pastýřské péče, na jehož základě chceme pracovat a nastínili jsme si pole práce pastorače. A protože naším tématem jsou „**Rituály v pastoraci**“, musíme se pokusit na pozadí již řečeného formulovat základní teologické principy, podle nichž budeme v 5. kapitole jednotlivé rituály popisovat.

4.1 Člověk v situaci milosti

4.1.1 Milost jako entelechie světa

Člověk je subjektem Božího sebesdění. Celé stvoření je proniknuto a neseno Boží sdílející se milostí. Spolu s Rahnerem můžeme říci, že Bůh lidi až „pronásleduje“ svou milostí, postihuje člověka milostí ještě dřív, než se k ní člověk stihne vyjádřit. Důsledek působení Boží milosti je i transcendentálně-sakramentální rozměr člověka, jeho zaměření na absolutní tajemství bytí, jeho ontologická otevřenost pro absolutno, které tvoří základní strukturu lidské existence a také lidskou otevřenost k absolutní budoucnosti. „Milost je všude, jako nejnějnější, Bohem světu a dějinám vložená entelechie⁴⁵ světa a lidské historie; milost (v nejpřísnějším teologickém smyslu slova) není sice bodovou dílčí událostí v lidském vědomí, avšak není proto ještě ani věcnou, mimo vědomí ležící skutečností, nýbrž je všeobecným, radikálním otevřením se celého lidského vědomí vůči Boží bezprostřednosti, otevřením, které vychází ze samotného Božího sebesdění.“⁴⁶

4.1.2 Místa zakoušení milosti

Milost se neuskutečňuje ojedinele, bodově, tu a tam v jinak profánním, bez milosti existujícím světě. Je spíše „dynamikou veškeré stvořené skutečnosti směrem k Bohu“⁴⁷. Bůh sám je vnitřní silou pohybu člověka k Bohu, pohybu, jehož cílem je zření Boha tváří v tvář. Hovoří-li se přesto o časoprostorových dílčích událostech milosti, myslí se existenciální, dějinné přijetí této milosti. Existuje řada nejružnějších skutečností, ve kterých lze prožít milost. Všude tam, kde se člověk něčeho odvažuje, kde proti vši beznaději doufá, kde se odváží lásky způsobem, který jej přesahuje, kde věří ve smysl, i když se vše zdá být nesmyslné, tam všude zakouší milost, i když nemusí být reflektována a verbalizována⁴⁸. Také modlitba, smíření, odpuštění, služba lásky nebo snášení utrpení jsou místa, kde se s milostí lze setkat, kde lze zakusit Boží sebesdění, které v člověku vyvolá proměnu. Ne proto, že by Boží jednání bylo na tato místa nějak vázáno. Ale právě proto, že Bůh v dějinách svou milostí neustále působí, obklopuje také tato milost jak všední, tak základní skutečnosti lidského života⁴⁹.

4.2 Člověk- tvor symbolický a rituální

Když jsme v traktování pojmu rítus, rituál došli do moderní doby, viděli jsme, že antropologie objevila v mnohosti lidského života základní archetypální situace, na kterých

⁴⁵ entelechie znamená: mít za cíl; tedy: činnost, účinnost, životní činitel

⁴⁶ Rahner, 1993, s. 13

⁴⁷ Rahner, 1993, s. 13-14

⁴⁸ dále viz Rahner, 1993, s. 15

⁴⁹ Kunečka, 2001, s. 48

participují všichni lidé. Religionistika pak objevila nezastupitelnost rituálů pro život jednotlivce i společnosti. Filozofie a sociální psychologie zase objevují význam symbolu, symbolickou strukturu lidského jednání a konstitutivní roli symbolické interakce pro růst individuální i společenské identity. Tyto závěry zohledníme také při popisu rituálu.

4.2.1 Rituál: jednota mluvení a jednání

Viděli jsme, že základní, archetypální situace i situace všedního života jsou ritualizovány. Při charakteristice rituálů jsme zase konstatovali, že každý rituál je utvářen znamením a slovem. I nejjednodušší úkon mezilidské komunikace, jakým je např. podání ruky, vyžaduje specifikaci slovem. Na ní záleží, jak bude daný úkon chápán, zda jako pozdrav: „dobrý den“, nebo jako kondolence: „upřímnou soustrast“ či jako přání: „srdečně blahopřeji“⁵⁰. Slovo tak pouze neinformuje, ale proměňuje situaci, dělá z ní dobrou nebo špatnou, interpretuje ji.

Křesťanství nabízí zcela specifickou interpretaci základních i všedních situací lidského života. Vždyť v těchto situacích lze existenciálně zakusit, prožít, přijmout Boží milost. V těchto situacích je vyslovováno nezvratné slovo o Boží blízkosti člověku, o jeho sdělení se, o jeho rozhodujícím slovu, které vůči světu vyslovil ve viditelném vtěleném Slovu. Právě tato skutečnost inkarnace opravňuje tvrzení, že každé slovo, každé mluvení potřebuje nějaké jednání, nějaký čin či gesto⁵¹. I kdybychom to tak však vidět nechtěli, nelze popírat, že každé lidské slovo je vždy obklopeno dalšími výrazovými prostředky: tón hlasu, rychlost řeči nebo gestikulace.

„Biblické pojetí, praxe církve i teologická reflexe až do středověku zdůrazňovaly vzájemnou souvislost a jednotu slova a znamení, tedy slova a činu. Slovo a jeho zvěstování jsou v biblickém pojetí vždy událostí, zrovna tak, jako Boží činy něco vypovídají: 'Na pravdě spočívá Hospodinovo slovo, všechny jeho činy na věrnosti'. Platí tedy: **a) Bůh chce svým slovem něco způsobit: slovo má charakter činu. b) Bůh chce svým činem něco říci: čin má charakter slova.**“⁵² Ze starozákonního bádání o hebrejském myšlení plyne, že tehdejší člověk byl orientován na slyšení. Řecké myšlení je zase více zaměřeno na vidění. Křesťanství pak jako dítě hebrejského a řeckého myšlení klade nutně důraz na slovo i čin. **Proto také rituál v pastorační práci jako místo, v jehož rámci lze existenciálně přijmout Boží milost, bude nutně jednotou mluvení i jednání.**

4.2.2 “Účinnost” rituálu

Analytická filozofie rozděluje řeč na informativní a performativní. Informativní referuje o skutečnosti, popisuje fakt, který existuje, performativní řeč skutečnost vytváří. Aplikováno na rituál v pastorační práci lze říci, že také v situaci vytvořené určitým rituálem, je zvěstováno performativní slovo, slovo, které působí. Lidské slovo zvěstování lze chápat v jednotě s Božím činem spásy, s Božím sebesdělením, které toto lidské slovo nese jako „transcendentální horizont“. Ve všech podobách zvěstování působí slovo pravou přítomností Boží milosti, Božího činu spásy v Ježíši Kristu. „Zvěstuje-li církev slovo..., vždy má charakter účinného znamení....“⁵³

⁵⁰ Kunetka, 2001, s. 34

⁵¹ Kunetka, 2001, s. 201

⁵² Kunetka, 2001, s. 190

⁵³ Kunetka, 2001, s. 202

4.2.3 Symbolický charakter rituálu

Rituál je **symbolickým** jednáním a mluvením. Je-li ale něco označeno za „symbolické“ neznamená to ještě, že by to bylo „nereálné“.

Z platónského chápání symbolu vychází, že symbol je formou zprostředkování mezi fragmentárně zakoušenou skutečností a mezi celistvým, totálním pojetím smyslu⁵⁴. Symbol je část, zlomek, který poukazuje na celek a anticipuje plnost, ačkoliv zůstává stále částečným. Tento výklad však implikuje skutečnost, že člověku jako bytosti transcendentní jsou symboly zcela přirozenou skutečností. Člověka samotného je možno chápat jako symbol, neboť není uzavřenou veličinou, ale otevřeným bytím, které je vztaženo ke skutečnosti, která jej přesahuje.

V Rahnerově teologii symbolu se vychází z tomistického tvrzení: „Co jest, může být poznáno“. Poznatelnost je tedy základním ontologickým znakem bytí, na němž participují všechna jsoucna. Bytí se v jednotlivých jsoucnech vyjadřuje. Poznání se však uskutečňuje jen skrze smyslové představy. To, co „jest“, je ze své podstaty nutně symbolické, protože se to musí vyjádřit, aby mohlo nalézt svou vlastní podstatu, samo sebe. Aby tedy nějaká skutečnost mohla být vnímána jako součást našeho světa a života, musí najít smyslově uchopitelnou podobu. Symbol tedy neoznačuje něco neskutečného, spíše patří k naznačované skutečnosti. Symbol a skutečnost jsou spolu svázány. Symbol je uskutečněním bytí, a tím je účinný. Proto symbol (chápan jako reálné znamení⁵⁵) působí to, co označuje. Symbol není jen viditelná část nějakého celku, ale znamením skutečnosti, která se v něm sdílí. Nemá proto menší ontologickou hodnotu, spíše naopak, vyjadřuje vyšší stupeň skutečnosti. Společně s Tillichem lze zvolat: „nikdy by se nemělo říci: pouze symbol- ale spíše: nic menšího než symbol“⁵⁶. Symbol (jako reálné znamení, na rozdíl od signálu nebo konvenčního znamení) „reprezentuje transcendentální skutečnost a také ji realizuje. Působí to, čeho je znamením... Skutečnost zde není jen signalizována, ale také realizována, není jen poznávána, ale také zakoušena.“⁵⁷

Rituály v pastoraaci jsou reálným symbolem, protože skutečnost Boží milosti, která zde již je přítomna, svým jednáním a mluvením stvrzují a prohlubují. Boží milost je v rituálu přijata a tím se reálně odehraje, uskuteční. Rituál také umožňuje, aby to vnitřní, to co již existuje, se mohlo projevit navenek.

4.2.4 Komunikativní charakter rituálu

Podle moderní teologické literatury reformované proveniencie přinesla reformace změnu religiozity od rituálu ke komunikaci a víře⁵⁸. Víra se v protestantizmu stala údajně jediným „symbolickým generalizovaným komunikačním médiem“⁵⁹, které kladlo velké nároky na vzdělání duchovních i věřících. Rituál oproti tomu je komunikace, která zabraňuje komunikaci⁶⁰ a jeho význam je oproti komunikaci slova Božího v kázání nutno umenšit.

Vzhledem k výše zmíněnému se nám však zdá, že není dále možné proti sobě stavět komunikaci mluvením (slovem) a znamením (jednáním). Jak jsme již viděli, teologicky se takové tvrzení opírá o skutečnost vtělení. Je tedy možno a nutno říci, že rituál jako jednota mluvení a jednání má v neposlední řadě také významnou komunikativní funkci.

⁵⁴ dle Kunetka, 2001, s. 126

⁵⁵ detailní rozdělení znamení, které čerpá z Tilicha viz Kunetka, 2001, s. 128

⁵⁶ Tillich, 1997, s. 43-83, zde s. 78

⁵⁷ Kunetka, 2001, s. 129

⁵⁸ Dinkel, 2000, s. 103

⁵⁹ Dinkel, 2000, s. 112

⁶⁰ německy: Kommunikationsvermeidungskommunikation

4.3 Ekleziocentričnost praxe rituálu v pastoraci

Bylo-li jednou ze základních námitek vůči psychologicky zaměřené pastoraci zjištění, že taková pastýřská péče vylučuje součinnost křesťanského společenství a stává se nezávislou na schopnosti tohoto společenství zpřítomňovat paschátní tajemství a Krista a chápeme-li pastoraci jako činnost celého společenství, má to pro nás zásadní význam také pro praxi rituálů v pastoraci.

Podobně jako v psychologicky zaměřené pastoraci i v mystagogické pastoraci je zastáván názor, že centrální roli při pastoraci hraje rozhovor ve dvou. K tomu je nutno dodat, že jednak jde vždy o rozhovor ve dvou „uprostřed“ církve, a pak přece také pastorovaný i pastýř jsou součástí jednoho těla, jehož hlavou je Kristus.

Mají-li i rituály v pastoraci být místem, kde je člověkem existenciálně přijímána Boží milost, kde zakouší, jak se jeho životní příběh stává součástí dějin spásy a jak je odkázán na Boha, děje se tak vždy zároveň ve společenství s těmi, se kterými jsou osobní dějiny ve víře prožívány. Součástí rituálu v pastoraci je zvěstování Božího slova a je tedy oslovováno celé společenství. **Ve středu tohoto společenství, které je konkrétním nositelem pastorační praxe, se pak odehrává i rituál v pastoraci, tedy skutečnost existenciálního přijetí Boží milosti, skutečnost hodně osobní, skutečnost zasahující konkrétního člověka v konkrétní situaci, která je však vždy již situací mezilidskou.**

Bylo již řečeno, že v rámci rituálu v pastoraci je zvěstováno performativní Boží slovo, které působí změnu, přetváří lidskou situaci a to tak, „že do ní vyslovuje zvěst o nové situaci ve vzkříšeném Kristu“⁶¹. Tato nová skutečnost má však sociální dimenzi. Také proto je důležité vědomí, že rituál se odehrává uprostřed shromážděné církve. Rituály, ale také „celý život křesťanů ve společenství církve má být účinným znamením zachraňující Boží přítomnosti mezi námi“⁶².

4.4 Paschátnost (přechodovost) rituálu v pastoraci

Srovnávací religionistika při popisu rituálu ukázala jeho liminalitu, prahovost. Rituál je přechod od stavu A do stavu B, přičemž ona hranice mezi dvěma rozdílnými strukturami času a místa je označována jako práh. Tento děj byl popsán jako tři fáze: fáze oddělovací, střední prahová (přeměňovací) fáze a fáze nového začlenění⁶³.

Díváme-li se na Boží dílo vykoupení člověka, vidíme, že ho naplnil Kristus především ve velikonočním tajemství, v **mysterium paschale**. *Mysterium* proto, že svobodný Boží úrdek se uskutečnil v dějinách a je liturgicky aktualizován⁶⁴. *Paschale* proto, že etymologický význam slova paschale je „překročit, přejít“ v širším slova smyslu „zachránit“. „Výraz byl užít jednak pro přejítí Jahveho v Egyptě, kde byly ušetřeny domy Izraelců, poznamenané krví, vyjadřoval však také přejítí Izraelců Rákosovým mořem.“⁶⁵ Podobně Kristus, velikonoční Beránek, přechází ze smrti do života a umožňuje tak prožít pesach novozákonnímu Božímu lidu, který „mocí svého přičlenění ke Kristu v Duchu svatém přechází ze smrti k životu“⁶⁶. Latinským ekvivalentem pojmu pesach je transitus. Strukturu

⁶¹ Kunetka, 2001, s. 99

⁶² Kunetka, 2001, s. 48

⁶³ viz kapitola 2.4

⁶⁴ vycházíme z výkladu Kol 1, 24-28 In: Kunetka, 1997, s. 9-15

⁶⁵ Kunetka, 1997, s. 17

⁶⁶ Kunetka, 1997, s. 17

Ježíšovy paschy je možno rozdělit na podkladě textu z Fil 2, 6-11 na: **katabasi** -kenosis-incarnatio („...vzal na sebe způsob služebníka, stal se jedním z lidí“), **diabasis** -pascha-transitus („a v podobě člověka se ponížil, v poslušnosti podstoupil i smrt a to smrt na kříži“) a **anabasis** -analépsis- resurrectio („proto ho Bůh vyvýšil nade vše...“)⁶⁷. V Božím spásném díle jde o Kristův tranzitus z kenóze do slávy (Jan 13,1).

Z moci křtu má člověk účast na tomto mysterion Kristovy paschy. Život církve čerpá z této události, je to pro ni základní skutečnost. Ne jen minulost, ale skutečnost, která stále trvá a církev i jednotlivý věřící ji pro sebe aktualizuje, čerpá z ní sílu. Také pomocí bohoslužebného rituálního slavení jsou situace všedního života, krize i životních přechodů interpretovány novým způsobem, jsou přetvářeny v situace spásy. A to vše se děje v Duchu svatém. On umožňuje, aby se dějinná událost spásy stala přítomnou a účinnou v životě člověka.

V Duchu svatém se děje ona diabasis, přechodová přeměňovací fáze. V něm se odehraje náš přechod. Díky němu máme účast na Kristově tranzitu. Díky němu můžeme odpovědět na skutečnost Boží milosti v našem životě. Existenciálně pocítíme Boží milost, v Duchu svatém ji přijmeme a Duch svatý v nás vytvoří novou skutečnost. Proto pastorační činnost „v jistém slova smyslu není nic jiného, než obnova celého katechumenátu, obnova toho, co člověka (sympatizujícího nebo vzdáleného) přivedlo ke křtu. Ve křtu je člověk zahrnut do dějin spásy osobním způsobem, patří k tomu, o čem vypráví události velikonoce. Člověku je pastorační činností zpřístupněna podobnost toho, co se děje mezi přítomností a historickou událostí Kristovy smrti a zmrtvýchvstání. Tématem pastorační činnosti je ono velké „proto nyní“. To, co odlišuje nevzdělaného, dětského, nedozrálého křesťana od zralého a dospělého, je pochopení a přijetí onoho „nyní“. Tak je pastorační činnost vždy obrazem, symbolem, tajemstvím, svátostí, typem atd.“⁶⁸

4.5 Obsahová a formální struktura rituálu v pastorači

Řekli jsme, že rituály v pastorači se dějí uprostřed shromážděné církve, která je vlastním nositelem pastorače. Takové bohoslužebné shromáždění umožňuje Duch svatý, „v něm mají věřící účast na anamneticky přítomném Kristově velikonočním tajemství a oni v témže Duchu skrze Krista vzdávají chválu a dík Otci, který je počátek a cíl dějin spásy“⁶⁹.

4.5.1 Eulogický charakter rituálu v pastorači

Bůh nese člověka a celé stvoření svou sdělující se milostí. Společně s apoštolem Pavlem můžeme říci: „Bůh nás z nebe v Kristu požehnal⁷⁰ vším požehnáním Ducha⁷¹“ (Ef 1, 3b). A tak i my jemu „žehnáme“, prohlašujeme, že je požehnaný, chválíme ho, dobrořečíme mu: „Buď požehnan⁷² Bůh a Otec...“ (Ef 1, 3a). Augustin říká: „Rosteme, když nám Bůh žehná, a rosteme, když Boha chválíme“⁷³.⁷⁴ Tím nejvlastnějším požehnáním je Duch svatý, on vše posvěcuje, oživuje, sjednocuje⁷⁵. Když se tedy církev shromáždí, musí si připomínat

⁶⁷ Kunetka, 1997

⁶⁸ Ambros, 1996, s. 153

⁶⁹ Kunetka, 1997, s. 110

⁷⁰ řecky: eulogésas

⁷¹ řecky: eulogia pneumatiké

⁷² řecky: eulogétós hó theós

⁷³ citováno dle Kunetka, 2001, s. 216

⁷⁴ Řecký výraz „eulogéin“ znamená dobrořečení; je to ekvivalent hebrejského b-r-k, požehnání.

⁷⁵ Kunetka, 1997, s. 50

dobrodiní Božího požehnání v jeho mnohých způsobech: „**a**) anamnetický rozměr: připomínat si Boží činy ke spáse člověka; **b**) deprekativní rozměr: prosit Boha o jeho dary; **c**) prezenciálně-doxologický rozměr: ve chvále a díky stále prohlašovat, že Bůh je požehnaný“⁷⁶. V každém rituálu, kdy Duch svatý umožňuje, aby se dějinná událost spásy stala přítomnou a účinnou v životě člověka, aby tak přijal Boží milost, se objevují všechny tyto prvky ve formě tzv. eulogické modlitby. **Praxe rituálů v pastoraci je tedy praxí modlitební.**

Eulogická modlitba formálně vychází ze struktury židovské beracha⁷⁷. Celá shromážděná církevní obec se v ní v Duchu svatém skrze Krista obrací k Otcí. „V Duchu svatém je vytvořeno živé společenství církve, které je tak připraveno odpovědět na Boží sdílení se (anabatická linie)“⁷⁸. Jde tedy o opačný pohyb, než v jakém se pohybovalo dílo spásy: Od Otce skrze Krista v Duchu svatém (katabatická linie). Eulogická modlitba je sice pronášena tím, kdo bohoslužbě předsedá⁷⁹, je ale pronášena jménem všech přítomných, kteří ji stvrzují svým „amen“.

4.5.2 Anamneticko-epikletická struktura rituálu v pastoraci

Eulogická modlitba má dvě hlavní části: část anamnetickou a část epikletickou. **Anamnéze** vypočítává Boží činy v dějinách spásy. Nejde o poučování, ale o jejich připomínku, která je důvodem chvály a díky. Objevují se v ní určité modelové situace z dějin spásy, které mají člověka upamatovat na fakt, že i jeho dějiny jsou dějinami spásy, do kterých vstupuje. „Anamnetická část eulogické modlitby je tedy proklamací Božích činů ke spáse člověka, celebrativním doxologickým způsobem „vypočítává“ Boží dobrodiní v dějinách, a tím Boha chválí. Tento způsob modlitby najdeme v židovské modlitbě beracha, kořeny jsou ovšem i u biblického modlitebního typu toda.“⁸⁰ V anamnetické části jde o připomínání a zpřítomňování Božího činu spásy člověka. Toto jednání se vždy děje v Kristu, a tak má první část eulogické modlitby vždy rozměr kristologický, inkarnační a paschální, ale protože je Kristovo velikonoční tajemství dovršeno sesláním Ducha, má rozměr také pneumatický a ekleziální. Směřuje k Otcí, má tedy rozměr také teologický a kreatorní.

Druhou částí eulogické modlitby je **epikléze**, prosba k Otcí o dar Ducha svatého, svolávání jeho dobroty a pomoci na lidi⁸¹. Epikléze vychází z anamenéze. Z dobrého Božího jednání vůči člověku, z toho, jak jednal již dříve v dějinách spásy, vyplývá naděje, že se přikloní také nyní. Z konečného zjevení se Boha v Ježíši Kristu víme, že jeho příklon k člověku je nezvratný a eschatologicky platný. „Epikléze tedy může převést děj eulogické modlitby z minulosti do přítomnosti. Děje se to většinou částicí „a proto“, „a tedy“, nebo obratem „proto tě, Bože, prosíme“.“⁸² **Ta je tedy vlastním prahem, límem.** Obsahem epikléze je prosba o Boží dary spásy a je v ní většinou výslovně obsažena zmínka o Duchu svatém. „Epikléze tvoří práh každého komunie s Bohem, neboť jestliže podle nauky Otců není jiný přístup k Otcí, než skrze Syna, pak zrovna tak není přístup k Synu než skrze Ducha svatého.“⁸³ Je zároveň vyznáním, že Duch svatý je srdcem modlitby shromážděné církve, že je její nosnou silou.

⁷⁶ dle Kunetka, 2001, s. 217

⁷⁷ více viz Kunetka, 1994

⁷⁸ Kunetka, 1997, s. 107

⁷⁹ k tomu viz direktorium služeb Božích In: Agenda I., str. 17

⁸⁰ Kunetka, 2001, s. 223

⁸¹ Adam, 2001, s. 320

⁸² Kunetka, 2001, s. 225

⁸³ Kunetka, 2001, s. 225

Rituál v pastoraci má tedy charakter eulogické modlitby, ve které je nejdřív vyznávána Boží velikost a Bohu jsou vzdávány díky za jeho činy, tzv. anamnéze, a pak následuje prosba o příchod Ducha svatého, tzv. epikléze. „Vztah těchto dvou částí můžeme snad přirovnat ke vztahu velikonoce a letnic: v anamnézi je zpřítomňována událost vzkříšení jako základní událost, kterou dějiny vstoupily do eschatologické fáze; v epiklézi pak prosíme, aby silou vanutí Ducha byly lidské dějiny stále nově touto událostí formovány a přetvářeny.“⁸⁴

4.5.3 Anakleticko-doxologické zarámování rituálu v pastoraci

Anamneticko-epikletická část eulogické modlitby je zarámována anaklézí a doxologií. Anakléze, tedy volání či vzývání může mít formu krátkého oslovení (např. „Bože“), může ale být rozšířena (např. „Bože, tvá velikost, ve které působíš prostřednictvím znamení ve světě, je nesmírná“). Anakléze vyjadřuje také skutečnost, že to, co následuje, je „personální komunikativní dění“⁸⁵.

Eulogickou modlitbu uzavírá doxologie. Jde o vyjádření chvály. Formulována může být trinitárně. Je to odpověď na skutečnost, že spása přichází od Otce skrze Krista v Duchu svatém. Je to vyjádření chvály a díky, které jsou ve společenství Ducha skrze Krista určeny Otci.

4.6 “Dramaturgie” rituálu v pastoraci

Viděli jsme, že vlastním centrem rituálu je ono „a proto...“ nebo „proto tě prosíme...“ apod. Nejblíže tento práh obklopuje anamnéze, která předchází a epikléze, která následuje. Anamnéze a epikléze jsou zase obklopeny anaklézí a doxologií, které obklopuje naslouchání Božím slovu a viditelné znamení doprovázené vysvětlujícím slovem. Ty jsou obklopeny začátkem, vstupem ke slavení a výstupem z něho, posláním. Každá tato část má svůj význam, není ji tedy možno vynechat.

Tak jako si nelze představit, že by hosté hned po příchodu prošli bytem k prostřenému stolu a začali jíst, nelze si myslet, že eulogickou modlitbu, tedy rituál v pastoraci, je možno pronášet bez toho všeho, co ji obklopuje. Vždyť host dává zazvoněním najevo, že je zde, že přijal pozvání. Jsou mu otevřeny dveře a on vejde do předsíně. Pozdraví se s hostitelem, odloží svrchní oblečení, zuje si boty a vchází do místnosti. Mezitím komunikuje s hostitelem, společně vzpomínají na situace dávné i nedávné, radují se nebo jsou vážní. Zasednou ke stolu, modlí se a večeří. Po večeři otevře hostitel vychlazené víno, popíjejí a pokračují v družném rozhovoru. Když je čas odejít, rozloučí se, obléknou se a s pocitem hezky prožitého večera odejdou.

Podobně je tomu tehdy, když mluvíme o rituálu. Jde-li o to, umožnit prožít přechod, umožnit zakusit Boží milost a poznat své dějiny jako dějiny spásy, je nutné důkladně promyslet a připravit celou strukturu rituálu, zamyslet se nad tím, jak asi právě tento a ne třeba jiný prvek napomůže v chápání toho, o co v daném rituálu jde. Můžeme proto hovořit o „dramaturgii“ rituálu v pastoraci.

⁸⁴ Kunetka, 2001, s. 226

⁸⁵ Kunetka, 2001, s. 227

4.6.1 Základní struktura rituálu

Protože se rituál děje ve středu společenství, které je nositelem pastorační, a protože v rituálu participujeme na Kristově tranzitu, pro jehož zpřítomnění je nejvhodnějším a nejvlastnějším místem neděle, měla by základní struktura rituálu respektovat obvyklý bohoslužebný pořad místní církve. Samozřejmě s přihlédnutím k probíhající liturgické obnově a s respektem k základní struktuře dynamiky lidského slavení⁸⁶.

1. Úvod

Vstup (zpěv ...)
Salutace
Apoštolský pozdrav
Úvodní slovo - má uvést do slavení, přiblížit jeho význam
(Vyznání vin)
Kolekta

2. Naslouchání Božímu slovu

První čtení
Zpěv Žalmu
(Halleluja před evangeliem)
Evangelium
Krátká promluva (buď vysvětlení- explicatio, nebo povzbuzení- adhortatio, nebo homilie)
Možnost pro zamyšlení

3. Rituál

(Obnova slibu)
Přímluvná modlitba (nebo modlitba ve formě litanie)
Modlitba Páně (uvedená admonicemi)
Modlitba (anakléze, anamnéze, epikléze, doxologie)
Slovo a znamení

4. Závěr

Krátká děkovná modlitba
Požehnání (jednoduché nebo trojitě dle struktury tzv. "Aronského požehnání")
Propuštění

S přihlédnutím k charakteru daného rituálu je možno tento pořad upravit. Po epiklézi lze např. zařadit Modlitbu Páně, jejíž závěrečná doxologie „Neboť tvé je království i moc...“ se stane doxologií celé eulogické modlitby. Je možno také zařadit přímluvnou modlitbu za „Slovo a znamení“ nebo ji zahrnout do eulogické modlitby. Pořad se také nutně změní, je-li několik rituálů kombinováno při jednom bohoslužebném shromáždění. Tak např. konfirmaci vždy předchází rituál obnovy křestního slibu a může následovat první přijímání, nebo rituálu žehnání nemocných může předcházet rituál pokání a smíření.

4.6.2 Zkrácená struktura rituálu

V pastoračním provázení člověka nastávají někdy situace, které si přímo vyžadují „rituál v pastorační“, vnější okolnosti však neumožňují použít „Základní strukturu rituálu“ a nebo je dotyčný v takové situaci, že by ani během celého průběhu již nevydržel vnímat. Pak stojíme před situací, co je z výše uvedeného nutné a co lze vypustit. Kromě samotného rituálu rozhodně nelze vypustit „Naslouchání Božímu slovu“. To je v mnoha situacích nutno zkrátit až na jediné čtení a krátký výklad.

⁸⁶ o dynamice bohoslužebného dění viz Denis, 2000

Zkrácený pořad rituálu by mohl vypadat např. takto:

1. Úvod

Adiutorium

2. Naslouchání Božimu slovu

Čtení

Krátká promluva

3. Rituál

Přímlovné modlitby

Modlitba Páně

(anakléze, anamnéze, epikléze, doxologie)

Slovo a znamení

4. Závěr

5 Praxe rituálů v pastorači

5.1 Současná situace rituálů v pastorači

(Před)moderní⁸⁷ představa životního běhu, který je vázán na pevný cyklus, vytvářela poptávku po církevní rituální praxi, zejména v okamžicích životních obrátů, tzv. rites de passage. Jejich smyslem bylo rituálně představit přechod, změnu stavu jednotlivce, jeho nezvratnost a oprostít jej tak od nutnosti legitimovat tuto jednou učiněnou změnu před sebou i před společností. V (post)moderní společnosti je naopak nutná principiální revidovatelnost životních rozhodnutí. Z tohoto hlediska se zdá, že by rituály přechodu mohly ztratit své uplatnění.

Na druhé straně se nepotvrzuje, že by se ztrácel zájem o rituály obecně. Narůstá význam těch rituálů, které vytvářejí skupinovou identitu, zvětšuje se zájem o masové rituály velkých akcí a ukazuje se rozmanité rozšíření rituálů v kultuře všedního dne⁸⁸.

Hovoří-li se o rituálech v pastorači v rámci Českobratrské církve evangelické, můžeme se u mnoha v církvi sloužících lidí setkat s názorem, že snad jediným rituálem v pastorači je „zpověď“, a že by se tedy práce nazvaná „Rituály v pastorači“ měla zabývat právě jí. V rámci pastorače se však koná řada dalších rituálů. Přes výše zmíněný módní trend upouštění od přechodových rituálů se jeví jako možné zachovat je a postmoderní nutnosti principiálně revidovat životní rozhodnutí vyjít vstříc realizováním rituálů obnov. Narůstání zájmu o velké rituály lze umožnit v traktování rituálů, které souvisejí s hlubším vžitím se do církevního roku. Nad to zmíníme ještě „rituály žehnání“.

5.2 Rites de passage

Když jsme v kapitole 2.4 zabývali rozdělením ritů, viděli jsme, že první skupinou ritů jsou tzv. „přechodové rituály“ neboli „rites de passage“. Řekli jsme o nich, že jsou neopakovatelné a neanticipovatelné. Tak jako není možno několikrát zemřít, není možno nechat se např. několikrát pokřtít⁸⁹, několikrát se poprvé účastnit slavení Eucharistie nebo několikrát dospět. Do přechodových rituálů zařazujeme také svatbu a činíme tak s vědomím nelehké situace lidí rozvedených a znovu sezdáných. Přes změnu společenského uspořádání partnerského vztahu (oproti situaci ještě v 18. stol., kdy manželství stálo spíše na majetku a vztazích rodičů, je manželství dnes založeno na lásce, sympatii) není možno se tvářit tak, jakoby několikerý vstup do manželství nebyl zcela žádný problém. Z pastoračního hlediska však nelze než souhlasit s Agendou: „Jestliže však všechno úsilí o smíření ztroskotá a manželství se rozpadne, v pokoře a lítosti hledáme jedinou naději v Kristově odpuštějící lásce. Ve víře v odpuštění kajícím hříšníkům se odvažujeme vyprošovat Boží požehnání i rozloučeným, kteří uzavírají nový sňatek.“⁹⁰ (Nové) rituály v pastorači ale nebudeme hledat např. pomocí návrhu „veřejného symbolického jednání církve při příležitosti rozpadu manželství“⁹¹.

⁸⁷ oproti postmoderní

⁸⁸ TRE 29, s. 282

⁸⁹ a děje-li se to tak někde, není již „druhý“ akt křtu, vykonaný např. v dospělosti, křtem

⁹⁰ Agenda I, s. 173

⁹¹ takové a jiné návrhy cituje hojně TRE 29, s. 282-283

Konstatovali jsme, že přechodové rituály se týkají změny sociálního statutu jednotlivce, jeho narození, puberty, dospělosti, uvedení do úřadu, svatby a smrti. Všechny tyto sociální přechody se v pastoračním dění mohou stát místy objevení a prožití Božího jednání s námi.

5.2.1 Křest

Ještě dříve, než je člověk schopen se vůbec k něčemu vyjádřit, již s ním jedná Bůh, již ho Bůh „dostihuje“ svou milostí. To, co se děje ve křtu dítěte, tedy pouze zřetelněji ukazuje na to, co se neustále děje k spáse člověka: „Bůh nás předchází, jeho milost nás obklopuje ještě než ji voláme.... On už nás nalezl, abychom jej mohli hledat“⁹².

Po praktické stránce se narozením stává dítě nejen příslušníkem rodiny, v níž přišlo na svět, ale i příslušníkem národního a státního společenství, k němuž patří jeho rodiče. Aniž by z toho pro něj zatím vyplývaly nějaké povinnosti, má v těchto společenstvích stejná práva, která mu nemohou být upřena. V dospělosti se samozřejmě proti tomuto začlenění může postavit. Podobně to lze vidět i v případě křtu: jsou-li rodiče členem společenství, jímž je církev, jejich dítě k tomuto společenství patří taky a tato skutečnost je vyjádřena křtem⁹³. A protože se křest týká víry, jsou rodiče (kmoťři, prarodiče apod.) garanty toho, že dítě bude jednou ke společenství církve náležet vědomě. Rozhodně je však nutno zdůraznit, že Boží milost, která obepíná lidský život od samého jeho počátku a proto i křest, není dílem lidských zásluh, ale je Božím darem.

Z hlediska „Rituálů v pastoraci“ se lze domnívat, že není dobré křest dětí odmítat nebo nějak zpochybňovat. Když rodiče nesou své novorozeně do kostela, aby bylo pokřtěno, nevyjadřují tak svou vděčnost Bohu, své přitakání Boží milosti, která se viditelně projevila v daru života? Nedávají najevo svou touhu verbalizovat uprostřed shromážděné církve svůj úžas před tajemstvím zrození nového života? Vždyť člověku je vlastní, svěřit se druhým s tak velikou radostí, jakou je právě narozené dítě. A shromážděná církev v čele s pověřeným služebníkem má úžasnou možnost do takové situace zvěstovat Boží slovo. Je proto velmi překvapující, když rostou snahy nejen tolerovat vědomé zamítnutí křtu malého dítěte, ale také se s těmito názory ztotožňovat a pastoračně tento rituál opomíjet. Rozhodně nelze schvalovat absenci pastoračního doprovázení rodiny dítě čekající (což je možnost dalšího rituálu v pastoraci- viz níže), a už vůbec ne situaci, kdy manželé žijící ve sboru a čekající dítě jsou od rozhodnutí nechat dítě hned po narození pokřtít předem odrazováni nebo kdy jim taková možnost není vůbec nabídnuta. Na druhou stranu se skutečně „musí zabránit všemu, co by jej (křest dětí) učinilo prázdným rituálem, setbou bez následné péče a šance žít“⁹⁴.

Velkým potěšením a povzbuzením pro následnou křesťanskou výchovu křtěného dítěte může být již příprava na sám křest. Nepracoval-li farář (pastýř) s rodiči již před narozením dítěte, má nyní ve dvou nebo třech sezeních skvělou možnost dozvědět se něco o aktuální situaci čerstvých rodičů a vidět, zda-li a jak je víra skutečnou součástí jejich všedního života. V rámci přípravy rituálu samého lze zjistit, jak rodiče křest vlastně chápou, je možno jemně narušit případné magické představy o křtu samém a lze je nenásilně připravovat na převzetí zodpovědnosti za výchovu pokřtěného dítěte. Na základě takových poznatků je případně možno zintenzivnit pastýřův zájem o „pokřestní“ pastorační doprovázení rodičů, ukáže-li se opravdu tíživá životní situace v hmotném zabezpečení takové rodiny, může farář iniciovat

⁹² Rahner, 1993, s. 23-24

⁹³ Na rozličné námitky, které se proti takovému pojetí ozývají lze reagovat např. dalším příměrem: výchovou a příkladem dítěti vědomě či nevědomě předávám své hodnoty a svá hodnotová kritéria a nečekám tedy na situaci, až s ním budu moci diskutovat a zda si ono mou hierarchii hodnot zvolí nebo ji zamítne.

⁹⁴ Adam, 2001, s. 156

zásah diakonické služby sboru. Příprava rituálu a také zapojení rodičů do jeho průběhu např. výběrem křestního verše pro dítě, křestního jména apod. je často pro ně samé velkým obohacím a radostí.

Před popisem struktury křestního rituálu se musíme ještě krátce zmínit o **křtu dospělých** konvertitů. V jejich případě splývají v jedno první tři iniciační přechodové rituály: křest, první přijímání a confirmace. Pastoračně je velmi důležitou skutečností katechumenát. Je možno se ptát, zda-li žadatelé křtu mají opravdu „vážnou motivaci“, zda-li v církvi nehledají spíš útočiště ze strachu před životem, materiální pomoc apod. Taková odhalení vedou k nutnosti zintenzivnit pastorační doprovázení žadatele o křest⁹⁵. Pastoračně velmi zajímavá je možnost rozdělit katechumenát na čtyři období: *předběžný katechumenát*- slouží k vzájemnému „ohledávání se“ mezi církví a katechumenem; *katechumenát*- trvá minimálně 1 rok, jeho náplní je vzdělávání a formace křesťanského života, změna hodnot, začleňování do života obce (s výjimkou účasti při sv. Večeři Páně); *čekatelství na křest*- začíná na začátku doby postní, jde spíš o dobu zpytování svědomí, pokání a objevování Boží milosti; po křtu konaném o velikonočních následuje období *mystagogie*- kryje se s dobou velikonoční a slouží k uvádění nově pokřtěných do tajemství života církve, která je reprezentována obcí, do níž byl dotyčný pokřtěn.

Z praktické stránky věci se jeví jako opodstatněné, aby se křest konal v neděli. Zdůrazní se tak jeho velikonoční charakter, neboť „každá neděle je týdenní oslavou velikonočního tajemství“⁹⁶. Po naslouchání Božímu slovu následuje v bohoslužebném pořadu představení kandidátů křtu. Dospělí jsou představeni kmotry a je jim položena otázka:

Přeješ si být pokřtěn?

Odpověď:

Ano, přeji.

Týká-li se křest nemluvnat jsou otázky kladeny rodičům a kmotrům:

Přijímáte odpovědnost za to, že dohlédnete, aby dítě, které představujete, bylo živeno ve víře a v životě křesťanského společenství?

Odpověď:

S Boží pomocí, přijímám.

Otázka:

Budete svými modlitbami a svým důvtipem pomáhat tomuto dítěti, aby rostlo do plné podoby Krista?

Odpověď:

S Boží pomocí, budeme.

Dále jsou kladeny otázky „zřeknutí se zlého“ kandidátům křtu, kteří jsou schopni mluvit sami za sebe, resp. rodičům a kmotrům, kteří mluví za nemluvnata:

Otázka:

Zříkáš se Satana a všech duchovních sil zla, které se vzbouřily proti Bohu?

Odpověď:

Zříkám.

Otázka:

Zříkáš se zlých sil tohoto světa, které zneužívají a ničí stvoření Boží?

⁹⁵ více viz Praktický průvodce pro doprovázející v katechumenátu, 1994

⁹⁶ Adam, 2001, s. 160

Odpověď:
Zříkám.

Otázka:
Zříkáš se všech hříšných tužeb, které tě odvádějí od Boží lásky?

Odpověď:
Zříkám.

Otázka:
Obracíš se k Ježíši Kristu a přijímáš ho za svého Spasitele?

Odpověď:
Ano.

Otázka:
Vkládáš veškerou svou důvěru v jeho milost a lásku?

Odpověď:
Ano.

Otázka:
Slibuješ, že ho budeš poslouchat jako svého Pána?

Odpověď:
Ano.

Pokračuje se následující otázkou ke shromážděné církvi:

Budete vy, kteří jste svědky těchto slibů, dělat vše, co bude ve vašich silách, abyste podepřeli tyto osoby v jejich životě v Kristu?

Odpověď:
Ano.

Následuje přímluvná modlitba za kandidáty křtu. Je možno vést ji formou litanie, tzn. na jednotlivé prosby odpovídá shromáždění slovy např. „Pane, vyslyš nás“, „Kyrie eleison“ apod. Následuje eulogická modlitba zvaná „Benedictio et invocatio Dei super aquam“ (žehnání, dobrořečení Bohu nad vodou):

Vstupní dialog:

Pán s vámi.

Odp.: I s tebou.

Vzhůru srdce!

Odp.: Máme je u Pána.

Vzdávajme díky Bohu, našemu Otci.

Odp.: Je to důstojné a spravedlivé.

Anamnéze:

Děkujeme ti, všemohoucí Bože, za dar vody.

Nad vodou se vznášel Duch svatý na počátku stvoření.

Skrze vodu jsi vedl děti Izraele z otroctví v Egyptě do zaslíbené země.

Ve vodě tvůj Syn Ježíš obdržel křest Janův

a byl pomazán svatým Duchem za Mesiáše, Krista,

aby nás vedl skrze svou smrt a vzkříšení z otroctví hříchu do věčného života.

Děkujeme ti, Otče, za křestní vodu.

V ní jsme pohřbeni s Kristem v jeho smrti.

V ní máme podíl na jeho vzkříšení.

Skrze ni jsme znovu zrozeni působením Ducha svatého.

Proto s radostí poslušní tvému Synu

přivádíme do jeho společenství ty,

kterí k němu přicházejí ve víře,

a křtíme je ve jménu Otce i Syna i Ducha svatého.

Epikléze:

Posvět' nyní tuto vodu mocí svého svatého Ducha,

aby ti, kteří v ní budou očištěni od hříchu a znovu zrozeni,

pokračovali navždy ve vzkříšeném životě Ježíše Krista, našeho Spasitele.

Doxologie:

Jemu, tobě a svatému Duchu buď všechna čest a sláva, nyní i navěky. *Amen.*⁹⁷

Alternativou je kratší forma:

Anakléze:

Všemohoucí věčný Bože,

Anamnéze:

poslal jsi na svět vlastního Syna,
aby zničil moc Zlého a vyvedl nás z temnot
do tvého předivného světla.

Epikléze:

Skrze něho tě prosíme:
vysvoboď také toto dítě z viny,
která tíží lidské pokolení,
ať je chrámem tvé slávy
a Duch svatý ať v něm bydlí na věky věků. *Amen*^{98, 99}.

Po tomto dobrořečení Bohu nad vodou následuje křestní slib. Na jednotlivé otázky: „Věříš v Boha Otce“, „Věříš v Ježíše Krista, Syna Božího?“ a „Věříš v Boha, Ducha svatého“ odpovídají kandidáti nebo kmotři a rodiče danou částí apoštolského vyznání víry. Místo této formy otázka - odpověď lze také společně apoštolské vyznání víry recitovat. Následují další otázky:

Otázka:

Setrváš v apoštolském učení a společenství, v lámání chleba a v modlitbách?

Odpověď:

Ano, s Boží pomocí.

Otázka:

Vytrváš v odpírání zlému, a kdykoli upadneš do hříchu, budeš se kát a vrátíš se k Pánu?

Odpověď:

Ano, s Boží pomocí.

Otázka:

Budeš hlásat slovem a příkladem radostnou zvěst o Bohu v Kristu?

Odpověď:

Ano, s Boží pomocí.

Otázka:

Budeš hledat Krista a sloužit Kristu ve všech lidech a milovat bližního jako sám sebe?

Odpověď:

Ano, s Boží pomocí.

Otázka:

Budeš usilovat o spravedlnost a pokoj mezi všemi lidmi a ctít důstojnost každé lidské bytosti?

Odpověď:

Ano, s Boží pomocí.

Znamením křtu je ponoření do vody nebo lití vody (v případě lití vody na hlavu křtěnce je vhodné zachovat symboliku vycházení vody z jednoho zdroje) doprovázená slovy: „X“, křtím tě ve jménu Otce i Syna i Ducha svatého. Amen.“

⁹⁷ Liturgika: upraveno dle křestního pořadu Anglikánské církve v Kanadě

⁹⁸ „Amen“ kurzívou upozorňuje na to, že ho říká celé shromáždění jako výraz své účasti na modlitbě, že tedy není jen ozvěnou toho „amen“, které říká předsedající

⁹⁹ Agenda I, s. 94

Příklad závěrečné modlitby:

Nebeský Otče,
děkujeme ti, že jsi skrze vodu a Ducha svatého
udělil těmto svým služebníkům (svým služebnicím)
odpuštění hříchů
a vyzvedl jsi je do nového života v milosti.
Zachovávej jim (jí), Pane, svého svatého Ducha.
Dej jim (jí) srdce tázavé a rozlišující,
odvahu chtít a vytrvat,
ducha, který tě bude poznávat a milovat,
a dar radosti a úžasu
z každého tvého díla. Amen.

Dalším (pomocným) znamením při křtu může být tzv. „předání světla“, tedy rozsvícené svíce se slovy: „Přijmi světlo Kristovo na znamení, že jsi přešel (přešla) z temnoty do světla“. Shromážděná církev přitom akklamuje: „Ať svítí tvoje světlo před lidmi, aby viděli tvé dobré činy a vzdali slávu tvému Otci v nebesích.“ Společně s rozsvícenou svící lze rozehrát symboliku toho, že se pokřtěný stal novým stvořením a „oblékl Krista“ oblečením bílého roucha nebo alespoň bílým pruhem látky (např. ve tvaru štóly přehozeným přes ramena).

Na farářovu výzvu: „Přivítejme nově pokřtěné“. Shromáždění akklamuje: „Přijímáme vás do domu Božího. Vyznávejte víru v Krista ukřižovaného, hlásejte jeho vzkříšení a mějte s námi podíl na jeho věčném kněžství.“

5.2.2 První přijímání (jako rituál začínajícího dospívání)

Debata o přístupu dětí ke svaté Večeři Páně je v plném proudu. V některých sborech se tato věc již stala skutečností. Rozpaky z tradičně umístěného prvního přijímání v konfirmační bohoslužbě sdílí již i Agenda s tím, že se společná účast všech konfirmandů na Večeři Páně může jevit jako vynucená¹⁰⁰. Dodejme, že svázanost „konfirmační zkoušky“ s prvním přijímáním může působit tak, jakoby znalosti či absolvování konfirmační přípravy podmiňovaly přístup ke Stolu Páně, to však odporuje principu nezaslouženosti Boží milosti.

Vývojová psychologie ukazuje, že děti mladšího školního věku pro zdravý růst psychiky nutně potřebují zakusit, že jsou milovány a přijímány. Katechetické osnovy proto dětem v tomto věku interpretují tu skutečnost víry, že „Bůh mě má moc rád“¹⁰¹. Protože děti do deseti let ještě nejsou schopné abstrakce, jsou využívány velmi konkrétní příklady. Vychází se z dětské zkušenosti, že je milováno, příp. z jeho touhy po lásce. Je-li tato jeho touha nasycena doma, je možno ukázat, že Bůh nás má ještě víc rád, než rodiče. Není-li tato touha uspokojena, lze o to víc konstatovat, že ji může nasytit jedině Bůh. A protože jsou navíc děti v tomto věku schopny vytvářet si živý a vážný vztah k Ježíši, jeví se věk kolem třetí třídy jako ideální pro aktivní účast při Večeři Páně. Vždyť v ní se skutečnost Božího příklonu k nám, jeho milost, ukazuje velmi hmatatelně. Je podtrhnuta zkušenost toho, že dítě je přijímáno a akceptováno. Umožnit přistupovat k sv. Večeři Páně dětem v tomto věku, tedy ještě dříve, než se ve starším školním věku a pubertě začnou kriticky stavět vůči svému okolí, autoritě a církvi, může silněji umožnit nechat v dětech rozvinout individuální zbožnost, ze které budou moci silně čerpat v pro ně složitějším nadcházejícím období dospívání.

Nabízí se tedy možnost vytvořit z první účasti při Večeři Páně rituál „začínajícího dospívání“. Tuto možnost lze zúročit nejen v katechezi dětí, ale také v pastorači. Po silném

¹⁰⁰ Agenda I., s. 104

¹⁰¹ Nováková, 1997, s. 45-46

zážitku přechodu z bezstarostného života doma do školní lavice, je k dispozici další silný zážitek první účasti při eucharistii.

Eulogická modlitba nejen při rituálu prvního přijímání, ale pokaždé, když se církev shromažďuje, aby slavila eucharistii, má také anamneticko-epikletickou strukturu v anakleticko-doxologickém zarámování. Za příklad nám může sloužit eucharistická modlitba prof. Pavla Filipiho¹⁰². Součástí její anamnetické části je nejen dobrořečení nad dary a anamnéze jako preface, ale také narratio (slova ustanovení). Epikletická část obsahuje zvláštní kompromis mezi epiklézí konsekrační a komuniální, která se ve většině ekumenických eucharistických modliteb západní církve rozpojuje¹⁰³, epikléze konsekrační se nachází po anamézi (resp. prefaci) a následuje narratio, epikléze komuniální se nachází po vlastní anamnézi před mementem.

Je vhodné, aby samotný rituál začal představením jednotlivých dětí, které jdou poprvé ke Stolu Páně:

Presbyter(ka):

Představuji tyto osoby ... , které chtějí poprvé přistoupit ke Stolu Páně.

Farář:

Potvrzujete, že jste se zřekli zla?

Odpověď:

Ano.

Farář:

Obnovujete svůj (křestní) závazek vůči Ježíši Kristu?

Odpověď:

Ano.

Farář:

Vkládáte veškerou svou důvěru v jeho milost a lásku?

Odpověď:

Ano.

Následuje otázka ke shromážděné církvi:

Budete vy, kteří jste svědky těchto slibů, dělat vše, co bude ve vašich silách, abyste podepřeli tyto osoby v jejich životě v Kristu?

Odpověď:

Ano.

Po výzvě: „Modleme se za tyto osoby, které dnes obnovili svou věrnost Kristu a poprvé budou účastni stolování s ním“. Následuje přímluvná modlitba. Je možno vést ji formou litanie, tzn. na jednotlivé prosby odpovídá shromáždění slovy např. „Pane, vyslyš nás“, „Kyrie eleison“ apod. Modlitba přímluv může končit např. takto:

Dej, Pane,
aby všichni, kdo jsou pokřtěni
ve smrt Ježíše Krista, tvého Syna,
žili v moci jeho vzkříšení
a vyhlíželi jeho opětovný příchod ve slávě;
skrze toho, který žije a kraluje nyní i na věky. Amen.

Farář vkládá ruce na hlavy dětí a říká:

„X“, uznáváme tě za člena jedné svaté všeobecné a apoštolské církve
a přijímáme tě do společenství tohoto stolu.

¹⁰² Liturgika

¹⁰³ více viz Eucharistické modlitby západních ritů, 2000

Bůh, Otec, Syn a Duch svatý ať ti žehná, chrání tě a zachovává. Amen.

Na toto místo je velmi vhodné umístit pozdrav pokoje. Po něm je za zpěvu písňě konána sbírka a jsou přinášeny dary k Večeři Páně (je-li to zvykem). Následuje eulogická modlitba:

Vstupní dialog:

Pán s vámi.

Odp.: I s tebou.

Vzhůru srdce!

Odp.: Máme je u Pána.

Vzdávajme díky Bohu, našemu Otcí.

Odp.: Je to důstojné a spravedlivé.

Anamnéze:

Vpravdě je důstojné a spravedlivé, abychom ti vzdávali díky,
milosrdný Otče, všemohoucí Bože,
v každém čase, a také dnes, ... (např. kdy si připomínáme slavné povýšení tvého Syna).

(dobrořečení nad dary):

-Děkujeme za dar života a zdraví,
za pokrm a nápoj,
za dobrý řád tvého stvoření,
za lásku a věrnost svých blízkých a přátel,
za církve, v níž jsme byli pokřtěni,
za tvé Slovo, jež v ní dáváš zvěstovat.-

(Anamnéze- preface):

A zvláště ti děkujeme za tvého Syna, našeho Pána Ježíše Krista,
za jeho pozemskou službu i nebeskou přímluvu,
za jeho kázání a mocné činy uzdravování,
za jeho potupnou smrt i slavné vzkříšení.
On se ve své lásce vydal až do krajnosti,
poslušně snášel potupu, nepřátelství, zradu.

(Narratio):

-A v tu noc, kdy byl zrazen, vzal chléb, vzdal díky, lámal jej a řekl:
Toto jest mé tělo, které se za vás vydává; to číňte na mou památku.
Stejně vzal po večeři i kalich a řekl:
Tento kalich je nová smlouva, zpečetěná mou krví;
to číňte, kdykoli budete pít na mou památku.-

(Anamnéze):

Poslušní tedy tohoto pokynu svého Pána
a připomínající si vše, co pro nás učinil
svým životem i smrtí,
svým vzkříšením a vstoupením na nebe
a vyhlížeje k jeho slavnému příchodu v plnosti Božího království,
odvažujeme se předstoupit před tvou tvář, Otče,
s těmito chudičkými dary a s modlitbou chval.
Přijmi je, prosíme, z našich rukou i z našich úst.
Vždyť ti přinášíme jen to, co je tvoje.

Epikléze:

A ještě tě v pokoře prosíme:

Sešli svého svatého Ducha na toto společenství jednoho chleba a jednoho kalicha:

(Memento):

Ať nás spojí v jednotu se všemi tvými vyznavači všech míst a všech dob,
se svědky víry, jejichž jména jsou v paměti církve
i s těmi neznámými, jejichž jména jsou v paměti tvé;
ať v nás obnoví důvěru a naději v tvé království;
ať nás posílí k pokorné i odvážné službě ve světě,
v němž se má zjevit tvá sláva.

Doxologie:

Abychom všichni, pozváni k slavné hostině ve tvém království,
spolu s celým vykoupeným stvořením,
tobě, Otče všemohoucí, vzdali čest a slávu skrze Ježíše Krista.

Neboť tobě, Otče, spolu a s ním a v jednotě Ducha svatého
všechna čest a sláva patří: nyní a vždycky a na věky věků. *Amen.*

Znamením je přijímání chleba a vína doprovázené slovy: „chléb života“ a „kalich spásy“, příp. „Tělo Kristovo“ a „Krev Kristova“. Stranou nyní ponechejme, zda vysluhování svatě Večeře Páně dětem se obejde bez vína, zůstane tedy „pod jednou“, jak je tomu například v Uhříněveské farnosti ČCE, nebo zda víno bude nahrazeno nealkoholickým moštem, jak to je například v Auferstehungsgemeinde v Mainzu či zda bude i dětem vysluhováno alkoholické víno.

5.2.3 Konfirmace (jako rituál křesťanské dospělosti)

Dalším přechodovým rituálem je konfirmace, jakožto rituál křesťanské dospělosti. Mluvíme-li o dospělosti, nemyslíme tím začínající pohlavní zralost (ve střední Evropě u děvčat asi v jedenácti letech, u chlapců něco nad dvanáct let¹⁰⁴), ale zralost duševní, psychickou, které mladí lidé dosahují kolem 20. roku života, spíš později než dřív, také vzhledem k stále složitějšímu psychickému dozrávání. Proto se např. v Evangelické reformované církvi v Nizozemí konfirmace koná právě v tuto dobu¹⁰⁵. Podle Agendy ČCE obsahuje konfirmace čtyři prvky: vyznání (tzv. obnova křestního slibu), výuka, prosba za dary Ducha se vzkládáním rukou a pozvání ke stolu Páně¹⁰⁶. Vycházíme z toho, že čtvrtý prvek, tedy pozvání ke slavení eucharistie, byl učiněn v rámci rituálu začínajícího dospívání. Zbývá proto obnova křestního slibu a prosba za dary Ducha svatého, kterým předchází výuka a zejména pastorační doprovázení.

Cílem pastoračního doprovázení před rituálem křesťanské dospělosti je snaha uschopnit konfirmanda k odpovědnému životu v Duchu Ježíše Krista, který je hlavou Božího lidu a dovést ho k pochopení toho, že uschopnění a obdarování jednotlivého křesťana je realizováno právě v konfirmaci¹⁰⁷. Dalším prvkem tohoto doprovázení je také začlenění konfirmanda do života sboru. Je-li globálním cílem celé křesťanské výchovy „vychovat zralé osobnosti se zralou vírou“¹⁰⁸, pak lze prohlubování duchovního života kategorizovat následujícími stupni: **1.** Přijetí sebe a být přijat Bohem: člověk má sebe samého přijmout takový, jaký je a má prožít, že je přijat Bohem, že Bůh mu odpouští a má ho rád; **2.** ospravedlnění: člověk si má uvědomit, že je hoden Boží lásky; **3.** Snaha jednat podle Božího slova: jde o trpělivé hledání vzorců jednání v každodenním životě; **4.** duchovní vzestup: jde o povzbuzování, že lze duchovně zrát a růst přesto, že se někdy vyskytují období vyprahlosti; **5.** zorný úhel oslavení: člověk má stále víc přijímat a brát za své to, co je důležité a hodnotné z hlediska věčnosti, jde o skutečnost, že i ta nejvšednější realita je prostoupena Boží přítomností¹⁰⁹.

Důležité je „pomoci mladému člověku překonávat jeho slabosti a stinné stránky“, jde o to „povzbuzovat a poukazovat vhodným způsobem na uzdravující Boží jednání“. Právě situace lidské slabosti a pokušitelnosti neznámá bezvýchodnost, ale „výchozí bod pro uzdravující Boží působení“. V tom lze přiblížit působení Ducha svatého. Pastorační příprava na konfirmaci má také pomoci rozvoji lidského bytí, v oblasti duševní, sebevyjadřovací i v rovině sociální. Jde o to ukázat, že lidský život je možností rozvoje. Je nutno zbavit

¹⁰⁴ Nováková, 1997, s. 34

¹⁰⁵ Koster, 2002, s. 47

¹⁰⁶ Agenda I, s. 98-104

¹⁰⁷ více viz Smahel, 2000, s. 17

¹⁰⁸ Smahel, 2000, s. 18

¹⁰⁹ Smahel, 2000, s. 18

člověka zkonstatělych klišé a pomoci mu stát se „zralou osobností, která je schopna dospěle utvářet vlastní život“¹¹⁰.

Mezi dílčí cíle pastorační přípravy na rituál křesťanské dospělosti patří: **1.** Výchova k modlitbě; **2.** Návod, jak žít s církví: jde o uvedení do konkrétního života sboru; **3.** Vypořádat se s nevěrou svého okolí: jde o společné přemýšlení nad formami působení ve svém okolí; **4.** Porozumět lépe sám sobě: jde o to, aby si mladý člověk porozuměl a přijal sám sebe; **5.** Formace svědomí; **6.** Porozumět druhým, respektovat je a lidsky s nimi vycházet: jde o růst altruizmu každého jednotlivce; **7.** Pomoci objevit Písmo svaté jako zdroj výpovědi o Bohu: jde o seznamování s bohatstvím bible; **8.** Umět hovořit s druhými a vysvětlovat vlastní náboženské zkušenosti- svědectví o naději spočívající v Ježíši Kristu: jde o to, motivovat mladé lidi ke sdílení a přiblížení bohatství víry jejich vrstevníkům; **9.** Angažovat se pro důstojnost člověka, pro mír a sociální spravedlnost na základě poselství o stvoření a spáse, podle něhož jsme milováni Bohem.

Dobrá příprava ke confirmaci pomáhá mladému člověku všestranně a postupně ho přetváří k následujícím perspektívám: „Stává se ...člověkem, který je schopen bezpodmínečné důvěry. Takový člověk se vyznačuje vědomím, že je nesen. ... člověkem, který má odvahu svobodně utvářet svůj život. Je to osobnost utvářená postojem víry a dokáže se mnohého vzdát pro vyšší cíle. Jeho charakteristickým znakem je životní odvaha. ... člověkem, který je schopen neustálého zrání. Takový člověk objevuje stále větší počet tvůrčích možností a přitom dokáže pronikat od povrchu věcí k jejich nitru. Bývá druhým lidem přirozeným rádcem. ...člověkem, který je schopen upřímného dialogu. Dokáže naslouchat a hledat nejlepší řešení. Člověk dialogu je vlastně základním modelem biblického člověka. ...člověkem, který je schopen duchovně vyjádřit oslavu i bolest. Dokáže v modlitbě i v životě vyjádřit svou bytostní radost a v dobách nouze nebo ztráty milované osoby dokáže svou bolest odevzdat Pánu. Takový člověk žije velikonoční tajemství. Radost i bolest prožívá jako slavnost. ...člověkem, který je schopen oběti a lásky. Prožívá skutečnost, že to, co druhému dá, není ztraceno, ale novým způsobem je obdarován. A tak milující křesťan vždy znovu nachází sám sebe a učí se podle vzoru Ježíše: Sám sebe „ztratit“ a zároveň se „nalézt“ v nové proměněné podobě.“¹¹¹

Samotný rituál po naslouchání Božímu slovu začíná představením konfirmandů (nezdá se vhodné nahrazovat kázání tzv. zkouškou¹¹²), následuje obnova křestního vyznání (zřeknutí se zlého a vyznání víry). Pak se předsedající se vztaženými rukama modlí následující eulogickou modlitbu:

Anakléze:

Všemohoucí Bože, Otče našeho Pána Ježíše Krista.

Anamnéze:

Tys dal ve křtu těmto svým služebníkům (služebnicím)
odpuštění hříchů a život věčný.

Epikléze:

Sešli na ně svého Ducha Utěšitele:
dej jim ducha moudrosti a rozumnosti,
ducha rady a síly,
ducha poznání a lásky,
a naplň je duchem bázně před tebou.

¹¹⁰ cit. dle Smahel, 2000, s. 17-23

¹¹¹ Smahel, 2000, s. 23

¹¹² tak Agenda I., formuláře 1 a 2, s. 106, 111

Skrze Krista, našeho Pána. *Amen*.

Jiná možnost:

Anamnéze:

Požehnaný jsi, Bože, všemohoucí Otče,
ty ve svém Synu shromažďuješ lidi všech národů
a vyléváš na ně svého svatého Ducha.

Odp. Požehnaný jsi, Bože, navěky.

Požehnaný jsi, Bože, jednorozený Synu, Ježíši Kriste,
tebe Otec poslal zvěstovat království
a pomazal Tě svým svatým Duchem na kněze, proroka a krále.

Odp. Požehnaný jsi, Bože, navěky.

Požehnaný jsi, Bože, Duchu svatý, který jsi Duch Otce i Syna,
ty přebýváš v našich srdcích a svou pečeti stvrzuješ naše vyvolení.

Odp. Požehnaný jsi, Bože, navěky.

Epikléze:

Bože, shlédni na tyto své syny a dcery, které jsi ve křtu přijal za vlastní.
Dej, ať tvůj svatý Duch spočine na nich jako kněžské a královské pomazání,
aby se ještě více podobali tvému Synu, Ježíši Kristu,
který s tebou v jednotě téhož Ducha svatého
žije a kraluje po všechny věky věků. *Amen*.

Viditelným znamením při tomto rituálu je většinou vzkládání rukou se slovy: „Bůh vši milosti, který tě povolal k věčné slávě, utvrď tě až do konce, abys zůstal bez úhony až do dne našeho Pána Ježíše Krista. Amen“¹¹³. Jiná možnost: „Hospodin utvrď tvoji víru. Hospodin tě požehnej. Hospodin ti uděl dary svého Ducha. Amen“¹¹⁴. Nebo: „X“, přijmi pečeť daru Ducha svatého. Amen“¹¹⁵. V reformačních církvích v mnohých bohoslužebných řádech se jako znamení vedle vzkládání rukou nově objevuje také mazání (požehnaným) olejem¹¹⁶.

Následují přímluvné modlitby za nově konfirmované, jejich rodiče a za celou církev. Bohoslužba pokračuje sv. Večeří Páně.

5.2.4 Svatba

Přechodový rituál „manželství“ je pro pastorační práci velmi důležitý. Již proto, že pár, který přichází žádat o požehnání svému manželství může mít svou víru „nerozvinutou“, účastnit se na životě církve může „minimálně“. Přesto již v oné odvaze samé, v odvaze vstoupit do manželské jednoty muže a ženy je kus zázraku, kus tajemství. Apoštol Pavel, když mluví o manželství, říká: „Je to velké tajemství, které vztahují na Krista a na církev“ (Ef 5, 32). „Odvážit se vydat sebe, své srdce, svůj život, osud a věčnou důstojnost vlastní osoby druhému člověku, svěřit se mu a tím se neodvolatelně vydat stále tajemně novému, neznámému a neproniknutelnému tajemství druhé osoby, což lze jen s vrcholnou odvahou lásky a důvěry, pak se událost, viděna zvnějšku, může tak často zdát všední a banální, ale přesto je tím, čím se jeví milujícím: vždycky jedinečným zázrakem lásky. A ten hraničí s Bohem, neboť obsáhne celého člověka a celý jeho osud.“¹¹⁷ Přichází-li proto dva lidé žádat o uzavření manželství, jde o odvážný kousek, který „směřuje k nekonečnosti a bezpodmínečnosti a je možný jedině v neohrazené šíři duchovní osoby, která znovu ukazuje na Boha“¹¹⁸. V opravdové lásce rostou milující nad sebe samy, vstupují do pohybu, který směřuje k nekonečné vzdálenosti,

¹¹³ Agenda I, s. 126

¹¹⁴ Agenda I, s. 108

¹¹⁵ Kunetka, 2001, s. 179

¹¹⁶ více viz Schütte, 1999, s. 162, odkazy na literaturu

¹¹⁷ Rahner, 1993, s. 115

¹¹⁸ Rahner, 1993, s. 116

k Bohu. Vždyť on je vlastním naplněním zaslíbení, které náleží k lásce, ale láska sama ho splnit nemůže, on je nevyčerpatelnou hlubinou druhého člověka, bez níž by byl člověk prázdný a pustý, on je Láska sama, z níž veškerá další láska pramení a vůči níž každá další láska musí být otevřena¹¹⁹. Proto je právě manželství dalším místem, v němž se Bůh chce člověku „rozdat“, je to místo, kde dochází k intenzivnímu prožití Boží milosti, kde se uskutečňuje tajemství veškerého bytí ještě hlouběji a živěji, ještě mocněji a bezpodmínečněji než dosud. Takové místo zakusení Boží milosti vyžaduje také náležitou pastorační přípravu a následné doprovázení.

V samotném rituálu po naslouchání Božímu slovu přichází představení manželů, otázky (vyznání) manželů, manželský slib. Následuje eulogická modlitba, zvaná „Benedictio Dei super sponsum et sponsam“ (žehnání, dobrořečení Bohu nad nevěstou a ženichem).

Anakléze:

Bože, Stvořiteli světa.

Anamnéze:

Chválíme tě, neboť jsi na počátku vše povolal k bytí.
Člověka jsi stvořil jako muže a ženu a požehnal jsi jejich společenství,
aby byli partnerem jeden druhému a svým dětem otcem a matkou.
Chválíme tě, Bože, náš Pane,
neboť jsi vyvolil svůj lid a jsi s ním spojen poutem věrnosti;
manželství jsi pak povýšil, aby bylo znamením tvé smlouvy.
Tvůj lid se choval nevěrně a přece jsi jej nezamítl.
V Ježíši Kristu jsi smlouvu obnovil a v jeho vydanosti na kříži navždy zpečetil.
Manželské společenství muže a ženy jsi tak povznesl k nové důstojnosti,
a zdokonalil jej jako smlouvu lásky a pramen života.
Tam, kde muž a žena spolu žijí v lásce, odevzdání a odpuštění,
tam je zjevná tvá věrnost vůči nám.

Epikléze:

Proto tě, Bože, jenž miluješ člověka, prosíme,
shlédni milostivě na „X“ a „Y“,
kteří stojí nyní před tebou a vyprošují si tvé požehnání.
Ať jim tvůj svatý Duch daruje jednotu a posvěť smlouvu jejich lásky.
Ať chrání jejich lásku před každým ohrožením.
Ať jim dopřeje, aby rostli a vzájemně se podporovali ve všem dobrém.
Pomoz jim, aby manželství prožívali jako křesťané
a nezdráhali se přijmout zodpovědnost za svět.
Dej jim otevřenost pro druhé lidi a připravenost pro jejich nouzi.
Dopřej jim štěstí otcovství a mateřství a pomoz jim,
aby křesťansky vychovali své děti.
Dopřej jim zdraví a radost ze života až do stáří,
v nouzi a nemoci jim dej sílu a důvěru.
Na konci života je přiveď do společenství svatých,
k oné slavnosti bez konce,
kterou jsi připravil těm, kteří tě milují.

Doxologie:

Prosíme o to skrze tvého Syna Ježíše Krista, našeho Pána,
který s tebou v jednotě Ducha svatého žije a kraluje
po všechny věky věků. *Amen.*¹²⁰

Po této modlitbě následuje stvrzení manželství („Prohlašuji toto manželství za platně uzavřené“), zahrnutí přítomného shromáždění jako svědků („Bratři a sestry, ptám se vás... chcete při nich i nadále stát svou láskou...“) a proklamace (slovy „Co Bůh spojil, člověk

¹¹⁹ dle Rahner, 1993, s. 115-124

¹²⁰ Kunetka, 2001, s. 239

nerozlučuj“). Následují přímluvné modlitby. Přesto, že Agenda nechce spojovat svatební shromáždění se sv. Večeří Páně, jeví se toto spojení jako dobré a doporučenihodné¹²¹. Znamením v tomto rituálu může být výměna snubních prstenů doprovázená slovy: „X“, tento prsten je znamením lásky a věrnosti“.

5.2.5 Ordinace

Pověření k službě Slova a svátostí tedy ordinace patří také k přechodovým rituálům. Již proto, že má charakter neopakovatelnosti, tedy také nezrušitelnosti. O těžkosti kazatelského pověření, které z ordinace plyne, Církevní zřízení ČCE říká: „Církev si je vědoma toho, že kazatelský úkol znamená zvláštní a v jiných povoláních neobvyklý nárok nejen na kazatele či kazatelky, ale také na jejich manželky či manžely, i na všechny členy jejich rodin, neboť povolání kazatele smazává hranici mezi prací, službou a soukromím.“

To všechno by v pastoračním doprovázení mělo být zohledněno. Pastorage v tomto přechodovém rituálu je jistě věcí dlouhodobou. Jde vlastně o doprovázení kandidáta po celou dobu bohoslovecké přípravy, o supervizi po dobu vikariátu. Příprava na vlastní rituál ordinace by kromě praktických příprav mohla obsahovat alespoň týden trvající intenzivní duchovní vedení. Duchovním vedením máme na mysli takový čas, který není naplněn informacemi (jak tomu je během studia) ani není proniknut hodnocením za účelem vyzkoušení kvalit kandidáta (jak je tomu během vikariátu), ale je ztišením, čerpáním síly a duchovní obnovou. Taková příprava je důležitá již proto, aby přechod v tomto rituálu mohl být jako přechod prožit. Vždyť právě z tohoto vkládání rukou má kazatel čerpat sílu v následujícím životě, tento „oheň Božího daru“ (2 Tm 1, 6) rozněcovat a nezanedbávat (1 Tm, 4, 14).

Po naslouchání Božímu slovu samotný rituál začíná představením kandidátů a jejich slibem. Slib (vyznání) ordinovaného má podobu těchto otázek:

1. Věříš, že když tě církev dnes povolává ke službě Slova a svátostí, povolává tě svým Duchem sám Bůh, Otec Ježíše Krista, v jehož jméno jsi byl pokřtěn? Chceš úctu k tomuto povolání prokazovat tím, že se službě cele oddáš a uvaruješ se všeho, co by ti v ní bránilo, v dobré naději, že ti bude dáno setrvat v ní až do konce?
Jestliže tomu tak je, odpověz: Ano.

2. Chceš se podřizovat slovu Božímu, dosvědčovanému v Písmu svatém, a chceš pozorně dbát na vyznání otců, k nimž se naše církev hlásí? Chceš s prosbami o Ducha svatého v poznání Božího slova růst a čistotu jeho pravdy sřežít?
Jestliže tomu tak je, odpověz: Ano.

3. Přijímáš úkol evangelium Pána Ježíše Krista veřejně kázat a potěšovat a napomínat jím i každou jednotlivou duši? Chceš k jeho poznání vést přicházející pokolení a zvěstovat evangelium i těm, kdo dosud nevěří?
Jestliže tomu tak je, odpověz: Ano.

4. Přijímáš úkol sloužit bratřím a sestrám svátostmi ve jménu Pána Ježíše Krista, aby sbor skrze křest a večeří Páně stále plněji žil z Boží milosti a tato milost byla středem jeho zvěstování?
Jestliže tomu tak je, odpověz: Ano.

5. Chceš spolu s presbytery dbát o to, aby sbor, v němž budeš sloužit, byl místem přímluvných modliteb, důvěry, vzájemného povzbuzování, smíření protivníků, útočištěm slabých, ponížených a opuštěných? Jsi hotov zachovávat v tajnosti vše, co ti bude důvěrně svěřeno?
Jestliže tomu tak je, odpověz: Ano.

¹²¹ doporučuji z vlastní zkušenosti

6. Uznáváš, že Kristovy svátosti jsou znamením jednoty jeho lidu? Bereš na sebe závazek pracovat o smíření rozděleného těla Kristova, aby šíření evangelia nemělo překážek? Jestliže tomu tak je, odpověz: Ano.

7. Zavazuješ se svou službou i životem následovat Pána Ježíše Krista, aby evangelium, které budeš zvěstovat, nebylo zneváženo? Jsi hotov přijímat napomenutí bratří a sester a varovat se všeho, co by rozrušovalo bratrství, řád a jednotu církve? Jestliže tomu tak je, odpověz: Ano.¹²²

Po tomto slibu by mohla následovat přímluvná modlitba. Vyjádřila by se tak souvislost s eulogickou modlitbou, kterou říká předsedající ordinační slavnosti¹²³. Následuje samotná eulogická modlitba doprovázená vzkládáním rukou:

Anakléze:

Bože a Otče našeho Pána Ježíše Krista,
Otče milosrdenství a Bože veškeré útěchy,
který přebýváš na výsostech a shlížíš na všechny ponížené,
který víš všechno dříve, než se to stane,
a slovem své milosti dáváš řád svému svatému lidu.

Anamnéze:

Ty jsi na počátku vyvolil pokolení spravedlivých pocházející z Abraháma,
ustanovil jsi knížata i kněze, a tak jsi nikdy nenechal svou svatyni bez bohoslužby.
Tobě se od počátku světa zalíbilo být oslavován v těch, které sis vyvolil

Epikléze:

Sešli nyní i na tohoto vyvoleného sílu svatého Ducha,
který z tebe vychází.
Dej mu Ducha, který vede a vládne,
Ducha, kterého jsi dal svému milovanému Synu Ježíši Kristu,
Ducha, kterého on daroval apoštolům,
kteří zakládali církve v jednotlivých místech
jako tvou svatyni ke slávě a ustavičné chvále tvého jména.
Nebeský Otče, ty znáš srdce člověka.
Shlédni na tohoto svého služebníka,
kterého sis vyvolil ke kazatelské službě:
dej, ať je tvému svatému lidu pastýřem,
ať ti slouží v plnosti kněžství bezúhonně dnem i nocí,
ať stále vyprošuje pro tvůj lid slitování a přináší ti dary tvé církve.
V síle Ducha, který mu byl dán,
ať má z tvého pověření moc odpouštět hříchy,
ať z tvého ustanovení rozděluje úřady a služby,
a z moci, kterou jsi dal apoštolům,
ať rozvazuje všechna pouta.
Ať se ti líbí pokorou a čistotou srdce a je líbeznou vůní před tvou tvář.

Doxologie:

Prosíme o to skrze tvého Syna, Ježíše Krista, neboť skrze něho ti náleží všechna moc i čest
i sláva se svatým Duchem ve tvé svaté církvi nyní i na věky věků. *Amen.*¹²⁴

Její poněkud zkrácenější verzi nacházíme v Agendě ČCE:

Anakléze:

Pane Ježíši Kriste,

Anamnéze:

ty sám povoláváš své služebníky a posíláš je do díla.

¹²² Agenda I., s. 142-144

¹²³ Adam, 2001, s. 269

¹²⁴ Kunetka, 2001, s. 237-238

Epikléze:

Prosíme, sešli také na tohoto bratra svého Ducha
a dej mu podíl na darech, které jsi svěřil své církvi.
Svou milostí ho učíš požehnáním,
aby jeho službou rostlo tvé království mezi nám. Amen. ¹²⁵

Pak je kandidát podáním pravice přijat do společenství služebníků Slova a svátosti¹²⁶. Následuje promulgace, slovo a znamení a celý ordinační rituál lze završit pozdravením pokoje, a tak přejít ke slavení eucharistie.

Jako viditelné znamení lze chápat samo vkládání rukou. Bylo by možno ho rozšířit na předání štóly, mazání olejem a přinášení darů k Večeři Páně (následuje-li) se slovy: „Přijmi dary lidu pro slavení Večeře Páně. Ukaž, co činiš, jdi za příkladem toho, co vykonáváš a podřizuj svůj život tajemství kříže.“¹²⁷

5.2.6 Pohřeb

Posledním přechodovým rituálem v životě člověka je pohřeb. Tato výpověď je paradoxní, ale velmi pravdivá. V dnešní době je mnoho lidí, kteří pohřeb svého blízkého zemřelého, resp. svou účast na takovém rituálu zcela odmítají se všemi důsledky pro vlastní psychiku, které z toho vyplývají. Absence zářezu tohoto přechodového rituálu jejich blízkého se v jejich životě projevuje latentně přítomným pocitem neuzavřenosti či neurovnanosti vztahu se zemřelým. A tak dochází k tomu, že i po letech (sic!) žádají prožití rituálu pohřbu¹²⁸.

Zajímavá by jistě byla studie, z jakých zdrojů roste takový postoj. Nemůže jím být např. přemrštěné akcentování a zdůrazňování nesouvislosti rituálu pohřbu s pohřbeným v reformované tradici? Když tedy zemřelý zde není a nic neví, tak proč kolem toho dělat nějaké řeči?

Pro pastorači je již od starocírkevní doby důležitá skutečnost, že křesťané „netruchlí jako ti, kteří nemají žádnou naději, (1 Te 4, 13) nýbrž jsou plni naděje na zmrtvýchvstání“¹²⁹. Tato skutečnost se projevovala kromě bílého oblečení (oproti pohanské černé smuteční barvě) také zpěvem žalmů a hymnů (oproti pohanským žalozpěvům). „Ve světle víry představuje umírání (a jistě i pohřeb, pozn.aut.) pokřtěného křesťana velikonoční přechod smrtí do věčného života u Boha a zároveň nejintenzivnější konkretizaci mysteria paschy v životě jednotlivce.“¹³⁰ Křesťanský pohřeb není jen ritualizovaným konstatováním přechodu člověka z života do smrti, je také zvěstováním eschatologického přechodu člověka a lidstva ze smrti do života.

Tak jako v jiných rituálech je nutno i zde pastoračním doprovázením umožnit pozůstalým prožít tento přechod, ovšem s pohledem na zemřelého a zmrtvýchvstalého Krista. Důležité může být začlenit do kající modlitby (na začátku nebo po naslouchání Božímu slovu) prosbu o odpuštění, např.: „Odpusť nám, co jsme mu (ji) zůstali dlužni, pokud ještě mezi námi žil(a) a co už nikdy nesplatíme“¹³¹, po které následuje slovo milosti, absoluce. Součástí práce pastýře je také povzbuzování pozůstalých ke střídmosti a k vyhýbání se přehnaným nákladům na pohřební záležitosti.

¹²⁵ Agenda I., s. 144

¹²⁶ Agenda I., s. 144

¹²⁷ Adam, 2001, s. 258-280

¹²⁸ zkušenost pana faráře J. P. Štorka: po dvou letech od úmrtí!

¹²⁹ Adam, 2001, s. 311-312

¹³⁰ Adam, 2001, s. 309

¹³¹ Agenda I., s. 203,205

Průběh samotného rituálu záleží na tom, zda se koná na jednom místě (u hrobu, v krematoriu nebo v kostele) nebo zda se odehrávána na třech místech (u domu, v kostele a u hrobu). Na místě, kde se naslouchá Božím slovu následuje eulogická modlitba, přímluvná modlitba za pozůstalé a Modlitba Páně.

Eulogická modlitba při pohřbu na jednom místě:

Anakléze:

Bože, Otče všemohoucí,

Anamnéze:

tys nás křtem ponořil
do tajemství smrti a vzkříšení svého Syna
a označil nás navždy jeho znamením.

Epikléze:

Proto tě prosíme:
Vysvobod' tohoto křesťana (tuto křesťanku) ze smrti
a přijmi ho (ji) do společenství svých vyvolených.
Nám pak dej svého svatého Ducha,
abychom ti ve společenství tvé církve
po celý život poctivě a svatě sloužili,
abychom v tebe vždycky věřili
a spoléhali na tvou pravdu,
abychom v tobě měli svou naději
a prokazovali lásku všem lidem.
A když náš pozemský život skončí,
otevři nám své věčné království.
Prosíme o to skrze Krista, našeho Pána.

Modlitba Páně

Doxologie:

Neboť tvé je království i moc i sláva na věky. *Amen.*¹³²

Nebo:

Anakléze:

Dobrotivý Otče,

Anamnéze:

Do tvých rukou odevzdáváme našeho zemřelého (naši zemřelou) „X“,
neboť věříme, že všichni, kdo zemřeli v Kristu,
s Kristem vstanou z mrtvých.
(Děkujeme ti za všechno,
cos mu (jí) dal, když žil(a) mezi námi.
Vždyť jsme s ním (s ní) v Kristu jedno
a tvá dobrota k němu (k ní) je svědectvím,
že miluješ i nás.)

Epikléze:

A prosíme tě,
ukaž nám své milosrdenství:
Otevři svému služebníku (své služebnici) „X“
bránu do věčného domova
a nám, které zde zanecháváš, dej,
ať se těšíme slovy víry
a jednou ať se u tebe všichni shledáme.

¹³² Pohřební obřady, 1999, s. 84, 88

Doxologie:
Skrze Krista, našeho Pána. *Amen.*

Při pohřbu na hřbitově:

Anakléze:
Pane Ježíši Kriste,

Anamnéze:
ty svou přítomností všechno posvěcuješ.
Posvětil jsi hrob, ve kterém jsi odpočíval
a z kterého jsi slavně vstal.
A skrze tebe jsou svaté i hroby všech věřících,
neboť oni zemřeli s tebou
a s tebou vstanou.

Epikléze:
Proto tě prosíme:
Ať v tomto hrobě náš bratr (naše sestra) „X“ pokojně odpočívá
a dočká se chvíle, kdy jej (ji) probudíš,
a v tvém světle uvidí Boha.
Prosíme o to skrze Krista, našeho Pána.

Doxologie:
Neboť tys naše vzkříšení a život,
ty žiješ a kraluješ na věky věků. *Amen.*¹³³

Tradiční reformované prostředí se někdy brání zmiňování jména zesnulého, proto je možno pojmut eulogickou modlitbu při pohřebním rituálu např. takto:

Anakléze:
Věčný Bože a Otče!
V tvé přítomnosti není temnoty ani smrti.
Oslavujeme tě a vzýváme.

Anamnéze:
Pane Ježíši Kriste,
ty jsi vzkříšení a život,
ty jsi pro nás zakusil smrt a vyvedl na světlo život a nesmrtelnost.
Oslavujeme tvé vítězství nad smrtí a hrobem.

Epikléze:
Duchu svatý, dárce života, potěšiteli zarmoucených!
Na tebe spoléháme.
V tobě je naše nevadnoucí naděje.
Tebou potěšení přinášíme oběť chvály:

Doxologie:
Požehnání a sláva, moudrost a děkování,
čest a moc Pánu Bohu našemu,
Otcí i Synu i Duchu svatému,
jako byla na počátku, nyní i vždycky
a na věky věků. *Amen.*¹³⁴

Znamením při tomto rituálu je v krematoriu odjezd rakve do zákulisí nebo do suterénu, v případě pohřbu na hřbitově hlína házená účastníky tohoto rituálu na rakev v hrobě. Toto znamení je možno uplatnit také v kostele. Znamení hlíny není většinou doprovázeno žádným slovem. Máme za to, že je tak určitým způsobem naznačena ona otevřenost pro eschatologické dovršení tohoto rituálu.

¹³³ Pohřební obřady, 1999, s. 52-53

¹³⁴ Agenda I., s. 206

5.3 Rituály obnovy

Kapitolka o rituálech obnovy vychází ze zmíněného nárůstu postmoderní nutnosti principiálně revidovat životní rozhodnutí. Pastorační doprovázení má napomoci tomu, aby revize rozhodnutí vedla k potřebě obnovy rozhodnutí. „Rituály obnovy“ anticipují obnovu všeho v Kristu, vycházejí z apoštolovy výzvy: „...obnovte se duchovním lidstvím“ (Ef 4, 23), „...svlechte se sebe starého člověka i s jeho skutky, a oblectě nového, který dochází pravého poznání, když se obnovuje podle obrazu svého Stvořitele“ (Kol 3, 10).

Na tomto místě musíme poznamenat, že jedna z nejdůležitějších, ne-li zcela nejdůležitější činnosti, cíl a náplň pastorace je trvalá pastýřova snaha o pravidelnou účast všech pokřtěných při eucharistii. Ta anticipuje tu hlavní obnovu všeho, v ní je Boží království již mezi námi, v ní zakoušíme, že jsme křesťané, ale také to, že se jimi skrze ni musíme stále znovu stávat. V ní člověk vstupuje do společenství, které překračuje čas i prostor¹³⁵. Ze společenství Kristova Těla u Stolu Páně tak musí růst a být obnovováno vše. **Je proto v základním zájmu vši pastorace „zajistit“ možnost trvalé a časté účasti při sv. Večeři Páně, slavené nejlépe každou neděli.**

Níže nastíněné rituály obnovy obsahově opakují sliby z „přechodových rituálů“. Zpřítomňují je, zabráňují tomu, aby se na ně zapomnělo nebo aby mohly být zpochybněny. Tato rovina je zvláště důležitá v konfrontaci s různými novokřtěneckými tendencemi zpřítomňovat údajně nevěrohodný křest z dětství jakýmsi „novým“, „druhým“ křtem. Každoroční rituál obnovy křestního slibu je dostatečným prostorem pro trvalé přiznávání se ke svému křtu.

5.3.1 Rituál obnovy křestního slibu

Obnova křestního slibu je po účasti na sv. Večeři Páně snad nejdůležitějším rituálem v pastoraci. Předchází jiným rituálům, např. konfirmaci. Je vhodné jej učinit pravidelnou součástí jedné z velikonočních nedělí, nejlépe první nebo na slavnost seslání Ducha svatého. Postní období pak slouží jako doba přípravy na obnovu křestního slibu.

Po naslouchání slovu Božímu a po přímluvných modlitbách jsou podobně jako při křtu kladeny otázky „zřeknutí se zlého“. Je možno použít stejné podoby jako při křtu (viz výše) nebo např.:

Otázka:

Chcete tedy žít ve svobodě dětí Božích a zříkáte se proto hříchu?

Odpověď:

Zříkám. (Ano.)

Otázka:

Chcete, aby vás nikdy hřích neovládl, a zříkáte se proto všeho, co k němu láká?

Odpověď:

Zříkám. (Ano.)

Otázka:

Zříkáte se tedy ducha zla a všeho, co působí a čím se pyšní?

Odpověď:

Zříkám. (Ano.)

Následuje vyznání víry:

Otázka:

Věříte v Boha, Otce všemohoucího, Stvořitele nebe i země?

¹³⁵ Štorek, 2001, str. 9

Odpověď:
Věříme.

Otázka:
Věříte v Ježíše Krista, Syna jeho jediného, Pána našeho,
jenž se narodil z Marie Panny,
Byl ukřižován a pohřben,
vstal z mrtvých a sedí na pravici Otcově?

Odpověď:
Věříme.

Otázka:
Věříte v Ducha svatého, svatou církev obecnou,
společenství svatých, odpuštění hříchů,
vzkříšení mrtvých a život věčný?

Odpověď:
Věříme.

Pokračuje se eulogickou modlitbou:

Anakléze:
Všemohoucí věčný Bože,

Anamnéze:
Tys nás stvořil ke svému obrazu
a neopustils nás, ani když jsme zhřešili,
ale dals nám Vykupitele
a dáváš nám život z vody a z Ducha svatého.
Stvořil jsi také vodu,
která dává zemi plodnost, čistí a osvěžuje.
Přes ni jsi vedl svůj lid vysvobozený z otroctví,
a ona uhasila na poušti jeho žízeň.
O ní prorok předpověděl, že bude znamením nové smlouvy,
a Kristus ji posvětil, když sestoupil do Jordánu.

Epikléze:
Prosíme tě proto,
vyslyš naše prosby a dej,
ať tvůj svatý Duch učiní tuto vodu znamením tvé milosti.
Ať nám tato voda připomene náš křest, pramen naší radosti.
Chraň v nás tuto radost a dej,
ať se spojí s radostí všech nově pokřtěných.

Doxologie:
Skrze tvého Syna Ježíše Krista, našeho Pána,
který s tebou, v jednotě Ducha svatého
žije a kraluje po všechny věky věků. *Amen.*

Viditelným znamením je v tomto rituálu znamení kříže na čele pomocí křestní vody se slovy „Pamatuj na svůj křest“ nebo „Pamatuj, žes byl(a) pokřtěn(a)“.

5.3.2 Rituál obnovy manželského slibu

Také rituál obnovy manželského slibu může najít pevné místo v životě sboru. Pravidelnou obnovou je slib zpřítomňován, aktualizován. Je tak možno předcházet různým manželským krizím, slouží však také jako lék na krizi, nebo je definitivní tečkou za právě zažehnanou krizí. Používání tohoto rituálu v pastorační práci navíc respektuje jak mužský tak

i ženský přístup ke skutečnosti, ženě je aktualizací svatebního dne umožněno se do věci ponořit, mužova racionalita je zase „uspokojena“ obnovou slibu¹³⁶.

Po naslouchání Božímu slovu, ve kterém lze mluvit o stvoření, manželství a daru lásky následuje obnova manželského slibu:

Otázka:

Milí manželé, zavázali jste se, že si zachováte lásku, úctu a věrnost. Jste si vědomi povinností, které z toho pro vás trvale vyplývají a chcete tento svůj slib znovu potvrdit?

Odpověď:

Ano.

Otázka:

Zavázali jste se, že jeden druhého nikdy neopustíte, a že spolu ponese všechno dobré i zlé až do smrti. Jste připraveni i nadále tento slib věrně naplňovat?

Odpověď:

Ano.

Otázka:

Zavázali jste se, že budete své děti učit znát a milovat Krista. Chcete jim příkladem svého života ukazovat cestu, která k němu vede?

Odpověď:

Ano.

K eulogické modlitbě je vhodné, umožňuje-li to věk manželů, aby poklekli. Kazatel vzkládá ruce a modlí se:

Anakléze:

Bože,

Anamnéze:

tys posvětil spojení muže a ženy,
aby se manželství stalo znamením tajemného vztahu
mezi Kristem a církví.
Chválíme tě a vzýváme tvé jméno,
neboť jsi tyto své služebníky „X“ a „Y“
provázel „Z“ roků svou ochranou
a pomáhal jsi jim ve dnech šťastných i těžkých.

Epikléze:

Prosíme tě, požehnej jim v této chvíli,
kdy (se svými dětmi, vnuky, příbuznými a přáteli)
přicházejí, aby ti za všechno poděkovali.
Buď s nimi svým svatým Duchem,
ať tě i v dalších letech, která jim dopřeješ,
chválí za tvou pomoc,
ať zakouší tvou útěchu v obtížích
a ve všem přijímají tvou vůli.
Daruj jim zdraví těla, moudrost srdce a zralou víru.

Doxologie:

Doved' je k cíli, který je v tobě,
ať tě v plnosti života a lásky
mohou chválit na věky věků. *Amen.*¹³⁷

¹³⁶ Opatrný, 2002

¹³⁷ Zpracováno podle Benedikcionál, s. 26-28

Následují přímluvy, požehnání a ideální by byla společná účast na sv. Večeři Páně. Viditelným znamením při tomto rituálu může být poukázání na manželské prsteny se slovy: „Tento prsten mně je a bude i nadále znamením věrnosti, s Boží pomocí“.

5.3.3 Rituál obnovy ordinačního slibu

Snad všechna standartní cizojazyčná díla pojednávající o pastýřské péči obsahují kapitoly s názvem „Seelsorge am Seelsorger“¹³⁸. Také v českém prostředí se lze již setkat se zvýšeným zájmem o tzv. Burn-out syndrom, syndrom vyhoření postihující lidi, kteří pracující v pečujících povoláních¹³⁹. Problém vyhoření se týká také kazatelů, farářů.

Rituál obnovy ordinačního slibu je jedním z preventivních opatření syndromu vyhoření. Ordinovaný si má možnost připomenout svoji ordinaci, uvědomit si, kým byl povolán, z jaké síly čerpá a „pro jakou moc pracuje“¹⁴⁰. Přestože Agenda jako obnovu ordinačního slibu koncipuje instalaci¹⁴¹ je z pastoračních důvodů nutno z obnovy ordinačního slibu udělat rituál s každoroční periodicitou. Kazatelovu supervizi v duchovním a pracovním životě tak bude možno vést každý rok jako přípravu k obnově slibu, který na začátku svého povolání složil.

Ve vlastním průběhu rituálu po naslouchání Božímu slovu následuje Obnova slibu, která může vypadat např. takto:

Předsedající:

Dnes vzpomínáme s vděčností na den, kdy nám byla svěřena duchovenská služba,
kdy jsme byli povoláni ke službě Slova a svátostí
a přijali úkol sloužit Kristovu lidu v duchu a v pravdě.
Obnovme nyní své rozhodnutí věrně sloužit Kristu a jeho církvi.
Ptám se vás proto, zda dnes chcete znovu slíbit přede mnou,
před shromážděnou církví a před Bohem to, co jste kdysi slíbili?
Jestliže tomu tak je, odpovězte. Ano.

Shromáždění kazatelé společně:

Ano.

Předsedající:

Chcete být zajedno s Pánem Ježíšem,
chcete se zřít sami sebe a chcete zůstat věrni poslání,
které jste s radostí na sebe vzali z lásky ke Kristu a jeho církvi,
chcete se mu věnovat cele a varovat se všeho, co vám v ní brání?
Jestliže tomu tak je, odpovězte. Ano.

Shromáždění kazatelé společně:

Ano.

Předsedající:

Chcete z lásky k lidem evangelium Pána Ježíše Krista veřejně kázat a potěšovat
a napomínat jím,
sloužit bratřím a sestrám svátostmi, pomáhat jím, aby plněji žili z Boží milosti,
vše, co vám je důvěrně svěřeno udržovat v tajnosti
a vést Kristovu církev k jednotě?
Jestliže tomu tak je, odpovězte. Ano.

Shromáždění kazatelé společně:

Ano.

¹³⁸ např. Handbuch der Seelsorge, 1990, s. 523-534

¹³⁹ viz Pečující povolání..., 2001

¹⁴⁰ viz kap. 5.2.5, ordinační eulogická modlitba z Agendy ČCE

¹⁴¹ Agenda I., 157-159

Předsedající:

Kéž sám Kristus, jediný a věčný kněz,
přijme vaše vyznání a kéž vás svou milostí upevní. Amen.

Předsedající ke shromážděnému lidu Božímu:

Obracím se nyní na vás, kteří jste se zde spolu se svými kazateli shromáždili:
Modlete se za ně a podporujte je v jejich službě.
Prosme Pána, ať naplní své pastýře svým svatým Duchem,
ať jim dá všechny potřebné dary,
aby věrně konali svou službu a aby všechny, kdo jsou jim svěřeni,
vedli bezpečně po cestě spásy:
Prosme společně: Prosíme tě, vyslyš nás.

Shromáždění odpovídá:

Prosíme tě, vyslyš nás.

Následuje modlitba, při které je možné, aby kazatelé, kteří obnovují svůj ordinační slib klečeli.

Anakléze:

Všemohoucí Bože, v Ježíši Kristu náš milostivý Otče,
ty řídíš svou moudrostí všechny věci na nebi i na zemi.

Anamnéze:

Ty jsi ustanovil od počátku pro svou církev službu spasení.
Ty povolal také tyto své služebníky (a služebnice) do svého díla.

Epikléze:

Prosíme tě proto, abys jim zachoval svou milost.
Žehnej jim bohatě dary svého Ducha,
aby věrně kázali evangelium a řádně sloužili svátostmi ve jménu Pána Ježíše Krista.
Obleč je čistotou života, aby byli příkladem svému lidu.
Dávej jim věrnost ve tvé službě k slávě tvého jména.

Doxologie:

Prosíme o to skrze tvého Syna, Ježíše Krista,
neboť skrze něho ti náleží všechna moc i čest i sláva
se svatým Duchem ve tvé svaté církvi nyní i na věky věků. *Amen.*

Viditelným znamením je v tomto rituálu znamení kříže na čele se slovy:

„X“, ať Duch svatý, který v tobě započal dobré dílo, vede tě a podporá ve službě Kristu
a jeho království. Amen.“¹⁴²

5.4 Rituál pokání a smíření

Svým způsobem patří rituál pokání a smíření do „krizových ritů“. Začlenili jsme jej však do zvláštní kapitoly, protože máme za to, že by měl být pravidelnou součástí pastýřova duchovního vedení každého pokřtěného křesťana v jeho církevní obci. Tomuto rituálu je tradičně dáván název „zpověď“¹⁴³. Tento název je „ovšem nutno považovat za nedostatečný, neboť staví do popředí jediný dílčí úkon kajících, zatímco nezmiňuje ani nezahrnuje další osobní předpoklady, jako jsou obrácení a lítost, dobré předsevzetí a zadostiučinění či náprava spáchaných škod. Především však tento výraz neukazuje, že se jedná o liturgický děj, při němž není člověk jen člověk, ale že tu skrze svou církev působí také Kristus ke spáse člověka a k oslavě Boží.“¹⁴⁴ Slovo „zpověď“ také asociuje, že jde jen o soukromou záležitost, sociální

¹⁴² dle Liturgika, obnovy slibu v Anglikánské církvi v Kanadě

¹⁴³ tak také direktorium Služeb Božích In: Agenda I., 24

¹⁴⁴ Adam, 2001, s. 233

a ekleziocentrický charakter není patrný. Jeví se nám proto jako vhodné mluvit spíše o „rituálu pokání a smíření“.

V bohoslužebných formulářích ČCE se se zpovědí a absolucí, resp. vyznáním vin a slovem milosti počítá. Konstatuje se zároveň vhodnost nespojovat ji se sv. Večeří Páně, ale spíše ji přiřadit ke službě Slova po kázání, nebo jako vstupní modlitbu. Zmiňuje se také forma otázek a odpovědí¹⁴⁵. Přesto však můžeme mít pocit, že pouze takové praxi rituálu pokání a smíření něco chybí. Možná mnozí věřící ani nevědí, že jde o zpověď a absoluci, vyznání vin a slovo milosti, pokání a smíření a myslí si, že jde „jen“ o jednu z mnoha modliteb během bohoslužby. Obvyklé nepřipojení jakéhokoli gesta ke slovům milosti tomuto výkladu jen nahrává.

V současné době se proto lze setkat s takovou formou slavení rituálu pokání a smíření, která se děje uprostřed shromážděné církve, ekleziocentričnost rituálu v pastoraci je tak podtrhnuta, poskytuje nadto ale prostor pro individuální duchovní rozhovor s liturgickým zakončením, je tedy dáno zadost i té skutečnosti, že rozhovor ve dvou hraje v pastoraci centrální roli.

Teologicky vychází rituál pokání a smíření ze skutečnosti možnosti lidské viny. Rahner mluví o temném tajemství viny jako o stálé možnosti svobody člověka; viny, která je jím připuštěna a uznána, jestliže se v pravém obrácení nepřikloní k Bohu¹⁴⁶. Každé obrácení je nesené Božím milostivým příklonem, jeho pohotovostí odpustit. „Odpuštění je největším a nejnepochopitelnějším zázrakem Boží lásky, protože v něm Bůh sdílí sám sebe, a to vzhledem k člověku, kterému se podařila ve zdánlivě banalitě všedního dne ona zruďná věc, říci Bohu ne.“¹⁴⁷ Odpouštějící Boží slovo, které je nejen následkem, ale také předpokladem obrácení, lze implicitně slyšet již v hloubce svědomí, explicitně pak ve slovu milosti proneseném uprostřed shromážděné církve ordinovaným kazatelem při rituálu pokání a smíření. Takovéto slovo odpuštění řečené ke konkrétní vině jednotlivce není „pouhým“ připomenutím zaslíbení Božího odpuštění, ale je skutečnou událostí odpuštění. Jinak řečeno: jde o performativní slovo, které skutečnost odpuštění v situaci penitenta vytváří tím, že ho autoritativně zvěstuje.

Ve vlastním průběhu rituálu pokání a smíření následuje po naslouchání Božímu slovu společné „zpytování svědomí“, např. četbou blahoslavenství a krátkými meditacemi nad každým z nich¹⁴⁸. Následují přímluvné modlitby, se společnými aklamacemi ukončené Modlitbou Páně.

Předsedající pak pronáší tuto prosbu za jednotlivé „zповědňíky“, prosbu, která má také eulogickou strukturu:

Anakléze:

Bože, Otče milosrdenství a Bože veškeré útěchy,

Anamnéze:

ty nechceš smrt, ale obrácení hříšníků,

Epikléze:

požehnej, osvěť a posilni svým svatým Duchem
tyto kazatele církve a jejich službu smíření,
aby byli mezi bratřími a sestrami pozornými posluchači,

¹⁴⁵ Agenda I., s. 24-25

¹⁴⁶ dle Rahner, 1993, s. 75

¹⁴⁷ Rahner, 1993, s. 86

¹⁴⁸ podrobný pořad viz Liturgicko-pastorační příručka: Abba, Otče, 1998, s. 34-35

dobrymi radci a pokornými modlitebníky,
když tě budou prosit za odpuštění,
které v nás obnovuje obraz tvého Syna.

Doxologie:

On žije a kraluje na věky věků. *Amen.*

Jednotliví kazatelé¹⁴⁹ se pak odeberou na místa k tomu předem určená a připravená, kde bude zaručena diskretnost; přicházejí za nimi kajícníci, vyznávají, co je tíží a v neposlední řadě je zde místo pro individuální duchovní vedení, tedy důvěrný rozhovor o životě. Kazatel pak pronáší eulogickou modlitbu s prosbou o odpuštění:

Anakléze:

Pane Ježíši Kriste, jednorozený Synu, Slovo Boha Otce,

Anamnéze:

který jsi svým životodárným utrpením rozlomil všechna pouta hříchu,
který jsi vdechl do tváře svých svatých učedníků, zbožných apoštolů a řekl jim:
„Přijměte Ducha svatého, komu hříchy odpustíte, tomu jsou odpuštěny,
komu je neodpustíte, tomu odpuštěny nejsou.“
Ty, Pane, Jsi skrze své apoštoly dovolil kazatelům své svaté církve,
aby na zemi odpouštěli hříchy, svazovali a rozvazovali pouta hříchu.

Epikléze:

Nyní tedy žádáme a prosíme tvou dobrotu, milovníku člověka,
za tohoto tvého služebníka „X“ a za mne ubohého,
kteří skláníme své hlavy před tvou svatou slávou,
abys prokázal své milosrdenství.
Odstraň od nás pouta našich hříchů,
a když jsme zhřešili proti tobě, ať vědomě nebo nevědomě,
tvrdostí srdce, skutkem, slovem, myšlenkou nebo ...
Ty, který jako dobrý Bůh a milovník člověka znáš naši lidskou křehkost,
uděl nám odpuštění našich hříchů.
Požehnej nám, očist' nás, odpust' nám.
Napln' nás bázní před tebou,
veď nás podle své vůle.

Doxologie:

Neboť ty jsi náš Bůh a tobě patří sláva a čest
s tvým dobrým Otcem a Duchem svatým,
nyní i vždycky a navěky. *Amen.*

Shromáždění mezitím zpívá klidné písně, modlí se za sebe navzájem, nebo naslouchá zvuku varhan.

Po skončení jednotlivých důvěrných rozhovorů jsou všichni sloužící kazatelé a celé shromáždění vyzváni předsedajícím k díkůvzdání. Za velmi vhodné se zdá být zpěv děkovného žalmu nebo Magnificatu. Následuje pozdrav pokoje a finanční sbírka, jako znamení obrácení a sociální roviny přijetí odpuštění. Shromáždění končí slovy poslání, požehnáním a propuštěním.

Hlubokou a velmi odvážnou podobu rituálu pokání a smíření popisuje Pavel Hradilek jako zkušenost „pražské obce ES“. Po naslouchání Božímu slovu „následuje ticho, ze kterého vyplynou vyznání jednotlivých účastníků. Po každém vyznání kajícník referuje, jaké měl uloženo znamení obrácení a jak se osvědčilo. Také navrhuje nové znamení. Do tohoto mohou

¹⁴⁹ Rozdělovat „duchovní vedení“, které se děje individuálně a partnerem v něm nemusí být ordinovaný služebník církve a „vyznávání hříchů“, které se děje před celým shromážděním (tak to navrhuje např. Hradilek, 1995a,b,2002) se nezdá být vhodné zejména proto, že není zaručeno, že důvěrně řečené zůstane skutečně skryto. U ordinovaných tedy předpokládáme dodržování 5. bodu ordinačního slibu.

zasahovat ostatní členové skupiny. Konečnou podobu znamení obrácení určuje předsedající... Celá taková skupina je přísně vázána „zповědním tajemstvím“, podobně jako zповědník. Smysl společného slavení lze zachytit až po delší době. Smiřování je celoživotní proces. Ne vždy přichází s radikální změnou svého života, biblicky řečeno s obrácením. Někdy mám tendenci se stylizovat, abych nevypadal tak špatně, někdy mlžím, protože je trapné něco vyslovit. Ale při zpětném pohledu musím uznat, že přesto s námi Hospodin činí veliké věci.“¹⁵⁰

5.5 Rituály žehnání

Vedle přechodových rituálů a jejich obnovy a před rituály související s kalendářem, existuje ještě další velká skupina rituálů, tzv. „krizové rity“¹⁵¹. Bylo řečeno, že jsou prováděné v situacích náhlé nouze a nebezpečí, že jsou neopakovatelné a neanticipovatelné. Řekli jsme již také, že podstata krize není v zásahu z vnějšku, ale že je situací, v níž se ukazují možnosti dalšího vývoje. Jsou to situace, ve kterých jde o to, projevit přes všechnu pochybnost a naříkání, důvěru v Boží blízkost. Pastorační činnost a zejména rituály v pastoraaci zde mají pomoci odkrýt doprovázející Boží přítomnost „srovnatelnou se starozákonní zkušeností dějin spásy“¹⁵². Jde o posvěcení člověka a oslavu Boha, o posvěcení života v jeho rozmanitých skutečnostech, o aktualizaci spásného působení Ježíšova, posilování naší velikonoční víry, tedy o „žehnání“. A to se samozřejmě vztahuje na celou praxi rituálů v pastoraaci.

5.5.1 Rituál žehnání snoubenců

V pastoračním doprovázení mladých lidí lze najít mnoho trhlín. Jedna z nich se týká i práce s čerstvými páry, lidmi, kteří spolu začali „chodit“ a z mnoha důvodů se ještě necítí být s to vstoupit do manželství a nebo jim to zatím vnější okolnosti nedovolují. Brzké sexuální dospění společně s pozdní sociální a existenční samostatností vede k napětí, které je ve fundamentalističtějším kruzích řešeno různými „sliby čistoty až do manželství“ a nebo ještě hůř: není řešeno vůbec nijak. Kdy jindy však hledat důvěru v Boží vedení, než v situaci prvních společných životních kroků ve dvou, než při začínajícím (ať tomu rozumíme jakkoli) intimním životě, a kde jinde než v rituálu zasnub. A tak „slib manželství, vzájemné lásky a společného sdílení života se dává při zasnoubení, ale úplný závazek, úplné oddání se nastane až v den svatby“¹⁵³. Rituál žehnání snoubenců představuje zřetelné rozhodnutí se mladé partnerské dvojice začít se připravovat na manželství a vstoupit do něj v nejbližším možném termínu.

Po naslouchání Božimu slovu a přímluvné modlitbě zakončené Modlitbou Páně, následuje viditelné znamení, kterým je v tomto rituálu výměna zasnubních prstenů doprovázená slovy: „X“, zasnubuji se ti a chci se s tebou připravovat na život v manželství.“ Pak pronáší kazatel následnou eulogickou modlitbu:

Anakléze:

Bože, náš nebeský Otče,

Anamnéze:

chválíme tě, že svěřuješ lidem dar lásky,
aby se hledali, vzájemně nacházeli
a vytvářeli jednotu v lásce a věrnosti.

¹⁵⁰ cit. dle Hradilek, 2002, s. 4

¹⁵¹ viz kapitola 2.4

¹⁵² Ambros, 2000, s. 87

¹⁵³ Příprava na manželství, 1997, s. 30

Epikléze:

A proto tě prosíme,
pomož i snoubencům „X“ a „Y“,
aby společně hledali tvou vůli,
měli jeden druhého upřímně rádi
a zachovali věrnost tobě i sobě navzájem.
Veď je svým Svatým Duchem,
ať se ti ve všem líbí a vnitřně dozrají
k naplnění své lásky v manželství.

Doxologie:

Prosíme o to skrze Krista, našeho Pána. *Amen.*¹⁵⁴

Následuje obvyklé zakončení.

5.5.2 Rituál žehnání matky (rodiny) čekající dítě

Gravidita a příprava na narození dítěte je situací velké radosti, ale také různého napětí a starostí. Vždyť například běžná praxe odebírání plodové vody, pro lékaře rutina, pro maminku situace až měsíc trvajících traumatu z rozhodování v případě, že „plod bude poškozen“ a lékaři budou navrhnout „ukončit těhotenství“ aj. nepředstavují zrovna příliš radostný čas. A tak také gravidita je místem, kde pastýř má mamince a celé rodině pomoci odkrýt Boží blízkost např. právě rituálem žehnání.

Po naslouchání Božím slovu a přímluvné modlitbě zakončené Modlitbou Páně, následuje eulogická modlitba:

Anakléze:

Bože, náš nebeský Otče,

Anamnéze:

tys poslal na svět svého Syna,
aby se stal člověkem
a poznal radosti a obtíže života lidské rodiny.

Epikléze:

Shlédni prosíme na (tuto rodinu, tutu sestru „X“),
která prosí o tvé požehnání.
Neustále ji posiluj a ochraňuj,
vlévej radost a naději do jejího srdce,
zahrň ji i její dítě dary své milosti,
ať žije ve spojení s Kristem
a vydává mu ve světě svědectví.

Doxologie:

Neboť on s tebou žije a kraluje na věky věků. *Amen.*

Viditelným znamením je znamení kříže na čelo (příp. na venter) doprovázené slovy: „Hospodin žehnej plodu života tvého“.

5.5.3 Rituál žehnání homosexuální dvojice

Dostáváme se k velmi kontroverznímu rituálu. Ovšem pastoračně viděno: dostáváme se tak také k jedné minoritní skupině lidí, kterým společnost dává najevo, jak jí jejich starosti na mysli moc neleží. O to víc si homosexuálně orientovaných musí všimnout pastorační práce církve. Vždyť právě těmito všemi odstrkovaným lidem je nutné umožnit poznat Boží milost

¹⁵⁴ zpracováno dle: Benedikcionál, 1994, s. 37-39

v jejich nelehkém životě, poznat Boží přítomnost v jejich samotě a uschnout je k hezkému životu přes všechny jeho stinné stránky.

Proto máme za to, že když přichází homosexuálně orientovaný pár a uzavřením smlouvy si chce slíbit věrnost a vzájemné životní doprovázení, nemůže nic bránit v možnosti toto přání rituálem realizovat. Pokud možno bez velkých odkladů, vždyť nezačleněnost, nejasnost vlastní situace a nepochopení okolí dovedlo nejednoho z těchto lidí ke kroku nejradikálnějšímu, k (ne)dobrovolnému odchodu z tohoto života. Rituál žehnání osob stejného pohlaví tak může představovat jeden z pevných bodů v jejich životě, bod ze kterého lze rozvíjet následné pastorační doprovázení.

Průběh rituálu je obdobný, jako u žehnání snoubenců: po naslouchání Božímu slovu a přímluvné modlitbě zakončené Modlitbou Páně následuje eulogická modlitba:

Anakléze:

Bože, náš nebeský Otče,
ty jsi Bůh dobrý a věrný, láskyplný a nejdůležitější milosrdný.

Anamnéze:

Víme, že všechno napomáhá k dobrému těm, kteří tě milují,
kdo tě upřímně hledají a kdo se spoléhají na tvé vedení.
Ty jsi Bůh smlouvy, kterou jsi vždy uzavíral se svým lidem,
a nakonec jsi ve svém Synu uzavřel konečnou smlouvu s celým tvorstvem.
Svým jednáním jsi tak ukázal, že smlouva je věc dobrá, hodná naší pozornosti.
Taky vzájemná smlouva těchto dvou tvých služebníků (tvých služebnic),
má napomoci dobru v jejich životě;
vždyť se zavazují, že se budou provázet na své cestě za tebou.

Epikléze:

Proto tě prosíme,
buď svým svatým Duchem přítomen v jejich partnerství.
Ať jsou dobrým světlem pro své okolí,
ať je na nich vidět, že se spoléhají na tebe.

Doxologie:

Prosíme o to skrze Krista, našeho Pána. *Amen.*

Viditelným znamením v tomto rituálu je výměna daru doprovázená slovy: „X“, budu ti oporou na cestě životem, s Boží pomocí“.

5.5.4 Rituál žehnání při kulatém životním jubileu

Když se člověk dožije kulatého životního jubilea, je to důvod k radosti, oslavě a vzpomínání. Může to však být také chvíle obavy z budoucnosti, hořekování nad promarněnými životními možnostmi, sebeobviňováním se atd. V rituálu, který je zejména se staršími lidmi zřejmě všude praktikovanou skutečností, je tedy možno pomoci číst znovu dějiny svého života jako dějiny Božího spásného jednání s tímto člověkem. Zejména v přípravě na takový rituál je možné hovořit s jubilantem o podstatných věcech v jeho životě, může také projevit touhu po rituálu pokání a smíření, po obnově křestního nebo manželského slibu. V takovém případě je možno tyto rituály vhodně kombinovat.

Po naslouchání Božímu slovu následují přímluvné modlitby zakončené Modlitbou Páně a eulogická modlitba:

Anakléze:

Bože, ty jsi dárce všech dobrých darů.

Anamnéze:

Také (dlouhý) věk je tvůj dar.

Ty nejlépe víš,
kolik dobrého i těžkého prožil(a) (tento věřící) bratr (sestra) „X“.
Ty nejlépe znáš přání i touhy jeho (jejího) srdce.
Děkujeme ti za sílu víry a naděje,
kterou mu (jí) nabízíš.

Epikléze:

A prosíme tě, požehnej mu (jí),
dopřej mu (jí) další roky života v pokoji a věrnosti tobě.
Dej mu (jí) plnost svého svatého Ducha,
aby přijímal každý den jako dar tvé lásky,
než touha jeho (její) srdce dojde u tebe věčného naplnění.

Doxologie:

Skrze Krista, našeho Pána. *Amen.*

Zejména u starších lidí se takováto slavnost asi neobejde bez romantických písní jejich mládí. Znamením při tomto rituálu je znamení kříže na čelo doprovázené slovy: „Až dosud vás (tě) Hospodin provázel“.

5.5.5 Rituál žehnání (pomazání) nemocných

Nemoc patří k těm situacím v životě člověka, které napřed vypadají velmi profánně, ale přesto jsou situace jeho příběhu spásy. Nutí totiž člověka k rozhodnutí, jak bude chápat celistvost a autenticitu svého života, „zda jako absurditu nebo jako temné tajemství, v němž se mu přibližuje nepochopitelná láska“¹⁵⁵. Kromě „běžných“ nemocí, které má od samotného začátku lékař i pacient pod kontrolou, existují nemoci, které dávají vyniknout vnitřní ohroženosti člověka, jsou takovými „posly smrti“. Radikálně konfrontují člověka se sebou samým, s jeho křehkostí, s jeho potlačovaným strachem ze smrti, prostupují jím, vrhají ho do situace osamělosti a bezmoci. „Nemoc je situací, v níž je člověk postaven před sebe ve své celistvosti a je tedy situací spásy“¹⁵⁶. Nemoc na člověku vyžaduje, aby se odevzdal „nepochopitelnému řízení jakožto zachraňujícímu a důvěryhodnému“ a na druhé straně ale člověka oslabuje. Obstát lze pouze díky Boží milosti. Vždyť Bůh chce takovou situaci učinit sebezjevením svého řízení. Za vzor slouží Ježíš: právě jeho smrt je pramenem spásy a milosti, milosti, která je v situaci vážné nemoci nezbytnou. „Nezbytná, nakoľik umožňuje člověku poslušné přijetí situace jakožto nejradikálnějšího činu a zároveň bezmoci... Nezbytná, pokud Kristova milost tento děsivý průlom (v popření jistoty všedního lidského života) do nepřekonatelné propasti neprohlédnutelného nepromění v příchod zachraňujícího tajemství zbožšťující a odpouštějící Boží lásky.“¹⁵⁷

V situaci vážné nemoci, ve které na člověka doléhá smrt, si musí řešit závažné otázky o sobě a také o Bohu. I v této situaci je nositelem pastoračního jednání celé společenství věřících, lidé s vírou hledící na Trpícího a Umírajícího, který je hlavou svého tajemného těla, církve. Je tak nutno podtrhnout společenský charakter také tohoto rituálu.

Pro pastorační je zvláště důležité zjištění, že řada lidí vnímá svou nemoc jako trest např. za nějaký hřích. Z toho důvodu a také proto, že každá nemoc a smrt je svědectvím o moci hříchu, směřuje prosebná modlitba v tomto rituálu k odpuštění hříchů. Skutečné vyslyšení této modlitby má vést ke spáse a ta není bez odpuštění hříchů možná. Jde tedy o „záchranu, spásu a napřímení, které může hmatatelně spočívat ve zdraví děla, zdraví, které je Bohem darovanou otevřenou situací dalšího křesťanského zrání ke konečné spáse, nebo - skrytěji, ale

¹⁵⁵ Rahner, 1993, s. 97

¹⁵⁶ Rahner, 1993, s. 98

¹⁵⁷ Rahner, 1993, s. 99-100

neméně pravdivě - blaženou smrtí v Pánu, jež je konečnou záchranou a pozvednutím¹⁵⁸. Modlitba za spásu v situaci nemoci tak má také „uzdravující a povzbuzující funkci“¹⁵⁹. V tomto rituálu jde o „pomoc životu“¹⁶⁰, o pomoc v boji s nemocí. Pomáhá zakusit nemocnému Boží blízkost.

Vlastní struktura tohoto rituálu obsahuje po naslouchání Božímu slovu (v němž by měl rozhodně zaznít text Jk 5,14-15) přímluvnou modlitbu, která se týká nemocného, těch, kdo se o nemocného starají a jeho rodiny, následuje eulogická modlitba pronášená se vzkládáním rukou (jako znamení pomoci, uzdravení a odpuštění¹⁶¹) případně s pomazáním olejem¹⁶²:

Anakléze:

Bože, Otče veškeré útěchy.

Anamnéze:

Tys poslal svého Syna,
aby v něm nemocní nacházeli posilu a zdraví.

Epikléze:

Shlédni na naši víru a vyslyš naše prosby:
Sešli nám s nebe svého Ducha, Utěšitele:
aby se tento olej, plod olivového stromu,
stal pro nás znamením tvého požehnání,
a našeho nemocného (naši nemocnou) „X“, který (která) jím bude mazán(a),
posiluj v jeho (jejích) slabostech, zmírní jeho (její) bolest
a uděl mu (jí) zdraví duše i těla.

Doxologie:

Skrze Krista, našeho Pána. *Amen.*¹⁶³

Další forma:

Anakléze:

Pane, náš Bože,

Anamnéze:

ty bereš své stvoření ve službu svého milosrdenství.

Epikléze:

Prosíme tě,
dej, aby se tento olej stal znamením
tvé uzdravující a spásné moci na této (tomto) nemocné(m).¹⁶⁴

Použije-li se olej z rituálu při slavnosti seslání Ducha svatého (viz níže), lze použít tuto eulogickou modlitbu:

Anamnéze:

Požehnaný jsi, Bože, všemohoucí Otče;
tys poslal na svět svého Syna pro nás a pro naši spásu.
Odp. Požehnaný jsi, Bože, navěky.
Požehnaný jsi, Bože, jednorozený Synu;
ty ses stal člověkem, abys léčil naše slabosti.
Odp. Požehnaný jsi, Bože, navěky.

¹⁵⁸ Rahner, 1993, s. 103

¹⁵⁹ Adam, 2001, s. 245

¹⁶⁰ Adam, 2001, s. 246

¹⁶¹ více viz Donghi, 1995, s. 61-64

¹⁶² k symbolice „pomazání“ viz Donghi, 1995, s. 65-68

¹⁶³ upraveno dle Kunetka, 2001, s. 236

¹⁶⁴ dle návrhu agendy pro Evangelicko-luterské církve a obce, svazek III, díl: Služba nemocným, In: Walther, 1995, s. 33

Požehnaný jsi, Bože, Duchu svatý, Utěšiteli;
ty nám dáváš sílu, abychom snášeli utrpení.
Odp. Požehnaný jsi, Bože, navěky.

Epikléze:

Bože, tvůj služebník „X“ podle rady listu Jakubova bude pomazán olejem;
prosíme tě, ať ho pomazání tímto olejem posilní a uleví mu v bolestech.

Doxologie:

Skrze Krista, našeho Pána. *Amen.*

Eulogická modlitba se také vůbec nemusí dotýkat tématu oleje:

Anakléze:

Milosrdný Bože,

Anamnéze:

tvůj Syn snášel s námi obtíže lidského života.
I on poznal, co je bolest, utrpení a smrt.
Proto má s námi soucit a pomáhá těm, kdo trpí.

Epikléze:

Plni důvěry tě proto prosíme:
Shlédni na tohoto nemocného bratra (tuto nemocnou sestru)
a požehnej mu (jí).
Sešli na něj (na ni) svého svatého Ducha, Utěšitele,
aby ho (jí) posiloval v trpělivosti a byl mu (jí) útěchou.
Posilni ho (jí) na těle i na duši.
Pomáhej také všem, kdo mu (jí) pomáhají.

Doxologie:

Ať tě můžeme vděčně chválit za tvou pomoc a lásku,
neboť ty žiješ a kraluješ na věky věků. *Amen.*¹⁶⁵

V současné době v řadě evangelických církví na podkladě biblických textů Mr 6, 12-13 a Jk 5, 14 se v rámci modlitby u nemocného přistupuje k tomu, že se jako viditelné znamení vyjadřující milost Ducha svatého obnovuje (znovuzavádí) mazání olejem¹⁶⁶ a to tak, že se „ponoří jeden prst do oleje a udělá na čele, na obou rukou (je-li to vhodné i na nemocné části těla) znamení kříže“¹⁶⁷, doprovázené slovy: „Ať ti Pán pro své milosrdenství pomůže milostí Ducha svatého, vysvobodí tě z hříchu, zachrání tě a posilní tě. Amen“¹⁶⁸. Nebo: „X“ jsi žehnán(a) a mazán(a) olejem ve jménu našeho Pána Ježíše Krista. Nechť on tě pozdvihuje uzdravující mocí své lásky. Pokoj s tebou“¹⁶⁹. Po tomto pomazání může následovat sv. Večeře Páně, Modlitba Páně a požehnání.

V odůvodnění tohoto rituálu v návrhu luterské agendy se říká: „Pomazání nemocných je zřetelná a konkrétní stránka přímluvy. Mohla by být uplatněna obzvláště u těch lidí, kteří nejsou s to vzít něco do úst nebo nemohou polykat, u kterých tedy není možné přijímání. Smysluplné je však pomazání nemocných také jako konkretizace přímluvy a požehnání, neboť spočine na čele či na rukou a upomíná tak lidi pro delší dobu na modlitbu a drží vše živě v paměti.“¹⁷⁰

¹⁶⁵ zpracováno dle Benedikcionál, 1994, s. 40-41

¹⁶⁶ Koster, 2002, s. 47

¹⁶⁷ Walther, 1995, s. 33

¹⁶⁸ upraveno dle Obřady pomazání nemocných a péče o nemocné, 1974, s. 46

¹⁶⁹ Walther, 1995, s. 33

¹⁷⁰ cituje Walther, 1995, s. 33

5.6 Rituály související s hlubším vžitím se do církevního roku

Další, a v této práci poslední skupinou rituálů jsou tzv. „kalendářní rity“. Řekli jsme, že se týkají přechodu mezi časovými periodami dané skupiny, že ceremoniálním ztvárněním bodu obratu zakládají kolektivní identitu, že jsou opakovatelné a anticipovatelné. V souvislosti s naším tématem „rituály v pastoraci“ se nabízí traktovat v této kapitole pastorační použití rituálů, které souvisejí s bohatstvím církevního roku. Vždyť „to, co nazýváme církevním rokem, je oslavná památka spásných činů Božích v Ježíši Kristu, slavená v průběh jednoho roku... V ročním cyklu rozvíjí shromážděná církev celé Kristovo mysterium“¹⁷¹. Neznamená to, že by církev měla nějaký konkurenční čas k občanskému roku, protože díky Božímu zásahu do dějinného času vstoupením Krista „se veškerý čas stal časem spásy a časem Božím“¹⁷². Křesťané mají toto na Kristu založené dílo spásy zvěstovat a zpřístupňovat všem lidem všech dob. Děje se tak kázáním Slova Božího, svátostmi a také „četnými pastoračními službami, které připravují cestu víře, naději a lásky a mají podporovat její růst v milosti“¹⁷³. „Křesťanské slavení svátku se jako děkovaná připomínka spásných činů Ježíše Krista musí stále opakovat, aby se naplňovala jeho funkce zvěstování a přítomňování spásy. A máme-li se vyvarovat každé libovůle, nabízí se tu kosmicky daný časový rozměr roku, aby se jednotlivým památkovým slavnostem zajistilo pevné místo, a tak se zajistilo i jejich cyklické opakování“¹⁷⁴. Slavení církevního roku nelze chápat jen jako retrospektivu uskutečněné spásy. Křesťan v takovém slavení chce spíše upevnit a rozvíjet vlastní spásu a naučit se sebe chápat jako svědka spásy dané všem.

Nastíníme čtyři rituály využívající tematiku církevního roku, místa, která se vhodným pastoračním doprovázením mohou stát místy zakusení Boží milosti v takových situacích lidského života, které nejsou ani přechodovými, ani krizovými.

5.6.1 Rituál nad adventním věncem

Adventní věnec se svíčkami je oblíbeným a také i v českém evangelickém prostředí často používaným symbolem doby adventu. Světlo čtyř svíček, které se v průběhu čtyř adventních týdnů postupně zapalují, připomíná Ježíšova slova: „Já jsem světlo světa“ (Mt 5,14). Zelený adventní věnec je zase symbolem života a společenství, je znamením naděje, že Boží láska vítězí nad temnotou a smrtí, protože Ježíš Kristus se pro nás stal člověkem.

Skutečnost, že se adventní věnec rozsvítí ve většině evangelických kostelů, modliteben a domácností není možno nechat bez reflexe a verbalizace. Drobným rituálem lze každoročně ozřejmovat smysl doby adventní, zpřístupnit její význam a prohlubovat její smysl. Tímto rituálem lze velmi dobře pastoračně podchytit zejména mladé rodiny s dětmi, pro které se tak první neděle adventní stane výrazným předělem a jasným začátkem adventu. Také v katechezi, konfirmaci i na biblických hodinách je možno s obrazem rozsvícených svíček adventního věnce pracovat.

Po eulogické modlitbě lze rozsvítit první svíčku na adventním věnci určeného pro daný kostel, ale také na adventních věncích všech, kdo si ho s sebou právě o první adventní neděli do kostela přinesou. Podtrhne se tak ekleziocentričnost tohoto rituálu, vždyť jednotlivé rodiny budou při společném jídle, večerním sdílení nebo domácí pobožnosti shromážděny právě kolem jednoho z těch adventních věnců, kolem kterého se o první neděli adventní

¹⁷¹ Adam, 2001, s. 347

¹⁷² Adam, 2001, s. 347

¹⁷³ Adam, 2001, s. 347

¹⁷⁴ Adam, 2001, s. 347

shromáždila celá místní církvev a společně tak prožila určitý bod obratu v průběhu času: začala doba přípravy, doba, na jejímž konci je oslava Kristova zrození.

Po naslouchání Božímu slovu zazní také v přímluvných modlitbách tematika doby adventní. Přímluvné modlitby se zakončí Modlitbou Páně. Pak se kazatel modlí:

Anakléze:

Pane a Bože náš,

Anamnéze:

děkujeme ti za to,
že nám dopřáváš milost nového začátku.
Dej, ať v průběhu adventní doby
roste naše radost a naděje.
Ať jdeme vstříc tvému Synu, Spasiteli světa.

Epikléze:

Prosíme, ať je pro nás tento adventní věnec
znamením tvého požehnání,
ať je i náš život stále více prozářen světlem tvé milosti
a na naší společné cestě adventním čekáním
nás veď svým svatým Duchem.

Doxologie:

Skrze Krista, našeho Pána. *Amen.*¹⁷⁵

Následuje zapálení první svíce na všech adventních věncích, položených tak, aby na ně shromáždění vidělo. Pod dohledem dospělých se zapalování mohou ujmout děti z jednotlivých rodin. Znamením při tomto rituálu je tedy rozsvícení adventního věnce doprovázeného slovy: „v modlitbách a bdění čekáme na příchod Krista.“

5.6.2 Rituál při začátku doby postní

Pastoračně je ritualizace začátku doby postní důležitější, než začátek doby adventní. Doba postní více než doba adventní představuje výzvu k zápasu s hříchem, vede k vnitřní duchovní obnově, k přípravě na obnovu křestních slibů a ke kajičnosti¹⁷⁶. V době, kdy jsou lidé svazováni všemožnými závislostmi, které snižují kvalitu života a mohou se negativně projevit v krizových a rozhodujících situacích života, kdy mnoho mladých lidí neví jak uniknout z šedi každodennosti a uchyluje se proto k drogám, nabízí toto období církevního roku možnost prožít něco výjimečného. Je možno tematizovat a zřít se toho, co by se v budoucnu mohlo stát závislostí, čtyřicet dní si odeprít něco z luxusu života a prožít „odchod na poušť“ spolu s Kristem. V Německých evangelických církvích se ujala praxe tzv. „40 Tage ohne...“. Pozornosti samozřejmě neuniká určitá tendence k „záslužičení“. Tu je však možno velmi dobře překonat zejména poukazem na skutečnost Boží milosti, která předchází veškeré lidské rozhodování a není na žádných takových činech závislá. Dobu postní lze představit např. jako dar, kdy se v síle Ducha svatého můžeme (znovu) aktivně postavit ke skutečnosti našeho života a prožít změnu.

Samotný rituál přechodu do postního období následuje taktéž po naslouchání Božímu slovu, ve kterém může zaznít vše předchozí a mnoho dalšího vyplývajícího z perikop pro začátek postního období. Pak se kazatel modlí:

Anakléze:

Bože,

¹⁷⁵ zpracováno dle Benedikcionál, s. 123

¹⁷⁶ Adam, 1998, s. 95-115

Anamnéze:

slitovááš se nade všemi,
a nemáš v nenávisti nic z toho, co jsi stvořil;
nechceš nás trestat za naše hříchy,
protože chceš, abychom se obrátili, a navrátili se k tobě.
Kdykoli tak tvůj lid chtěl učinit,
roztrhl svůj šat, oblékl žíněné roucho,
posypal si hlavu popelem a činil pokání.
Proroci volali po roztrhnutí srdcí,
rozevření okovů svévole, rozvázání jha,
přijímání utištěného a obléknutí nahého.
I my potřebujeme v nadcházející době 40 dní
rozevřít okovy všeho, co nás svazuje,
činit pokání, překonávat zlo a konat dobro.

Epikléze:

V naší slabosti tě proto prosíme:
smiluj se a vyslyš naše prosby,
sešli svého svatého Ducha,
aby nás napomínal, vedl a upamatovával nás na to,
že popel, který si necháme sypat na hlavu,
je pro nás znamením, že jsme hříšníci a chceme činit pokání.
Ačkoli jsme prach a v prach se obrátíme,
přece věříme, že nám odpustíš a vzkřísíš nás k novému životu,
jako jsi vzkřísil svého Syna, našeho Pána Ježíše Krista.

Doxologie:

Neboť on s tebou žije a kraluje na věky věků. *Amen.*¹⁷⁷

Za zpěvu např. 51. žalmu přichází shromáždění ke Stolu Páně, kde je jako viditelné znamení sypán popel na hlavu každého zúčastněného se slovy: „Pamatuj, že jsi prach a v prach se navrátíš“ nebo „Čiňte pokání a věřte evangelium“.

5.6.3 Rituál Velké noci- ritus přechodu- oslava přechodu ze tmy do světla

Je jistě potěšitelnou skutečností, že i v českém evangelickém prostředí dochází k obnově slavnosti Velikonoční noci, jako završení velikonočního tridua¹⁷⁸. Jde o rituál zakládající všechny ostatní rituály. O neděli, která zakládá všechny neděle v církevním roce. V tomto rituálu jde o existenciální přijetí Kristova vítězství do našeho života, o prožití reality Kristova vzkříšení. Vždyť jeho přechod, jeho tranzitus ze smrti do života zakládá naši spásu, a je hlavním dějem událostí této noci. Výstižně to bylo formulováno na pozvánce k tomuto rituálu: „Sejdeme se v předvečer Velikonoc ..., abychom se nechali biblickými texty, hudbou a modlitbami vést na cestu ze smrti k životu. Meditativním způsobem se chceme zúčastnit děje této Veliké noci, která prolomí moc smrti a hříchu, a společně se přiznat ke svému křtu...“¹⁷⁹

Samotný rituál Velké noci začíná sedmi biblickými čteními ze Starého zákona. Po každém čtení se zpívá žalm a v krátké modlitbě je Bohu děkováno za jeho činy v dějinách spásy. Po sedmém čtení zpívá shromáždění Gloria (nebo píseň s podobným obsahem) a čte se z Pavlovy epištoly do Říma (6,3-11). Po přečtení epištoly se poprvé po dlouhých týdnech postní doby zpívá haleluja a žalm 118 jako děkovaná píseň za spasitelnou událost zmrtvýchvstání. Čte se z některého synoptického evangelia o Kristově vzkříšení. Poté se

¹⁷⁷ zpracováno dle Misál, s. 222

¹⁷⁸ viz noční bohoslužbu v kostele U Martina ve zdi o velikonocích L.P.2002

¹⁷⁹ citováno dle elektronické pozvánky k této bohoslužbě

shromáždění odebere před kostel či modlitebnu, kde se zapálí oheň a od něj je pak jako viditelné znamení při tomto rituálu zapálena velikonoční svíce, tzv. paškál. Zapálení je doprovázeno slovy: „Ať slavné Kristovo vzkříšení naši tmu ve světlo promění“. Paškál se posléze přináší do setmělého kostela za zpěvu slov: „Světlo Kristovo“. Během toho se kostel postupně rozjasní svícemi shromážděných, které si postupně zapalují od paškálu. Pak je pronesena nebo zazpívána následující eulogická modlitba, tzv. Exultet, „nejstarší známý chvalozpěv křesťanské velikonoční noci z první poloviny 4. století..., který sám je opět závislý na židovské paschální teologii a liturgii“¹⁸⁰ a sám nejlépe vystihuje charakter této slavnosti:

Vstupní dialog:

Pán s vámi.

Odp.: I s tebou.

Vzhůru srdce!

Odp.: Máme je u Pána.

Vzdávejme díky Bohu, našemu Otci.

Odp.: Je to důstojné a spravedlivé.

Anakléze:

Vpravdě je důstojné a spravedlivé,
abychom neviditelného Boha, všemohoucího Otce,
i jednorozeného Syna, našeho Pána Ježíše Krista,
oslavovali radostným zpěvem a celou vroucností srdce i ducha.
Neboť Kristus za nás splatil věčnému Otci dluh Adamův
a svou krví z lásky prolitou zrušil dlužní úpis dávného hříchu.

Anamnéze:

Dnes je slavnost veliké noci,
kdy se zabíjí onen pravý Beránek,
jehož krev posvěcuje věřeje věřících.
To je ta noc, ve které jsi, Bože, naše praotce, Izraelovy děti,
kdysi vyvedl z Egypta;
Rudým mořem jsi je pak převedl suchou nohou.
To je ta noc, kdy jas ohnivého sloupu
zahnal temnotu hříchu.
To je ta noc, která dnes na celém světě
vzdaluje věřící v Krista od nepravostí světa a od tmy hříchu,
vrací k milosti, sdružuje ve svaté společenství.
To je ta noc, v níž Kristus pouta smrti rozlomil
a jako vítěz vystoupil z hrobu.
Nic by nám neprospělo, že jsme se narodili,
kdybychom nebyli vykoupeni.
Ó, jak obdivuhodně se sklání k nám tvá otcovská dobrota!
Jak nedocenitelný to projev tvé lásky:
Syna jsi vydal, abys vykoupil služebníka!
Vpravdě nezbytný byl hřích Adamův,
který Kristus zahladil svou smrtí.
Ó šťastná vina,
pro kterou přišel Vykupitel tak vznešený a veliký!
Ó vsutku blažená noc,
ta jediná směla znát čas i hodinu,
kdy Kristus vstal z říše zemřelých!
To je ta noc, o které je psáno:
„Noc jako den se rozjasní“
a „Noc je mým světlem ve všech mých radostech“.
A tak posvěcená tato noc zahání hříchy, smývá viny,
hříšníkům vrací nevinnost a zarmouceným radost;
zahání nenávisť, vytváří jednotu srdcí a pokojuje zlé moci.

¹⁸⁰ Adam, 1998, s. 83

V této milostiplné noci přijmi tedy, Otče svatý,
tento chvalozpěv jako večerní oběť,
kterou ti přináší přesvatá církev,
když rukama svých služebníků
slavně obětuje tutu svíci ze včelího vosku.
Již jsme slyšeli chvalozpěv na tuto svíci,
kterou ke cti Boží rozsvítil planoucí oheň.
Ačkoli se její plamen dělí a rozdává světlo,
přece ho neubývá.
Napájí se totiž tajícím voskem, který pro tutu vzácnou svíci
připravila pilná včela.
Ó vpravdě blahodárná noc,
která spojila zemi s nebem, člověka s Bohem.

Epikléze:

Prosíme tě tedy, Bože,
ať tato svíce, ke cti tvého jména zasvěcená,
stále svítí neslábnoucím jassem,
aby rozehnala temnotu této noci.
Přijmi ji jako líbeznou vůni
a dej, aby zářila jako světla na nebi.
Plamen její ať spatří jitřní Vládce světla.
Onen totiž Vládce světla, který nezná západu.
Ten, který se vrátil z říše zemřelých
a jasně zazářil lidskému rodu:
Tvůj Syn Ježíš Kristus.

Doxologie:

On s tebou žije a kraluje na věky věků. *Amen.*¹⁸¹

Po této modlitbě následují kázání, obnova křestního slibu resp. křest a slavení eucharistie.

5.6.4 Rituál na svátek seslání Ducha svatého

Liturgický závěr doby velikonoční je slavnost Seslání Ducha svatého (Boží hod svatodušní). Kromě stávající praxe církví římsko-katolické, anglikánské a pravoslavné provenience, dochází v současné době k obnově tohoto znamení také v reformovaných církvích, např. v tzv. high church v Evangelicko-reformované církvi v Nizozemí¹⁸². Oproti římsko-katolické tradici, která tento rituál. umísťuje na Zelený čtvrtek, se zdá být vhodnější spojit symboliku oleje právě se svátkem seslání Ducha svatého. Tzv. Benedictio et invocatio Dei super chrisma (žehnání, dobrořečení a vzývání Boha nad olejem) pronáší farář s rukama vztaženými nad olej. Olej a vztažené ruce jsou v tomto rituálu viditelným znamením, eulogická modlitba pak oním doprovodným slovem.

Anakléze:

Bože, štědrý dárce života a znamení,

Anamnéze:

děkujeme ti, že jsi k nám tak nevýslovně dobrý.
Již ve staré smlouvě jsi přikázal,
aby tvoji vyvolení byli pomazáni olejem,
a když přišla plnost času, svým svatým Duchem jsi pomazal
svého milovaného Syna na kněze, proroka a krále nové smlouvy.
A když tvůj Syn a náš Pán
skrze svou smrt své vzkříšení přinesl světu vykoupení,
seslal tvé církvi svatého Ducha a naplnil ji nebeskými dary,

¹⁸¹ Český misál, s. 250-255

¹⁸² více viz Koster, 2002, s. 45-50

aby se skrze ni naplňovalo ve světě dílo spásy.
Když tedy podle tvé vůle konáme mazání olejem,
ty nás štědře zahrnuješ svou milostí:
všechny, kdo se ve křtu narodí k novému životu,
posiluješ pomazáním svatého Ducha,
aby jako tvé děti byli podobni Kristu
a měli podíl na jeho poslání a službě proroka, kněze a krále.

Epikléze:

Proto tě, Bože, prosíme,
ať je nám tento olej skrze tvou milost znamením tvého požehnání.
Sešli na všechny, kdo budou tímto olejem pomazáni hojnost darů Ducha svatého.
Dej, ať užíváme tohoto znamení podle tvé vůle a rosteme tak do plnosti,

Doxologie:

kdy budeš ty, Bože věčné slávy,
s Kristem v Duchu svatém všechno ve všem,
na věky věků. *Amen.*

Závěr

V této práci jsme se napřed seznámili s dějinnou cestou pojmu ritus či rituál. Viděli jsme, že v době reformace byly stanoveny církevní pozice: katolického ritualizmu oproti protestantskému antiritualizmu a sám pojem ritus se dostal zpět do teologie až v nové době. Viděli jsme, že religionistika objevila prahovost ritu. Všimli jsme si také spojení mluvení a jednání, které nutně rituál doprovází. Respektovali jsme klasické rozdělení ritů na přechodové, kalendářní a krizové.

V další části jsme se věnovali metodám pastorační. Ukázali jsme základní námitku proti psychologicky zaměřené pastorační a přiklonili se k mystagogické pastorační, jako k biblicko-teologickému interkonfesijnímu konceptu, ve kterém jde o vědomé uvádění do tajemství, které nazýváme Bůh. Jádrem pastorační je nová skutečnost založená Kristovým vzkříšením a aktualizovaná v církvi. Polem pastorační je všední život, krize i situace životních přechodů. Místem pastorační je srdce člověka, které má pastorační připravit na existenciální přijetí Boží milosti.

Pokusili jsme se pak formulovat „teologii rituálů v pastorační“. Vycházeli jsme v ní ze skutečnosti Boží milosti a z míst, kde se s ní člověk „může setkat“. Jedním z nich je i rituál v pastorační. V něm je zvěstováno performativní slovo, které aktualizuje Boží čin spásy v Ježíši Kristu. Je reálným symbolem, protože stvrzuje a prohlubuje skutečnost Boží milosti. To vše se děje ve společenství církve.

Religionistika ukázala ve struktuře rituálu jeho prahovost. V rituálech v pastorační je člověku díky křtu umožněna účast na Kristově mysteriu paschy, na prahu, který interpretuje člověku situace jeho všedního života, krize i životních předchodů a přetváří je v místa spásy. V rituálu pak jde o pochopení a přijetí onoho prahu. To se děje v Duchu svatém. Samotný přechod v rituálu se děje v eulogické modlitbě. Její anamneticko-epikletická struktura v anakleticko-doxologickém zarámování spolu s nasloucháním Božímu slovu a viditelným znamením tvoří hlavní dynamiku rituálu v pastorační. Z těchto principů vychází i samotná dramaturgie rituálů.

V praktické části jsme traktovali všechny přechodové, některé kalendářní a krizové rity. Zvláště jsme pojednali rituály obnovy. Snažili jsme se vždy nastínit pastorační rovinu rituálu i jeho praktické provedení a v rámci vlastní struktury rituálu dát příklad samotné eulogické modlitby, znamení používané v daném rituálu i jeho slovní doprovod. Pastorační rovinu se však nepodařilo rovnoměrně rozvinout u všech námi traktovaných rituálů. Je to zapříčiněno omezeným místem, časovým tlakem a snad i (ne)schopnostmi pisatele.

Touto kritikou se dostáváme na sám závěr naší práce. Při pojednávání tématu „Rituálů v pastorační“ je asi možno vycházet z jiných principů a dojít tak k jiným výsledkům. Z pastorační praxe také může vzejít potřeba po dalších rituálech. Vždy je ale nutno vzít v úvahu, že naše víra roste z jednou provždy uskutečněného křtu a je dostatečně živena stolováním s Kristem.

Bibliografie

- ADAM, Adolf. 1998. *Liturgický rok : historický vývoj a současná praxe*. Praha : Vyšehrad, 1998. 325 s. Teologie. ISBN 80-7021-269-1.
- 2001. *Liturgika : křesťanská bohoslužba a její vývoj*. Praha : Vyšehrad, 2001. 471 s. ISBN 80-7021-420-1.
- Agenda Českobratrské církve evangelické*. Agenda I. Praha : Synodní rada ČCE, 1983. 210 s. Díl 1.
- Agenda II. Praha : Synodní rada ČCE, 1983. 418 s. Díl 2.
- AMBROS, Pavel. 1996. Cíle moderní pastorální teologie. *Teologické texty*, 1996, roč. 7, č. 5, s. 151-153.
- 2000. *Pastorální teologie*. Olomouc : Burget, 2000. 129 s. 1. díl, Fundamentální pastorální teologie. ISBN 80-902798-2-1.
- Auf dem Weg zu einer seelsorglichen Kirche : theologische Bausteine : Christian Möller zum 60. Geburtstag*. 2000. Manfred Josuttis (Hg.) ... [et al.]. Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 2000. ISBN 3-525-60403-3.
- AUGUSTYN, Józef. 2001. *Svatost smíření : inspirace nejen pro zpovědníky*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2001. 93 s. ISBN 80-7192-532-2.
- BAHOUNEK, Jiří. 1991. *Pastorální teologie*. Olomouc : Maticе Cyrilometodějská, 1991. 194 s.
- BARBEN-MÜLLER, Christoph. 1998. Segenshandlungen als Herausforderung für Kirchen und Theologien. *Evangelische Theologie*, 1998, roč. 58, č. 5, s. 351-370.
- Benedikcionál*. Praha : ČBK, liturgická komise, 1994. 237 s.
- Čtyři vyznání : vyznání augsburské, bratrské, helvetské a české, se čtyřmi vyznáními staré církve a se čtyřmi články pražskými*. ČV. Praha : Komenského evangelická bohoslovecká fakulta, 1951. 412 s. Spisy Komenského evangelické bohoslovecké fakulty. Řada A; sv. 15.
- DENIS, Henri. 2000. *Jak slavít eucharistii*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2000. 92 s. Liturgika. ISBN 80-7192-249-8.
- DENZINGER, H. (ed.). DH. *Enchiridion symbolorum definitionum et declarationum de rebus fidei et morum*. Übers. u. herausg. von P. Hünermann. 37. ed. Freiburg : Herder, 1991. 1706 s.
- DINKEL, Christoph. 2000. *Was nützt der Gottesdienst? : eine funktionale Theorie des evangelischen Gottesdienstes*. Gütersloh : Kaiser-Gütersloher, 2000. Praktische Theologie und Kultur; Bd. 2. ISBN 3-579-03480-4.
- Dokumenty II. vatikánského koncilu*. 1995. Praha : Zvon, 1995. 603 s. ISBN 80-7113-089-3.
- DONGHI, Antonio. 1995. *Gesta a slova : úvod do symbolické mluvy liturgie*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 1995. 93 s. ISBN 80-7192-008-3.
- DROBÍK, Tomáš. 2001. *Zjevení v teologii Karla Rahnera : absolutní nárok křesťanství ... : (diplomová práce)*. Praha, 2001. 95 s. Diplomová práce (Mgr.) – Univerzita Karlova. Evangelická teologická fakulta.
- Eucharistické modlitby západních ritů*. 2000. 2., upr. vyd. V Praze : Sít', 2000. Nestr.
- Evangelisches Kirchenlexikon*. EKL. Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 1992. ISBN 3-525-50137-4.
- Fórum pastorálních teologů I*. 2000. Velehrad : Centrum Aletti, 2000. 135 s. Studijní texty; sv. 8. ISBN 80-86045-61-7.
- Handbuch der Seelsorge*. 1990. Bearbeitet von Ingeborg Becker ... [et al.]. 4. Aufl. Berlin : Evangelische Verlagsanstalt, 1990. 618 s. ISBN 3-374-00387-7.
- HRADILEK, Pavel. 1995a. Obnova liturgie : Liturgie smíření. *Getsemany*, 1995, č. 2 (48), s. 22-24
- 1995b. Obnova liturgie : Liturgie manželství. *Getsemany*, 1995, č. 3 (49), s. 18-19.
- 2002. Liturgie smíření. *Getsemany*, 2002, č. 2 (125), 4 s. (vlozeno).
- Charta pracovníků ve zdravotnictví : dokument Papežské rady pro pastorační práci mezi zdravotníky*. 1996. Praha : Zvon, 1996. 109 s. ISBN 80-7113-168-7.
- Jan Pavel II. 1996. *Reconciliatio et paenitentia ...*. Praha : Zvon, 1996. 93 s. ISBN 80-7113-158-X.
- JETTER, Werner. 1978. *Symbol und Ritual : anthropologische Elemente im Gottesdienst*. Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 1978. 334 s. ISBN 3-525-60347-9.

- JOSUTTIS, Manfred. 2000. *Segenskräfte : Potentiale einer energetischen Seelsorge*. Gütersloh : Kaiser-Gütersloher, 2000. 266 s. ISBN 3-579-02655-0.
- KAŠPARŮ, Max. 2002. *Základy pastorální psychiatrie*. Brno : Cesta, 2002. 153 s. ISBN 80-7295-031-2.
- KOSTER, Hans. 2002. Hnutí high church mezi reformovanými. *Ekumenický liturgický sborník*, 2002, č. 12, s. 45-50.
- Křestní obřady. Křest malých dětí*. 1999. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 1999. 108 s. ISBN 80-7192-378-8.
- KUNETKA, František. 1994. *Židovské kořeny křesťanské anafory*. Olomouc : Univerzita Palackého, 1994. 107 s. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas Theologiae. Theologica Olomuncensia; vol. 1. ISBN 80-7067-398-2.
- . 1997. *Slavnost našeho vykoupení : nástin liturgické teologie*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 1997. 110 s. Teologie. ISBN 80-7192-184-X.
- . 2001. *Úvod do liturgie svátostí*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2001. 351 s. ISBN 80-7192-618-3.
- . 19-?. *Svátosti : dary Slova, které se stalo Tělem : dogmaticko-liturgická studie*. Olomouc : Matice Cyrilometodějská, 19-?. 43 s.
- Lexikon für Theologie und Kirche*. LthK. 3., völlig neu bearb. Aufl. Freiburg im Breisgau : Herder, 1999. ISBN 3-451-22008-3.
- Liturgicko-pastorační příručka : Abba, Otče*. 1998. Praha : Pastorační středisko při Arcibiskupství pražském, 1998. 84 s.
- Liturgika : zdrojové texty a materiály, dokumenty, obr. přílohy* [CD-ROM]. Liturgika. Sestavili: David Holeton, Pavel Hradílek, Jan Klípa a kolektiv. - Praha : Sít', 2001.
- MARTIN, Gerhard Marcel. 1998. Provozierte Krisen : Rituale in Religion und Gesellschaft. *Evangelische Theologie*, 1998, roč. 58, č. 1, s. 12-24.
- Misál na každý den liturgického roku*. Misál. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2000. 2480 s. ISBN 80-7192-429-6.
- NAUER, Doris. 2001. *Seelsorgekonzepte im Widerstreit : ein Kompendium*. Stuttgart : Kohlhammer, 2001. 475 s. Praktische Theologie heute; Bd. 55. ISBN 3-17-017115-1.
- NOVÁKOVÁ, Consilie. 1997. *Katechetika*. 3. dopl. vyd. Olomouc : CM BF UP, 1997. 111 s.
- OPATRŇÝ, Aleš. 2002. O pastoračním doprovázení muže a ženy. *Katolický týdeník : list českých a moravských diecézí*, 2002, roč. 13, č. 5, s. 2.
- Pečující povolání : sborník přednášek z konference pořádané občanským sdružením Sedm paprsků a odborem zdravotně sociální péče MZ ČR : Praha, Kostel U Jákobova žebříku, 26.-27.9.2001*. 2001. Praha : Česká alzheimerovská společnost, 2001. 42 s. ISBN 80-86541-04-5.
- PERA, Heinrich, WEINERT, Bernd. 1996. *Nemocným nablízku : jak pomáhat v těžkých chvílích*. Praha : Vyšehrad, 1996. 199 s. ISBN 80-7021-152-0.
- Pohřební obřady*. 1999. 2. vyd. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 1999. 151 s. ISBN 80-7192-379-6.
- POKORNÝ, Ladislav. 1990. *Světlo svátostí a času*. 2. upr. vyd. Praha : Zvon, 1990. 142 s.
- Praktický průvodce pro doprovázející v katechumenátu*. 1994. 2. vyd. Praha : Pastorační středisko při Arcibiskupství pražském, 1994. 135 s.
- Příprava na manželství : základní materiál*. 1997. Praha : Centrum pro rodinu při Arcibiskupství pražském, 1997. 36 s.
- RAHNER, Karl. 1984. *Grundkurs des Glaubens : Einführung in den Begriff des Christentums*. 8. Aufl. Freiburg : Herder, c1984. 448 s. ISBN 3-451-20297-2.
- . 1992. *O potrebe a požehnání modlitby*. Preložila Kveta Okálová. Spišské Podhradie : Kňazský seminár biskupa J. Vojtaššáka, 1992. 89 s. ISBN 80-7142-003-4.
- . 1993. *O svátostech v církvi : meditace*. S předmluvou Karla Lehmana. Praha : Scriptum, 1993. 133 s. ISBN 80-85528-28-2.

- , VORGRIMLER, Herbert. 1996. *Teologický slovník*. Praha : Zvon, 1996. 426 s. Theologica; Sv. 1. ISBN 80-7113-088-5.
- SCHARFENBERG, Joachim. 1979. *Freiheit und Methode : Wege christlicher Einzelseelsorge*. Wien : Herder, 1979. 153 s. Sehen, Verstehen, Helfen; Bd. 1. ISBN 3-210-24583-5
- SCHLEMMER, Karl. 1995. Celý život je bohoslužbou. *Getsemany*, 1995, č. 1 (47), s. 21-30.
- SCHÜTTE, Heinz. 1999. *Ekumenický katechismus : víra všech křesťanů I*. Praha : Vyšehrad, 1999. 257 s. ISBN 80-7021-267-5.
- SMAHEL, Rudolf. 2000. Nové prvky v přípravě na svátost biřmování. In: *Duch svatý*. Velehrad : Centrum Aletti, 2000, s. 17-23.
- SVATOŠOVÁ, Marie. 1999. *Hospice a umění doprovázet*. 4. vyd. Praha : Ecce Homo, 1999. 144 s. ISBN 80-902049-2-9.
- ŠTOREK, Jiří. 2001. Zdroje naděje. In: *Pečující povolání*. Praha : Česká alzheimerská společnost, 2001, s. 8-9.
- TILLICH, Paul. 1997. *Lidské tázání po nepodmíněném*. Brno : 3K, 1997. 86 s. Pontes pragenses; sv. 2. ISBN 80-902280-0-3.
- Theologische Realenzyklopädie*. TRE. Berlin : de Gruyter, 1998. ISBN 3-11-016127-3.
- WAARDENBURG, Jacques. 1997. *Bohové zblízka : systematický úvod do religionistiky*. Brno : Ústav religionistiky FF MU, 1997. 163 s. Rubikon; sv. 2. ISBN 80-210-1445-8.
- WALTHER, Volkmar. 1995. Pomazání nemocných v evangelické bohoslužbě. *Getsemany*, 1995, č. 4 (50), s. 32-33.
- Wörterbuch des Christentums*. 1995. Herausgegeben von Volker Drehsen ... [et al.]. München : Orbis, 1995. 1439 s. ISBN 3-572-00691-0.

Citováno podle normy:

Bibliografické citace : obsah, forma a struktura : ČSN ISO 690, 01 0197. Praha: Český normalizační ústav, 1996. 31 s.